

ordinară publicație au mai fost: etnologia, relațiile interetnice, lingvistica, onomastica, genealogia, cultura, învățământul, literatura, folclorul, teologia, economia, jurisprudența, sociologia, medicina etc. etc.

Specificul revistei *Arhivele Basarabiei*, complexitatea politicii ei editoriale, diversitatea tematică, interferențele de subiecte, comentarii, preocupări ale autorilor și colaboratorilor, au creat dificultăți serioase la bibliografierea publicației. Nu înseamnă că autorul nu a găsit soluția: „*Ne-am străduit să fixăm (să înregistrăm) fiecare lot de documente, fiecare autor de texte (documente), temele mai importante, numele de oameni, localități, râuri, locuri, văi, moșii etc., legate de istoria ținutului natal și de viața compatrioților noștri*”. Ca rezultat, „*majoritatea lor, cele mai reprezentative [...] și-au găsit locul potrivit în studiul dat*”.

La rîndu-i, complexitatea și dificultatea bibliografierii au generat un sistem deloc simplu de utilizare a studiului.

Totuși, așa cum ne sugerează și autorul, există o cheie relativ accesibilă: „*[...] De fiecă dată, în funcție de problema ce ne frământă, ne adresăm aparatului informativ al cărții: 1) Cuprinsul; 2) Indexurile auxiliare: de nume, de materii, de titluri etc.*”

Pe scurt, *Cuprinsul* lucrării dlui Ion Șpac poate fi prezentat astfel (din motive practice, nu respectăm ordinea, nici scrupulozitatea din carte): *Generalități, Istoria în documente* (după contribuția fiecărui din cei mai importanți autori: L. Boga, T. Bulat, Emil Gane, Paul Mihail, Ion Pelivan ș.a.), *Istoria și situația în epocă a Bisericii; Geografia – în trecut și în perioada interbelică; Probleme de drept; Figuri eminente, personalități de seamă ale culturii – români și străini; Societate; Economie; Cultură; Lingvistică; „Crîmpele literare”;* *Iconografie etc. Indexurile*, chiar dacă sunt foarte multe, rarism de variate, le vom enumera pe toate: 1. de nume, 2. de materii, 3. etnogeografic, 4. de domnitori și voievozi, 5. de asociații, fundații, societăți, instituții, departamente, dregătorii, slujbe etc., 6. de surse informative, 7. crip-tonime, 8. titluri, 9. iconografie.

Munca asiduă și pasionată, dar și implicarea Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”, l-au ajutat pe apreciatul cercetător-bibliograf Ion Șpac să scoată de sub tipar „*o adevărată comoară de informație arhivistică*”, după cum menționează chiar el însuși în prefață. Ne exprimăm încrederea că sincera recunoștință și prețuirea beneficiarilor nu vor întârzia.

(„*BiblioPolls*”, nr. 4, 2006)

O SURPRIZĂ DE PE PLAIURI VRÎNCENE: REVISTA „LECTOR”

Ce să însemne oare pentru omul comun – și mă gândesc acum la basarabeanul comun – Focșanii, Vrancea?

Probabil, în memoria celor mai mulți aceste toponime se asociază cu: balada *Miorița*, auzită și culeasă acolo de Alecu Russo; cu *Hora Unirii*; cu Milcovul din apropiere, a cărui apă au „sorbit-o” unioniștii la 1859; cu munții și cu seisme ce ne zguduie și pe noi, din cînd în cînd...

Cine a călcat pe aceste plaiuri și-a spălat neapărat ochii cu frumoșea peisajelor. Cei mai sentimentali s-o fi oprit la Cetatea Crăciuna, întărită de Ștefan cel Mare, cei cu credință în suflet o fi aprins o luminare în biserica Sf. Ioan Botezătorul sau în Sf. Maică Precistă – prima, ctitorită de Gr. Ghica-Vodă, iar cea de-a doua – de Nicolae Mavrocordat.

Mai puțini sunt cei care știu că la Focșani funcționează Biblioteca Județeană „Duliu Zamfirescu”. [Bine că diplomatul D. Zamfirescu (1858–1922) a scris *Viața la țară, Tămase Scatiu. În război...* încă vreo câteva proze *tari* despre Comăneșteni, și astfel, iată, și-a asigurat neuitarea urmașilor – în genere, niște ingrași, care, cu o uimitoare ușurință îl pot confunda cu celălalt Zamfirescu, George Mihail (1898–1939). Și nici nu știu dacă face să te superi pe această categorie de „rătăciți” cînd, orice ai zice, senzualitatea, fie și numai dintr-un titlu ca *Maidanul cu dragoste*, incită memoria și alte simțuri mai mult decît... chiar niște frumoase nume de femei, devenite titluri de carte: *Lydda, Anna...*].

Cred însă că și mai puțini sunt cei care au văzut/citit revista pe care o editează această importantă bibliotecă din Focșani. Se numește *Lector* și e, de fapt, un „*periodic de informare bibliologică și atitudine culturală*”. Personal, am rămas plăcut surprins chiar și de această precizare de lângă titlul revistei, pentru că în ea se clarifică scopurile, sarcinile pe care și le propun editorii. Cu atît mai mult cu cît, scopurile și sarcinile asumate de ei mai sunt și realizate. În plus, e o revistă elegantă, cu texte absolut lizibile – din mai multe puncte de vedere (tehnic, stilistic, semantic...).

Răsfoind/citind/*lectorînd* două ultime numere de *Lector* (5 și 6 din 2005), mi-am dat seama că revista își justifică și titlul, și „precizarea”, lăsîndu-mi una dintre cele mai frumoase impresii din cîte am cules, în

ultimul timp, frunzărind publicații periodice similare din provincia românească.

Cine nu crede – să citească *Lector*-ul! Dar fiindcă așa ceva e cu totul problematic (ori trebuie să mergi la Focșani, ori să ai niște pile pe la poalele Vrancei...), am decis să prezentăm, succint, cititorilor noștri, revista bibliotecarilor și bibliofililor din acest județ al unei dintre cele mai sigure Uniri românești.

Contrar unei ciudate obișnuințe gazetărești, vom începe prezentarea cu... începutul revistei. Adică: prin a-i nominaliza pe cei ce animează/ concep/ fac/ elaborează/ scriu/ redactează *Lector*-ul de la Focșani: **Teodora Fintinaru** (director), **Gabriel Funica** (redactor-șef), **Ana-Maria Cătănoiu** (tehoredactor), **Nicoleta Oprisan**, **Margareta Tătăruș**, **Elena Velniță**, **Ioana Blendea** (redactori), **Angela Paragină**, **Geta Bobolan** (culegere de text și corectură).

Chiar că de excepție ni s-a părut nr. 5/2005, consacrat integral lui Jules Verne. Să aduni între paginile unui periodic circa 20 de materiale axate pe un subiect (oricât de mare ar fi el) – e o sarcină ce și-o asumă cu un anumit spor de emoții până și o revistă de la București, elaborată de scriitori sau de cercetători științifici. Bibliotecarii, jurnaliștii, scriitorii de la Focșani s-au ambiționat să o facă aproape exclusiv cu propriile puteri și au făcut-o la nivel, inspirat, cu un grad de subliniată seriozitate. *Jules Verne și românii*, *Recviem pentru corăbii pierdute*, *Literatura SF și bagheta lui Proteu*, *Bibliofiction: Borges și Umberto Eco*, *Jules Verne între știință și vizionarism* – iată niște titluri, iată niște eseuri ce fac dovadă că autorii *Lector*-ului iau lucrurile în serios, punând la contribuție și cunoștințe, și inspirație, și o manieră narativă agreabilă. Unii dintre semnatari au nume și la noi cunoscute, alții s-ar putea să se afle abia la începuturile scrisului: Ion Hobana, Teodor Vărgolici, Teodora Fintinaru, Paul Miclău, Florentina Caloian, Veronica Crăciun, Irene Stoenescu...

Un interviu cu Jules Verne (nu fictiv, ci real! din timpul vieții sale!), tradus din engleză (totuși!) l-am citit cu același interes cu care savurezi un dialog cu un contemporan demn de toată atenția noastră acum, la începutul mileniului III. Mai aflăm că la BJ Vrancea se găsesc circa 450 de exemplare de cărți avându-l ca autor pe Jules Verne, inclusiv vreo 30 de volume depozitate în colecția de carte veche și rară. Și care, credeți, că sunt cele mai solicitate scrieri julesverniene printre cititorii de la Focșani? În linii mari, cele ce se bucură de căutare și la noi:

Copiii căpitanului Grant, *20.000 de leghe sub mări*, *Căpitan la 15 ani*, *Cinci săptămâni în balon*, *Ocolul Pământului în 80 de zile*, *Insula misterioasă*... Ni se mai pune la dispoziție o bibliografie selectivă a literaturii SF de autori români, de la Aderca Felix până la Ungureanu Dănuț, iar în unul din eseurile amintite de noi mai sus, autoarea, dna bibliotecară pe nume Margareta Tătăruș, se ocupă de apariția și evoluția unor termeni din domeniul SF. Și dacă până aici am arătat „rădăcina, tulpina și crengile” revistei *Lector*, apoi în ultimele ei pagini apar și „mugurii”: scrieri ale unor elevi, liceeni din municipiu, premiate la Concursul de proză scurtă SF, organizat cu aceeași ocazie: *Anul Jules Verne*. Vom cita și la acest compartiment câteva nume, Cine știe, poate peste ani unele dintre acestea vor fi nume de rezonanță în domeniu: Elisabeta Rău (clasa V), Raluca Baciuc (cl. V), Alexandra Roxana Martin (cl. VIII), Diana Toma (cl. VIII)... Scrierile acestor adolescenți sunt ilustrate de colegi de ai lor, învingători la compartimentul „Desen” al aceluiași concurs (Mădălina Neagu, Raluca Spoială, Constantin Ispas, Mihaela Cîrlan, Ion Zaharia, Petru Munteanu).

Numărul 6/2005 al *Lector*-ului de la Focșani reia, într-o bună măsură, subiectul Jules Verne, inclusiv prin publicarea altor lucrări în proză ale tinerilor câștigători ai Concursului de proză scurtă SF.

Dintre scrierile „adulte”, mi-a reținut atenția un eseu intitulat *Cartea ca dar*, autoare dna prof. Teodora Fintinaru. Poate și de aceea că de când mă știu... adult – nu am găsit, nu am conceput, nu am recunoscut un cadou mai frumos, mai de preț, decât cartea. M-am surprins nu o singură dată frământat de întrebarea: „Oare când, unde, cine, cum... a văzut primul în carte un dar mai nobil decât aurul sau argintul?” În *Lector*, iată, am aflat (fie și parțial) răspuns la această întrebare și reținem, din articolul cu pricina, și pentru cititorii noștri, următoarea constatare: „... Darul de carte este investit cu prerogativele unui adevărat program cultural în nuce de domnitorul Matei Basarab, a cărui predoslovie la **Psaltirea de la Govora, 1673**, este un exemplu de conștiință civilizatoare prin carte: „De aceea, primiți cu aceeași iubire acest dar [=cartea, n. n.] ...”.

Aș fi regretat mult, sincer, dacă din grabă sau din neatenție treceam peste articolul semnat de dna bibliotecară Corina Aiacoaboe *Biblioteca Județeană „Duliu Zamfirescu” Vrancea – un spațiu al solidarității*. Este vorba în el despre trei campanii, organizate în ultimul an, de BJ din Focșani, pentru strângerea donațiilor de carte de la persoane fizice,

instituții publice, edituri etc. Nu ne mai poate mira că primul destinat al generoaselor donații de carte este Basarabia, mai exact – Biblioteca „Ștefan cel Mare și Sfânt”, cea mai nouă din Chișinău. Ceilalți destinatari sunt localitățile vrâncene afectate de inundații. Am scris *localitățile*, nu *bibliotecile*, și nu am greșit. Pentru că în zonele grav răvășite de furia naturii au fost trimise nu numai colete cu cărți pentru bibliotecile comunale, dar și donații de alimente, obiecte de strictă necesitate, îmbrăcăminte și chiar... apă. Vă amintiți? Stihia a lovit România, cel mai cumplit, în toil verii, în luna lui Cuptor, pe niște călduri toride...

Și în acest număr putem citi eseuri și recenzii/analize extrem de curioase (scrise de Ion Hobana, Cristina Săvescu, Ștefan Ghidoveanu, Veronica Crăciun, Nicoleta Oprîșan, Margareta Tătăruș, Teodora Fintinaru, Doina Popa-Stoiciu, Lascăr Zamfirescu, Cosmin Dragomir, Pavel Diana ș.a.). Nu lipsește nici rubrica *Revista revistelor*, nici articolul cu rol de editorial, semnat aici de Gabriel Funica. Deși se numește *Marile speranțe*, acest editorial putea să aibă, fără mari pierderi, și un titlu gen *În căutarea apetitului de lectură*. Credeam sincer că numai la Soroca, la Orhei sau Cahul o anumită lume raționează într-un fel „specific”, în ceea ce privește netrebuința, nefascinația, neapetitul – pentru carte și lectură... Însă G. Funica ne convinge că geografia acestora este cu mult mai largă: „Oare dormi mai liniștit dacă l-ai citit pe Dostoievski? Vinzi mai mulți castraveți cu citate din Proust? Vorba cuiva, urcînd grăbit în mașină: *Vrei să se dărîme biblioteca pe tine?! Vrei să pățești ca Eminescu?!*” Am citit în *Lector* aceste rînduri, am rîs, apoi m-am văzut copleșit de o mare tristețe... Bine că am obiceiul de a citi pînă la capăt cam orice scriitură, odată începută. Și reproduc, cu un sentiment de ușurare, finalul acestui editorial de la Focșani: „Deocamdată, în România, se publică de-a valma și se citește puțin, după criterii indiscernabile. [Exact ca și în Basarabia, n.n.] Cu toate acestea, nu-i deloc exclus ca plăcerea lecturii să revină, chiar dacă lumina ecranului e mai puternică decît lumina tiparului. [Da, nici la noi, în Basarabia, nu-i exclus... – n.n.] Crepusculul poate resuscita apetențe nebănuite, preocupări latente. De aceea avem speranțe că într-o bună zi cartea își va lua locul în caleașca princiară. [Nutrim și noi, basarabenii, aceleași speranțe... – n.n.] Mari speranțe”.

Vorba veche (și turcească): A ferim! Ultima moare speranța, iar dacă e și mare, poate că nici nu moare...

(„BiblioPolis”, nr. 4, 2005)

POPOARE, DESTINE, CULTURI

- ◆ O vorbă caldă despre polonezi
- ◆ O istorie a literaturii polone
- ◆ Nu ar strica să fim nițel georgieni
- ◆ Cînd sîrbul lasă sapa...
- ◆ Dualul ex-iugoslav
- ◆ Din Țara Basmelor total fantastice...
- ◆ Îngemănarea muzelor la Tabor
- ◆ Impactul benefic al simbiozelor sau Adrian, creatorul polifonic
- ◆ Feodor Dostoievski sau omul fericit prin suferință (1821–1881)
- ◆ *Străinul*, într-o lume a *Ciumei* și *Căderii*: Albert Camus

O VORBĂ CALDĂ DESPRE POLONEZI

Căci acest popor merită mai multe cuvinte bune...

A vorbi despre polonezi, despre mentalitatea și spiritualitatea lor, e o răspundere, un risc. Pentru că e un popor mai puțin obișnuit – adevăr pe care vom încerca să-l ilustrăm din start, din chiar capul locului.

Mai întâi – câteva repere istorice. Statalitatea polonă datează din anul 1025 după Cristos, când pe harta Europei apare Regatul Leșesc (sau Crăia Leșească) – un stat unitar, sub sceptrul monarhului Mieszko I, care a unit, practic, întreaga seminție a polonezilor. În 1569, Polonia se unește cu Marele Ducat Lituanian, care se întindea pînă hăt la Nistru și pînă în peninsula Crimeea a tătarilor. Astfel, această țară devine una dintre cele mai mari și mai puternice în Europa. În 1791, a fost adoptată Constituția, numită „de la 3 mai”, a Poloniei – poate cea mai democratică, pe atunci, în lumea întreagă. Dar peste numai doi ani avea să aibă loc cea mai dramatică – a doua – împărțire a Regatului Polon: între ruși, prusaci și austrieci. (Prima împărțire avusese loc în 1772, Polonia fiind sfîrtecătată, în 1795, definitiv, rușilor revenindu-le „partea leului”). Aflîndu-se ceva mai mult decît noi, basarabenii, sub stăpînirea țarilor ruși, polonezii s-au răscolat de cinci ori împotriva ocupanților, revoltele lor purtînd – subliniem – un substrat pur național, nu unul social. Aceste răbufniri ale demnității naționale a leșilor i-au ridicat mult în ochii lumii civilizate, ai popoarelor europene, care și-au manifestat, în mai multe rînduri, simpatia și sprijinul față de Varșovia. Un exemplu elocvent îl constituie și poemul *Pohod na Sibir*, de Vasile Alecsandri, prezentat pînă mai deunăzi, la noi, ca o pagină a prieteniei ruso-moldovene, dar care, de fapt, e o sinceră, omenească deplîngere de către un intelectual român, a polonezilor deportați, fără întoarcere, în groaznicele troiene siberiene.

Cu totul alte senzații încercau împilatorii în legătură cu aceste răzvrătiri ale polonilor. În timpul celei de a doua răscoală polone, „soarele poeziei ruse”, A.S. Pușkin, a scris un poem intitulat – nici mai mult, nici mai puțin – ... *Klevetnikam Rossii* („Calomniatorilor Rusiei”)! În treacăt fie spus, această poezie, de un oribil șovinism, a fost tipărită

în milioane de exemplare de către presa interfrontistă. Dar Gogol, în *Taras Bulba*, vă amintiți, cum îi prezintă pe ostașii leși – cu o falsă simpatie și o ascunsă scîrbă? Chiar și marele Dostoievski nu s-a abținut să scrie niște articole antipolone; nu mai e cazul să amintim cît de caricaturizat apar polonezii în unele creații dostoievskiene, în *Idiotul* sau *Frații Karamazov*, bunăoară.

Acum să trecem la niște repere de ordin moral. Mult prea frumosul nostru imn național și de stat începe cu un îndemn: „*Deșteaptă-te, române!*”; pe cînd cel al polonilor – cu o garanție: „*Jeszcze Polska nie zginęła, póki my żyjemy*” („*Polonia nu moare atîta timp cît trăim noi*”). „*Noi*”, adică, toți polonezii. În context, nu putem să nu amintim un caz cu totul ieșit din comun din istoria Poloniei: la a treia împărțire a ei, cînd deputații în Seim trebuiau să voteze dezmembrarea patriei, un senator, pe nume Potocki, s-a culcat literalmente în pragul sălii, unde urma să fie supusă votului această tragedie națională, declarînd: „*Omorîți-mă, după aia puteți vinde țara, domnilor!*”.

A propos de domni. Unul dintre principiile de care se țin de secole la rînd polonezii – fie el argat, fie senator – este concentrat în zicala: „*Bez but, ale pan*”. Adică: „*Desculț, dar domn*”. Și cum să nu-ți amintești, vrei nu vrei, de proverbul nostru „*Capul plecat sabia nu-l taie*”?...

În chiar Evul Mediu, numărul cetățenilor înstăriți constituia în Polonia 70 la sută. Pentru comparație: în Moldova medievală, în perioada fără războaie, numărul celor avuți se ridică pînă la 50 la sută, iar în Franța – la numai 20-25. Nu este întimplător că vocativele „*doamnă*”, „*domnișoară*”, „*domnule*” sînt dintre cele mai frecvente în vocabularul polonezilor. Ei nu au renunțat la aceste formule nici în timpul comunismului: pînă și generalul *Wojciech Jaruzelski* se adresa bărbaților cu „*towarzyszu*” („*tovarășe*”), femeilor, însă, în mod obligatoriu, cu „*pani*” – „*doamnă*”.

Polonezii nu spun o frază fără îmbinarea „*bardzo prosze*” („*vă rog frumos*”) și „*dziekuje bardzo*” („*mulțumesc mult*”). Dacă o discuție se tensionează, fiecare al doilea cuvînt este „*przepraszam*” („*cer scuze*”). În scrisori, dacă un polonez își permite să fie la *per tu*, toate formele acestui pronume sunt ortografiate obligatoriu cu litere mari. La capitolul înjurături, polonezii ne sunt inferiori: la vreo criză de nervi, ei spun cu o jumătate de gură „*Matka Boska*”, adică o invocă pe *Maica Domnului*. Dacă neînțelegerea degenează, pot spune cu glas tare

„Do dupy” – cam „Du-te-ncolo...”, pre limba noastră, adăugînd, însă, obligatoriu un „Przepraszam” sau chiar un „Bardzo prosze”! Impresionează și faptul că în Polonia inscripțiile stradale cu îndemnul „Nie pluc!” („Nu scuipați!”) se întîlnesc mai des decît cele de genul „Atenție, automobil!” la noi. În această țară scuipatul și apariția cu șireturile desfăcute (și nu numai!) în public se amendează ca și efectele beției.

Friedrich Engels, care a cunoscut multe limbi, inclusiv româna și polona, – deși știm că aprecierile lui nu mai au acum pentru noi valoarea de altădată –, a calificat polona drept „*italiana familiei de limbi slave*”.

Fîind cu certitudine o limbă slavă, polona, păstrînd multe cuvinte și particularități slavone, a împrumutat masiv din germană, dar și mai mult – din latină. Astfel, noi, urmașii Romei, spunem „*cerneală*”, iar leșii zic „*atrament*”, de la latinescul „*atramentum*”. Alt cuvînt foarte des utilizat de polonezi este „*honor*”, pentru care în română există cel puțin trei echivalente și – culmea –, toate de origine slavă: „*cinste*”, „*mîndrie*”, „*vrednicie*”; dar, ce-i drept, și alte trei de origine romanică – „*onoare*”, „*demnitate*”, „*orgoliu*”.

Românii au avut multe tangențe cu polonezii. Gr. Ureche, Miron și Nicolae Costin, Dosoftei au făcut studii temeinice în țara acestora, au și scris în limba lor. Neamul Hasdeenilor a păstrat generații la rînd legătura cu tot ce-i leșesc. Deputatul în Sfatul Țării, din partea minorității poloneze în Basarabia, la 27 mai (9 aprilie) 1918, a salutat Unirea noastră cu Țara – cum putem uita una ca asta? În septembrie-octombrie 1939, cînd Polonia a fost atacată de naziști și de ruși, mii de soldați și ofițeri polonezi și-au găsit adăpost în Regatul României.

Ar fi o nedreptate, însă, dacă am susține că relațiile noastre cu polonii au fost mereu senine. Ele au fost adumbrite și de ambițiile a doi Ioani – Jan, în polonă. Ioan Albert, cu faimoasa lui oaste, nu numai că a fost învins, ci și umilit de Ștefan cel Mare, în Codrul Cosminului. Nu mai vorbim de eșecul lui Jan Sobieski, descris atît de emoționant în nuvela lui C. Negruzzi „*Sobieski și românii*”...

Polonezii au memorie istorică și fac alergie cînd aud numai numele ocupanților – Suvorov, Caterina a II-a, Frederic al II-lea, toți Nicolaii și Alexandrii ruși. Nu îi uită nici pe cei, ale căror ambiții ne-au dezbinat – Stalin și Hitler, Ribbentrop și Molotov. Pentru eroii, martirii națiunii polone au un impresionat cult, de nimeni în nici un fel influențat.

Este adevărat că Jan Długosz, cronicar polonez, contemporan cu

Ștefan cel Mare, în a sa *Cronică*, în 12 volume, îl prezenta pe marele nostru domn cu multă simpatie și chiar cu încîntare; dar iată că Henryk Sienkiewicz, în romanul *Cavalerii teutoni*, prezintă detașamentele de ostași moldoveni, participanți la bătălia de la Grunwald, alături de poloni, lituanieni, ruși, armeni... ca pe niște barbari, ca pe niște sperietori. Chiar așa scrie Sienkiewicz: arătau moldovenii mai ai naibei decît tătarii...

Aici e momentul să spunem despre polonezi cîteva cuvinte care i-ar contraria. Cheflii, – nu chiar ca rușii sau ca finlandezii – oricum, nu în zadar francezii au o zicală ce sună așa: „*Gai comme un Portugais, ivre comme un Polonais*”, adică „*Vesel ca un portughez, beat ca un polonez*”. Cheflii, ziceam, și cu o doză de simpatică superficialitate, polonezii, adeseori, sînt predispuși aventurilor, riscurilor, nu întotdeauna chibzuite. Nu ne referim la cazuri particulare, ci la unele istorice, ca să le zicem așa. Bunăoară: la dreptul de veto pe care îl aveau membrii Dietei (Seimul și Senatul), din a cărui cauză ani la rînd nu se putea adopta nici o lege, o decizie, o dispoziție sau vreun document, cam ca în Parlamentul R. Moldova. Tocmai acest drept de veto a și dus de rîpă statalitatea Poloniei, indubitabil, cu „ajutorul” frățesc al rușilor...

Cu toate astea, suntem convinși că Polonia, fațetele pozitive din mentalitatea, din spiritul acestui popor nu vor muri „atîta timp cît sunt pe lume polonezii”.

(„*Mesagerul*”, 11 octombrie 1996)

Jan KOPROWSKI

O ISTORIE A LITERATURII POLONE

Norwid a murit la Paris
Mickiewicz – la Constantinopole
Krasicki – la Berlin
Garczyński – la Avignon
Lenartowicz – la Florența
Kraszewski – la Geneva
Tomasz Teodor Jez – în Lausanne
Jasnorzewska – la Glasgow

Lechoń – la New York
 Swinarski – la Viena
 Czechowicz – sub bombe
 Baczyński – în zilele Insurecției
 Pruszyński – într-un accident
 Iar Przyboś – la un congres al traducătorilor.

Cum să găsești acele locuri
 Unde nu mor poezii?
 Între copertele cărților
 Și pe marginea albă a hirtiei:
 Numai acolo
 Trunchiurile negre
 Ale literelor
 Pășesc peste moarte
 În grădinile înfloritoare ale vieții.

NOTĂ who's who:

Cyprian Kamil Norwid (1821–1883) – poet, dramaturg eseist, precursor al simbolistilor polonezi; *Adam Mickiewicz* (1798–1855), „Eminescu al polonezilor”; *Ignacy Krasiecki* (1735–1801) – poet și prozator, luminist de seamă; *Stefan Garczyński* (1805–1833) – poet, amic al lui Mickiewicz, participant la insurecția antirusească din 1831; *Teofil Aleksander Lenartowicz* (1822–1893) – poet și sculptor; *Józef Ignacy Kraszewski* (1812–1887) – romancier și publicist, autor a peste 400 de creații de proporție; *Teodor Tomasz Jez* (1824–1915), autor de romane istorice; *Maria Jasnorszewska-Pawlikowska* (1893–1945) – poetă, creatoare de lirică intimă și filozofică; *Jan Lechoń* (1899–1956) – poet modernist, s-a sinucis; *Artur Swinarski* (1900–1956) – poet și dramaturg umorist; *Józef Czechowicz* (1903–1939) – poet avangardist a cărui lirică i-a influențat pe mulți contemporani; *Krzysztof Kamil Baczyński* (1921–1944) – poet, a murit în timpul insurecției antinaziste din Varșovia; *Ksawery Pruszyński* (1907–1950) – prozator și publicist, ambasador al Poloniei în mai multe țări; *Julian Przyboś* (1901–1970) – poet avangardist, eseist și traducător din mai multe limbi.

*Traducere din polonă și note Vlad Pohilă
 („Mesagerul”, 24 octombrie 1997)*

NU AR STRICA SĂ FIM NIȚEL GEORGIENI

Destrămarea spectaculoasă și parca definitivă a URSS, în anul 1991, a lovit fără milă în orgoliul imperial al rușilor, lăsând răni sîngerînde pe obrazul și așa murdar de sînge al șovinilor muscali. Un șoc greu de imaginat a străbătut atunci dureros mințile și inimile tuturor rușilor, de la taximetriști și vînzătoare, pînă la miniștri și artiști emerite. Veterani ai hoardei de ofițeri ai armatei, miliției și KGB-ului, care veneau să-și petreacă bătrînețile la Odesa ori la Chișinău, la Riga, Tbilisi sau Tașkent, „frunțași ai muncii socialiste” de la fabrici și din colhozuri, care își întreau an de an sănătatea în faimoase sanatorii din Crimeea, scriitori și artiști ce zămisleau opere patriotice în splendide case de creație pe țărmul Mării Negre sau al Mării Baltice – toți s-au trezit peste noapte cu un duș prea de tot rece, adică cu barierele lăsate în jos la frontierele simbolice dintre Rusia-mamă și fostele republici surori.

Se pare însă că cel mai crunt a lovit prăbușirea URSS-ului în acea instituție teribil de sovietică numită, ca și cel mai popular cuvînt obscen din limba rusă, din trei litere: KGB. Prevăzut pentru „munca de educație” cu 280 de milioane de locuitori, pe un teritoriu de 22,4 mln km p., întinerit substanțial sub domnia lui Gorbaciov, cînd s-a pus serios problema trimerii la odihnă a gerontocrațiilor, acest organism monstruos a rămas după 1991 cu un spațiu îngustat de acțiune: „numai” 17 mln km p., respectiv, „numai” 145 mln locuitori. Dar principalul, KGB-ul s-a văzut fără „clientela” principală – „naționaliștii” din zonele rebele (Țările Baltice, Georgia, Ucraina de Vest, Moldova...) și „fundamentalistii” islamici din Asia Centrală! Colac peste pupăză, în însăși Rusia, a dispărut și stringența luptei împotriva disidenților evrei și ruși...

Numai că, precum ostașii și ofițerii germani erau în al Doilea Război Mondial mai abili decît cei din filmele sovietice, tot așa și kaghebiștii sovietici s-au dovedit a fi mai ageri decît apăreau în „Gorky Park” sau în alte producții ale Hollywoodului. Atunci cînd legitățile istoriei dărfiau nemilos imperiul sovietic, KGB-ul, spre deosebire de majoritatea sentimental-financiară a comuniștilor, a luat măsuri drastice de perpetuare măcar a spiritului imperial. Prima măsură pare a fi „îngrășarea calului troian”, în persoana comunităților ruse/rusofone din republicile ex-sovietice. În Rusia, se știe, natalitatea e la pămînt: din 145 milioane de locuitori, 30 de milioane sunt recunoscuți oficial ca

alcoolici, deci, incapabili de a asigura reproducția naturală a națiunii. Cu toate acestea, Moscova refuză să-și ia acasă fiii rătăcitori – vreo 25 de milioane de ruși – preferând să le deplîngă „soarta vitregă” și... să-i țină acolo, pentru a avea în orice clipă pretexte de amestec în treburile interne ale fiecărui stat zidit pe ruinele imperiului sovietic.

A doua modalitate de menținere a sferelor de influență (a se citi: de ingerință, presiune, șantaj etc.) o constituie ambasadele Rusiei în aceste țări. Adevărate bastii ca edificii, reprezentanțele rusești în „străinătatea imediată”, adică în țările din CSI, depășesc prin numărul de „lucrători” orice imaginație, numai astfel putînd alina, cum pot, umilița regimentelor de discipoli ai lui Dzerjinski – precum spuneam, ajunși să fie prea numeroși pentru o țară ca Rusia, devenită prea de tot mică pentru grandomania KGB-ului. M-a întrebant recent un polonez, cercetător al fenomenului numit de el „Moldovenii, alias românii de sub ruși”: „Ce fac tocmai 700 de angajați ai Ambasadei Ruse la Chișinău, dacă Ambasada României are numai 14 salariați, iar celelalte ambasade de la voi, ca cea polonă, au cîte 5–10 lucrători?”. (Cifra cu „diplomații” ruși – fiți de acord, înspăimîntătoare pentru trei milioane de români basarabeni – polonezul o auzise de la niște lideri ai actualului „Interfront” de la Chișinău, mîndri nevoie mare de „atotputernicia patriei lor istorice”. Întrebarea, oricum, a fost unica retorică...).

Al treilea mod de conservare a spiritului imperial și-a găsit expresia în diferite forme de enclave – fie ruse, fie filoruse. Mulți se întrebă stupefiați cum de i-au lăsat în pace rușii pe baltici, cum de nu le-au creat și lor tot felul de autonomii? Pentru că s-au consolant cu existența enclaveli Königsberg (Kaliningrad), de unde pot face oricînd cam tot ce le poștește inima, în Lituania, Letonia, Estonia. Pe ucraineni, ca și pe asiatici, i-au „iertat” hărăzindu-le mai curînd soarta Bielorusiei, Moscova fiind convinsă că oricum nu vor duce-o prea mult aceste țări tinere, pe deasupra – și fără tradiții ale statalității. Ucraina se tot avîntă spre Occident, uitînd parcă pe chinga bielorusă și de cea transnistreană, care le insuflă rușilor multă încredere. Majoritatea statelor din Asia Centrală, în ciuda așteptărilor Kremlinului, „s-au vîndut” totuși americanilor, însă Rusia are acolo un amic de nădejde în persoana Kirghiziei, adică a președintelui acestui stat, Askar Akaev, cel care a înălțat recent în capitala „sa” un monument nimănui altcuiva decît lui Elțin, dînd de înțeles că vine și rîndul lui Putin. În Caucaz, Rusia avea

cele mai mari temeri de azeri, pe armeni și georgieni considerîndu-i „aliați istorici”, „frați întru credința ortodoxă” și tot așa. Azerii s-au aruncat într-adevăr foarte repede în brațele fraților turci, apoi în cele ale americanilor. Armenia, e drept, a rămas fidelă rușilor (cînd te temi de turci, te legi și cu dracul), deși lobby-ul armean din SUA și din Europa de Vest îi garantează oricum o marjă bună de independență și chiar libertate în politică și economie.

O mare (și extrem de penibilă) surpriză au oferit Moscovei georgienii, care au uitat brusc și de strînsele legături istorice biseculare, consolidate prin căsătorii mai mult sau mai puțin fericite între prinții georgieni și cneaghinele ruse, și de comunitatea creștin-ortodoxă și chiar de avantajele incontestabile ale pieței ruse. Ceva similar le-a pus șovinilor ruși pe tavă și moldovenii... adică „naționaliștii” și „unioniștii români” din fosta RSS Moldovenească. Tocmai de aceea scenariul de proscrisi al moldovenilor pare a fi tras la indigo și pentru georgieni (sau poate invers, dar aceasta nu mai contează). Atunci cînd Gorbaciov mima o toleranță față de evoluțiile naționaliste din unele republici rebele, Kremlinul a admis promovarea în înalte funcții de stat, și în Moldova, și în Georgia, a unor personalități uimitor de asemănătoare prin „romantismul prea de tot exaltat” al percepției lucrurilor: Mircea Druc și Zviad Gamsahurdia. Doi visători incorrigibili, într-o veac și într-un spațiu cu realități deosebit de dure, ambii cu studii umanistice și marcați într-un fel sau altul ba de complexul lui Narcis, ba de cel al baronului Münchhausen, ambii frumos volubili, ambii adorați de femei și de adolescenți... Numai neșansa de a se afla prea puțin timp la un post cu înalte responsabilități l-a ferit pe M. Druc de finalul dramatic al lui Z. Gamsahurdia, căsăpît mișelește, cu totul necreștinește, chiar de ai săi, ce-i drept, cu instructajul de rigoare și cu cheltuiala pe potrivă a rușilor. A urmat, și în Moldova, și în Georgia, crearea unor „autonomii independente”, uimitor de simetrice în ambele state: Abhazia, o replică a Transnistriei ca intransigentă față de Tbilisi, și Osetia de Sud, o replică a „autonomiei găgăuze”, ca lipsă de motivare, ca inutilitate. (Vom invoca doar cîteva detalii: Abhazia a intrat în componența Georgiei abia în sec. XVIII, dar a fost populată de georgieni încă din mileniul I după Cristos. Osetini trăiesc și în Georgia, și în Rusia, dar dacă cei din Georgia și-au păstrat limba și cultura, apoi cei din Rusia s-au rusificat de-a binelea. Găgăuzi trăiesc atît în R. Moldova, cît și în Ucraina, atîta

doar că cei din Ucraina nu au nici cărți, nici scriitori, ca să nu mai vorbim de programe radio sau TV).

Cînd „jocul de-a independența” al fostelor republici sovietice a luat o turnură cu totul umiltoare pentru ambițiile imperiale ale Moscovei, Kremlinul a făcut ce a dres și a trimis în statele CSI-ste de interes major pentru el „oamenii săi”. Astfel a ajuns la Chișinău Petru Lucinschi, iar la Tbilisi – Eduard Șevardnadze. Ultimul, ce-i drept, a deținut la conducerea imperiului sovietic funcții cu mult mai înalte și mai însemnate, dar oricum a rămas georgian – de la accentul cu care vorbește rusa și pînă la modul în care tratează istoria poporului din care se trage. Numai că evoluțiile din ultimul deceniu nu mai pot accepta mentalitatea sovietică, oricît ar fi ea de ferită de „internaționalismul proletar” al foștilor boși sovietici și iată că Șevardnadze devine un indezirabil în propria casă. Cine știe, dacă mai rămînea în funcții de conducere la Chișinău, ajungea și Lucinschi în postura omologului său de la Tbilisi, o ipostază ce amintește tot mai mult de ultimele zile ale „bătrînului rege Lear”...

Buni cunoscători ai mentalității caucazienilor, rușii profită din plin de discrepanța și chiar de adversitățile dintre vechea și tînăra generație de politicieni din Gruzia, apăsînd pe clapele originii și genealogiei liderilor de la Tbilisi, pe diferențele de ordin regional. Așa cum se face la noi, în Basarabia – mai în glumă, mai în serios –, o stupidă delimitare între „sudiști”, „centriști” și „nordiști”, există și în Georgia o stupidă „ierarhie” pseudocalitativă de ordin etno-dialectal, de care însă georgienii își aminteau ca de un fapt divers. O lucrare diabolică de inspirație rusească a făcut ca în ultimul deceniu să se procedeze în Georgia la o contrapunere încrîncenată a diferitelor varietăți etnice pe principiul „care e mai bun, cine are o contribuție mai importantă la istoria, cultura, demnitatea națională etc.”: kartlienii și kahetini din Estul țării sunt opuși imeretenilor din Vest, meshienii și djavahienii din Sud – megrelilor și svanilor, care vorbesc un grai specific și toți sunt opuși adjarilor, și aceștia gruzini, însă de religie musulmană. Diaspora georgiană din marile centre urbane ruse, Moscova și Petersburg, în număr de 500-600 de mii, este sîrtecată de animozități cu substrat „etno-local”: dacă un președinte de societate e megrel, adjunctul trebuie să fie svan, altfel e scandal, se iscă discuții interminabile, încît aceste societăți etno-culturale nu mai funcționează, ci caută la infinit

adversari! Diferențele dintre cele 17 dialecte ale limbii georgiene sunt și acum atît de mari, încît fără cunoașterea graiului kartlian (de Tbilisi), comunicarea dintre georgienii din diferite zone ale țării devine imposibilă. Un lingvist georgian, Cikobava, lansase încă pe la apusul epocii staliniste o teorie conform căreia deosebirea dintre dialecte, oricît de mari în limba georgiană, nu contează – primează mentalitatea, unitară și indisolubilă pentru toți băștinașii Gruziei! Suspectă din punct de vedere științific, „teoria” lui Cikobava a fost acceptată de știința și de ideologia sovietică, fiind promovată cu succes de-a lungul deceniilor, doar URSS nu dorea să aibă decît popoare consolidate, fără secesionism, separatism și alte asemenea probleme. Acum însă, iată că mass-media din Moscova vorbește tot mai mult de „diferiți gruzini”, ba chiar și de „diferite limbi vorbite de poporul Gruziei”. Nu vă amintește oare această ciudată turnură în politica rușilor de reactivarea, la noi, a vînzolelii cu „limba moldovenească” și „poporul moldovenesc”, diferite, opuse limbii române și celorlalți români? În regiunile separatiste, Abhazia și Osetia de Sud, e o isterie de-a dreptul rasistă: că abhazienii (respectiv, osetinii) ar fi mai vechi, mai nobili, mai... mai... mai decît toți georgienii luați la un loc; că georgienii „s-au stricat” definitiv ca națiune după 1989, că este absolut imposibil să trăiești în același stat cu asemenea „popor-bandit” etc. motive cretine, care, de altfel, pot fi găsite fără greutate și în literatura editată la Tiraspol sau la Comrat.

Halucinantele similitudini în scenariul hărăzit de Moscova Moldovei și Georgiei, după 1989, ne obligă să ținem cont de modelul gruzin de demnitate națională și politică.

Popor aproape eminentamente creștin, gruzinii au putut menține, secole în șir, relații cu marii lor vecini musulmani, Iranul și Turcia. Păstrînd și în prezent relații de bună vecinătate cu aceste țări asiatice, Tbilisi își orientează, totuși, politica externă spre SUA și Europa de Vest. Tocmai această stare de lucruri, întru totul firească în sec. XXI, îi deranjează rău pe „ex-frații de la Nord” și Moscova bagă cît poate strîmbe în relațiile dintre Tbilisi și Teheran, respectiv, Ankara; pe unde e posibil, pun piedici sau „aranjează” tot soiul de provocări pentru a zădărnici raporturile gruzino-americane.

Cînd spunem rușii, cu referire la Georgia, nu-i avem în vedere, Doamne ferește, pe rușii-rusofonii locali. Aceștia, unicii în ex-URSS,

nici nu au cutezat să-și facă la Tbilisi un „interfront”, iar după 1991 ori au părăsit Georgia, ori își văd de alte treburi, fără a se implica în politica statului unde s-a întâmplat să fie cetățeni. Să caute rușii din Georgia, ca la noi, a doua limba de stat, să deschidă universități slavone, să birfească poporul băștinaș prin mass-media... nu, așa ceva nu există la Tbilisi! Iar cine se și gindește la așa ceva, renunță imediat, căci reamintesc: georgienii sînt creștini, ospitalieri, generoși dar cînd cineva atentează în vreun fel la demnitatea lor națională, pe care ei o asimilează cu demnitatea umană, devin neiertători cu cei stăpîniți de ambiții bolnave, cu cei insolenți, nerecunoscători, porcoși – fie ei și conaționali de-ai lui Lermontov, Dostoievski sau Bulgakov (scriitori ruși pentru a căror operă georgienii au un adevărat cult), fie vinzători de neam din partea locului (infin mai puțini decît la noi, dar există și în munții Caucaz asemenea „uscături”).

Pentru a exclude declarativismul, vă propunem să citiți ca material ilustrativ un fragment dintr-un interviu acordat recent, unui ziar din Moscova, de către doamna Nino Burdjanadze, președinta Parlamentului de la Tbilisi. Veți fi de acord că monologul dnei N. Burdjanadze e o adevărată pledoarie pentru demnitatea națională, identificată cu independența politică și economică a poporului ce a ales-o ca șefă a organului legislativ suprem. Încercați să schimbați în acest text cuvîntul Abhazia prin Transnistria, Osetia de Sud – prin „autonomia gâgăuză”, Suhumi – prin Tiraspol și veți vedea cît de mult seamănă Georgia cu R. Moldova. Nu încercați s-o înlocuiți pe dna Burdjanadze cu dna Ostapciuc, nici pe Șevardnadze cu Voronin... ar fi o îndeletnicire inutilă, sortită din start eșecului... Ar fi, vorba lui Putin, ca și cum ai încurca muștele cu pîrjoalele.

Cor.: Ce împiedică, totuși, apropierea dintre Georgia și Rusia? Nu cumva orientarea fățișă, declarată a Georgiei spre Occident, spre SUA?

N. B.: Să mor, dar nu pot pricepe de ce orientarea noastră pro-Occident ar trebui să deranjeze pe cineva în Rusia! Parcă Rusia nu încearcă la fel de energic să se apropie de NATO, de SUA? Relațiile Rusiei cu NATO sau cu Uniunea Europeană sunt acum chiar mai avansate decît ale Gruziei, și Tbilisi nu face decît să salute această

stare de lucruri. De ce însă Moscova poate face așa ceva, iar Georgiei i-ar fi categoric interzis? Sunt convinsă că dacă Rusia va avea și în continuare aceeași atitudine față de Georgia – ca față de o anexă politică, un adaos la politica sa externă nu vom putea vorbi niciînd de o colaborare ruso-gruzină. Deocamdată însă Rusia nu se comportă cu noi ca și cu un partener, un prieten și un subiect egal în drepturi, ci de pe pozițiile „fratelui mai mare”. Ni s-a spus în repetate rînduri: „Doriți să fiți prieteni cu Europa? Poftim, dar numai prin intermediul Moscovei!”. De ce, mă rog? Cînd se va debarasa Rusia de acest sindrom imperial?

Nu este nimic neobișnuit în faptul că noi ne orientăm spre Occident. Da, noi avem relații amicale cu SUA, cu statele occidentale. Pentru că SUA, bunăoară, ne ajută cu adevărat. Pe la mijlocul anilor '90, cînd Georgia era amenințată de foamete, numai SUA ne-au ajutat cu produse alimentare; acum ne ajută să ne modernizăm armata. Georgia a rugat Rusia în repetate rînduri să-i acorde sprijin, dar de flece dată au urmat numai refuzuri. În anul 1994, președinții Șevardnadze și Elțin au semnat un acord cu privire la bazele militare rusești din Georgia. Am căzut atunci de acord să menținem aceste baze la noi pe un termen de 25 de ani, cerînd în schimb doar două lucruri: ca Rusia să ne ajute să creăm o armată normală și să contribuie efectiv la soluționarea conflictului din Abhazia. Rusia nu a întreprins nimic. Și după toate astea, Moscova se mai miră că noi suntem atît de recunoscători – pentru ajutorul absolut concret pe care ni l-au acordat – americanilor, turcilor, germanilor, grecilor. Cînd, de altfel, chiar Rusia ne-a sugerat, fără să vrea, unde să căutăm acest concurs.

Cor.: Poate e vorba, totuși, de „factorul Șevardnadze”? Se știe că în Rusia el, delicat vorbind, nu e prea agreat: pentru prăbușirea URSS, pentru evacuarea trupelor sovietice din Afghanistan, din Europa de Sud-Est...

N. B.: Chiar dacă mă aflu în opoziție față de președintele E. Șevardnadze, voi încerca să fiu obiectivă. În primul rînd, nu cred că poate fi pedepsit un popor întreg numai pentru că nu-ți place președintele unei sau altei țări. Iar „sindromul Șevardnadze” este o evidență în politica Rusiei față de Georgia. În al doilea rînd, cred eu, e absolut inexplicabilă această ostilitate față de Șevardnadze. Da, acest om a avut un rol deosebit de important în schimbările ce s-au produs în URSS

în anii '80 ai secolului. Dar de ce se uită cine și cum lua atunci toate deciziile?

Cînd mă refer la o materie atît de subțire ca relațiile gruzino-ruse, întotdeauna fac tot posibilul ca să pun – nu că dur, însă obligatoriu direct și sincer – problemele ce mă frămîntă. Pentru că am convingerea: dacă vor fi puse altfel, nu vom rezolva niciodată problemele ce persistă în relațiile dintre Rusia și Georgia. Rusia trebuie să înțeleagă odată și odată că, pentru a avea relații normale cu noi, e necesar ceva mai mult decît niște simple declarații despre respectarea suveranității și integrității teritoriale ale Georgiei. Moscova ne vorbește despre respectarea unității teritoriale a Georgiei și în același timp dă verde trenurilor de la Soci spre Suhumi, dă la stînga și la dreapta pașapoarte rusești locuitorilor Abhaziei și Osetiei de Sud, participă la festivități cu ocazia diferitelor aniversări ale „independenței” acestor autonomii gruzine. Dar totul se face pe teritoriul Gruziei! Cum am putea noi reacționa la aceste acțiuni? Cît am pierdut noi, și Georgia, și Rusia, din această cauză, în ultimii ani... În Tbilisi, tot mai rar se vorbește limba rusă. La meciul de fotbal Georgia-Rusia, suporterii noștri au fluierat imnul Rusiei. De ce a devenit posibil așa ceva? Pentru că majoritatea microbiștilor de pe stadionul din Tbilisi o formează noua generație, care știe că Rusia e țara din cauza căreia am pierdut Abhazia și Osetia de Sud, țara care a bombardat Georgia, țara care ne creează mereu cele mai grave probleme. Nu-i așa că avem un prilej serios de a ne gîndi unde am ajuns și încotro mergem?

Cor.: Ați fost printre cei care l-ați criticat aspru pe președintele Șevardnadze pentru negocierile guvernului georgian cu companiile rusești de energetică. Ați făcut-o de aceea că e la mijloc relația cu Rusia?

N. B.: În nici un caz. Am divergențe serioase cu Șevardnadze, dar ele constituie un cu totul alt subiect. M-am împotrivit acordurilor cu „Gazprom”, apoi cu „Elektricesstvo Rossii” pentru că șeful statului binecuvînta trecerea sub controlul Rusiei a întregului sistem energetic al Georgiei. Unde mai pui că totul se punea la cale în mare taină, pe cînd eu optez pentru maximum de transparență în asemenea chestiuni. Aș vrea să fiu înțeleasă corect de ruși: nu am nimic contra ca în Georgia să activeze companii din țara dvs. Sunt însă categoric împotrivă ca orice ramură strategică a economiei noastre să fie monopolizată de

orice stat străin, dar mai ales – de Rusia. Căci noi, din păcate, avem niște relații care nu ne pot permite așa ceva.

* * *

Punem aici punct articolului nostru, convingși că cititorii *Timpului* au și tras concluziile de rigoare. În fond, chiar și cel mai binevoitor om nu poate trage decît concluzii categorice „pro-georgiene” și cu totul „antimoldovenești”, absolut defavorabile nouă. Chiar și cei care au alergat la politică, preferînd în această existență gri numai... fotbalul, să zicem, care place și dnei speaker de la Tbilisi. Vorba e că cealaltă sîmbătă, pe stadionul Dinamo din capitala gruzină s-a jucat un meci de fotbal între naționalele Rusiei și Georgiei. Cu cîteva zile mai înainte, un ziar de la Moscova, extrem de citit și la noi, îi instruia pe microbiștii ruși cum să se comporte pe stadionul gruzin... Le sugera că ar fi mai bine să scandeze lozinci încurajatoare în limba georgiană, dînd, în transcriere rusă, cîteva mostre de felul: „*Civen kven dagviarhavi!*” (*Vă bîgăm de vii în mormânt!*). Probabil că și datorită unor asemenea „manifestări de civilizație” tipic rusească oaspeții au cîștigat meciul. Este adevărat, cu unele mici, dar specifice pierderi: poliția georgiană a reținut, pentru huliganism, 160 de microbiști ruși, dintre care 110 au fost duși la „*vîtrezvite!*” – centrul de dezalcoolizare, deschis la Tbilisi în anii de regim sovietic exclusiv pentru clienții de origine slavă și de a cărui existență georgienii independenți uitaseră. Cum să nu fii de acord cu comentariul unui ziar de la Tbilisi, în legătură cu acest incident: „Este nespun de greu să vorbești cu niște oameni aburiți de alcool, fie ei amatori de politică, fie amatori de fotbal?... În treacăt fie spus, „ingeniosul” reporter rus, instigatorul la atitudini mizantropice, a și fost declarat persona non-grata în Georgia. Doamne, cîți imbecili – și „bășinași” alde Cogan-„Bucovineanu”, și tot felul de venetici care scriu în ziare numai despre „ocupația românească” și „pericolul unionist” – se vor a fi și la noi persona non-grata? Problema e de unde să luăm georgieni, ca să ogoiască măcar astfel hoarda de „răi și fameni”, ajunși lideri de opinie într-un stat unde se admite o singură opinie. Zău că ar trebui să fim și noi gruzini, măcar din cînd în cînd, oricît de puțin.

(„*Timpul*”, 24, 31 octombrie 2003)

CÎND SÎRIBUL LASĂ SAPA...

Vă amintiți cum își începe Mihail Sadoveanu inconfundabilul roman „Baltagul”? „Domnul Dumnezeu după ce a alcătuit lumea, a pus rînduială și semn fiecărui neam”, învrednicindu-i pe țigan, neamț, iudov, ungar, turc, rus, român... cu trăsături și îndeletniciri acum vădit tipice. „Sîrbului i-a pus în mînă sapa”, scrie Sadoveanu, astfel surprinzînd niște caracteristici esențiale ale acestui popor, cum ar fi hărnicia și atașamentul de pămîntul unde s-a aciuat, la sud-vest de Carpați și de Dunăre.

Dar ce face sîrbul cînd lasă sapa? Se duce la iudov și cumpără șliboviță (celebra țuică sîrbească din prune), bea... nu, nu ca rusul, mai curînd ca ungarul, fumează ca turcul, îl pune pe țigan să-i cînte la vioară, ca să-l acompanieze cu voce melodioasă, iar pe urmă să facă amor, ca românul... Se pare însă că aceste îndeletniciri ale sîrbilor sunt secundare, căci, de regulă, cînd lasă sapa, ei luptă: se războiesc – cu vecinii și cu invadatorii de pe aiurea, cît și înde ei.

Proclamarea, la 1 decembrie 1918 (ce coincidență!) a Regatului sîrbilor, croaților și slovenilor, numit din 1929 Iugoslavia, în care sîrbii și-au asigurat rolul de *frate mai mare*, avea să le complice mult existența peste ani. În fond, Iugoslavia a fost un microimperiu, a cărui populație extrem de pestriță sub aspect etnic, nu a putut împărtăși vreodată, sincer și profund, ideea unei patrii unice: nici la agitarea deznădăjduită a stîndardului panslavist, nici la relativul „liberalism comunist”, promovat de Iosif Broz Tito, pînă prin anii '80. Catastrofa era să se producă la cam un deceniu după decesul acestui fiu de intelectual croat, căsătorit cu o Sulamită maghiarizată, al acestui hibrid (etnic, apoi și politic) ce a izbutit să prezinte în lume imaginea unei Iugoslavii unitare, de fapt – să țină în frîu pornirile naționaliste, de emancipare ale nesîrbilor. Primii s-au desprins de microimperiu iugoslav slovenii din nordul țării, cei mai occidentali ca spirit (circa 2 mln, pe un teritoriu de peste 20 mii km pătrați), apoi croații – frați de limbă cu sîrbii, dar de confesiune catolică și atașați istoricește alfabetului latin și mentalității vestice (cca 5 mln locuitori, pe 56,5 mii km pătrați), urmași de macedonienii din sud (peste 2 mln, pe 26 mii km pătrați). A venit apoi rîndul Bosniei-Herțegovina (acest toponim, scris cu „și” între cele două componente, ar echivala cu „netoponime” de genul Moldova și Bucovina sau

Muntenia și Oltenia), cu populație majoritar sîrbească islamizată, dar și cu numeroși sîrbi ortodocși și croați catolici, care și-au format în grabă republice autonome, un soi de Transnistria, al căror entuziasm secesionist era (și mai este) alimentat de Belgrad, respectiv de Zagreb. „Feli” mari din cei 51 mii km pătrați, pe care trăiau peste 4 milioane de iugoslavi, revendică și Serbia, și Croația. Formată deja numai din Serbia ortodoxă (88,4 mii km pătrați, circa 10 mln locuitori) și din Muntenegrul pe jumătate creștin, pe jumătate musulman (14 mii km pătrați, cu o populație de cca 600 mii), „mica Iugoslavie” a rămas cu alfabetul chirilic și cu o mulțime de probleme nesoluționate, inclusiv cele ce mocnesc în ținuturile autonome Voivodina (2 mln locuitori, inclusiv 0,5 mln de unguri și cam tot atîția „vlahi” – români și aromâni) și Kosovo-Metohia, cu populație albaneză majoritară (1,3 mln, din totalul de 1,5 mln locuitori). Și mai tare s-a dovedit a fi, după 1991, „nuca economică”, crescută pe ramul adumbrit de embargoul impus de Occident, ca reacție la agresivitatea sîrbilor vis-à-vis de foștii „frați mai mici”, precum și „nucile” cu miez social și moral. Destrămarea statului iugoslav i-a unit pe sîrbi sub drapelul șovinismului, a cărui hampă a fost înhățată de comuniști.

Drama din Serbia a luat proporții greu imaginabile după alegerile pentru organele puterii locale (de la 17 noiembrie a.c. – altă coincidență!), în care, potrivit primului bilanț, Dreapta a cîștigat simpatiile electoratului în 15 din 18 orașe și în majoritatea comunelor din țară. Curînd însă „liderii Stîngii, reprezentate de Partidul Socialist (comunist), în frunte cu președintele statului, Slobodan Miloșevici, Mișcarea JUL („Stînga Iugoslavă”), condusă de soția lui Miloșevici, scriitoarea Mirjana Markovici, și Partidul „Noua Democrație”, au falsificat rezultatele alegerilor, proclamîndu-se astfel învingători. Ca răspuns la această fărâdelege, Dreapta dirijată de elita intelectuală a Belgradului – scriitorul Vuk Draškovici, liderul Coaliției „Zajedno” („Împreună”), profesorul universitar de filozofie Zoran Djindjici (Partidul Democrației) și sociologul Vesna Peșici (Untinea Civică) –, au inițiat scoaterea la proteste publice a părtașilor lor. Zilnic, bulevardele și piețele centrale din capitala sîrbă sunt inundate de sute de mii de protestatari – cu precădere tineri, numeroși studenți. Nu s-a ajuns la acte de violență (dacă nu considerăm ca atare arestarea a cîtorva activiști ai Opoziției), dar tulburarea ordinii publice este mai mult decît vădită. Protestatarii

au început-o cu cerința de a fi anulate alegerile falsificate, trecînd, însă, foarte curînd, la cererea neclintită de demitere a lui Miloșevici și a întregii nomenclaturi de stînga. Președintele iugoslav, în pofida insistențelor soției sale, nu s-a dat încă unor măsuri represive – chiar dacă i-a calificat public pe protestatari ca „vandali”, „gloate de provocatori”, „fasciști” etc. Și nu că ar fi ghidat de idealuri umane sau că nu ar ține cont de doleanțele iubitei sale neveste, ci, mai ales, din teamă de Vest, în primul rînd – de SUA, care au avertizat deja, de cîteva ori, Belgradul oficial că va fi sancționat în cazul recurgerii la violență. (În treacăt fie spus, Moscova califică tulburările din Iugoslavia drept „o chestiune internă” a acestei țări!). Avînd, însă, în spate o solidă experiență de activist comunist, Miloșevici recurge la alte metode, „mai rafinate”, de „cumințire” a Dreptei revoltate, așa cum rezultă și dintr-o declarație a lui Vuk Drașkovici, făcută recent la Radio BBC: „Curtea Supremă din Serbia e Miloșevici. Tot el e directorul Televiziunii de stat, redactor-șef al tuturor mijloacelor de comunicare în masă, de asemenea – șeful Poliției; el este cel ce vrea să decidă soarta fiecărui dintre noi. Aceasta e realitatea și acesta e motivul pentru care sute de mii de cetățeni demonstrează zilnic (de cinci săptămîni, deja. – n.n.) împotriva dictaturii și a terorismului de stat. La noi, nu există o Justiție imparțială, de aceea demonstrațiile vor continua”.

Pînă cînd oare? ne întrebăm. În ultimele zile protestatarii din Belgrad și din alte orașe iugoslave scandează tot mai tare „Timișoara, București!”. Să ajungă capitala sîrbilor, în acest decembrie, ca și capitala românească, în decembrie 1989, iar Slobodan și Mirjana lui – Doamne ferește! – ca Nicolae și Elena?! Sînt oare posibile și alte coincidențe în istoria contemporană a sîrbilor și românilor?

Nu numai țările vecine din inflantabila Peninsulă Balcanică, ci o lume întreagă așteaptă cu înfrigurare deznodămîntul dramei jucate pe scena politică iugoslavă. La Belgrad, circulă zvonuri că pe la Crăciun (stil nou, precizăm) se va întîmpla ceva. Așadar, nu a mai rămas mult...

(„Mesagerul”, 20 decembrie 1999)

DUALUL EX-IUGOSLAV: IERI ȘI AZI, POSIBIL ȘI MÎINE...

Dual – număr gramatical care indică, în unele limbi, două exemplare (două obiecte sau două persoane). **Dualitate** – 1. Însușirea de a avea o natură dublă; 2. Ansamblu format din două elemente diferite sau opuse.

(Lazăr Șăineanu. *Dicționarul universal al limbii române*. Ed. revăzută și adăugită. Vol. 1. – Iași: Mydo Center, 1997. – P. 257.)

Ce poate face uneori întîmplarea... Mai ales, cea norocoasă! Căci a fost o mare șansă de a cunoaște, într-o banală zi de primăvară a anului curent, la București, doi literați de excepție din fosta Iugoslavia...

Despre aceste extraordinare „achiziții” ex-iugoslave voi vorbi, desigur, mai jos mai pe îndelete – vă rog să mă credeți că merită! – ca și despre limbile și literaturile pe care le reprezintă ei. Mă gîndesc acum la tînăra generație de la noi, la cei care au o imagine cu totul vagă despre Iugoslavia... fostă... răstîgnită, dar nu și înălțată! ci prăbușită în bezna istoriei... Precizările de ordin istoric și etno-cultural pe care țin să le fac în continuare sunt tocmai pentru „cei mai tineri decît noi”, noi fiind cei care am apucat ani buni de existență a comunismului, așadar a „lagărului socialist”, din care făcea parte, cumva, și Iugoslavia.

Configurația lingvistică: la început a fost Acordul...

Ideea unei *Iugoslavii*, adică a unui stat ce i-ar uni pe *slavii de sud* („jug” înseamnă în mai toate limbile slave „sud”), din Balcani, a apărut cu mult înainte de secolul XX. În ceea ce privește unitatea lingvistică a majorității slavilor din viitoarea (și vai, fosta deja!...) Iugoslavia, se pare că ideea acestei unități/identități a prins a se contura mai limpede în mintea a doi cărturari: sîrbul Vuk Stefanovic Karadzic (a se citi [vuk stefanovici karagici], 1787–1864; între altele, un bun amic al lui Gheorghe Asachi) și croatul Ljudevit Gaj (a se citi [ljudevit gai], 1809–1872), care, prin anii '40 ai secolului XIX, au ajuns la o înțelegere privind cristalizarea, prin maximă apropiere, unificare chiar, a unei limbi bazate pe două variante: varianta sîrbă și cea croată. Nobila intenție a celor doi cărturari s-a materializat la întrunirea din 1850, de

la Viena, a unui mare grup de scriitori, profesori și învățați, croați și sârbi, la care s-a decis acceptarea principiilor de scriere (a normelor ortografice) ale lui Karadžić: *piši kako govoriš = scrie cum vorbești*. În acest sens, a fost redactat și semnat și un acord al intelectualilor întruniți în capitala Imperiului Habsburgic. Astfel, prin „Acordul (lingvistic) sârbo-croat de la Viena”, în 1850, s-a pus temelia limbii numite, pînă prin anul 1990, *sârbo-croata* sau, mai tar – *croato-sârba*.

Diferențele dintre aceste două variante erau minime:

a) alfabetul – sîrbi, de religie ortodoxă, foloseau / folosec un alfabet bazat pe cel chirilic rus, al lui Petru cel Mare („civil”), dar fără 9 litere rusești, și cu alte 6 „pur sîrbești”, alfabet pe care ei îl numesc „vukovića” (a se citi „vukovița” = „scrisul lui Vuk Karadžić”), pe cînd croații, catolici, au rămas fideli alfabetului latin, și acesta cu unele adaosuri, din care motiv e numit „gajevica” (a se citi „gajevița” = „alfabetul lui Ljudevit Gaj”); în treacăt fie spus, încă de pe la mijlocul secolului XX sîrbi au și o variantă „latinizată” a scrierii, identică cu cea croată, la care recurg mai ales în documentația destinată Occidentului, în genere străinătății;

b) mici diferențe la nivelul pronunției, stare reflectată și în scris (dacă sîrbi scriu/pronunță *cvet* [tvet] „floare” sau *reka* [reka] „rîu, fluviu”, apoi croații scriu/rostesc *cvijet* [tvijet], respectiv *rijeka* [riieka]);

c) unele deosebiri în lexic – exista, încă în secolele XIX–XX, o serie de „croatisme”, cuvinte utilizate exclusiv de croați, aceștia fiind mai puriști decît sîrbi, mai rezervați în ceea ce privește asimilarea „internaționalismelor”. Bunăoară, dacă sîrbi numesc lunile anului ca și noi, în stil european (german), apoi croații au pentru acestea denumiri proprii (*Travanj, Lipanj, Listopad* etc. – ceva în genul *Mărțișor, Florar, Cuptor*); sîrbi zic *univerzitet, avion, fabrika, muzika*, pe cînd croații și-au impus termeni slavi, de factură puristă – *sveuciliste, zrakoplov, tvornica, glazba* ș.a.m.d. Particularitățile scrierii latinizate pentru sârbo-croată (și, în bună parte, pentru slovenă) sunt acestea: *c = ċ; j = ĵ*; semivocalic; *č, š, ž* (cu un fel de „v” deasupra) se citesc *ce, ge*, respectiv *je*; *c* cu un accent ascuțit (‘) = un *e* moale; *d* „tăiat”, redat și prin imbinarea *dj = ge* moale, iar imbinarea *dž = ge* dur. Din „motive tehnice” nu am putut reproduce peste tot literele specifice croatei – și ne cerem

scuze pentru aceasta; în recompensă, am stăruit să dăm, între paranteze pătrate, pronunția numelor iugoslave.

După destrămarea Iugoslaviei, în 1991, linia puristă a croaților s-a îngroșat, cel mai curios e că ei au prins a se feri și de unele cuvinte comune cu ale sîrbilor; și mai curios e că în această aberantă pornire a croaților s-au lăsat antrenati și sîrbi... Mai întîi la Zagreb (capitala Croației) a apărut un „Dicționar” al „sîrbismelor nerecomandabile (a se citi: *interzise*) pentru uzul croaților”, ca peste un timp să apară ceva similar și la Belgrad, evident, cu scopul de „a-i feri” pe sîrbi de croatisme... „Separarea” – penibilă, absurdă și nocivă – a croatei de sîrbă, a avut ca efect apariția, pe harta politico-lingvistică a Balcanilor nu a două limbi (sîrbă și croată), ci... a trei! După 1992 mi-a fost dat să aud și de „bosanski jezik” – „limba bosniacă”, ea fiind „pusă la cale”, firește, din rațiuni strict politice, după „principiul”: dacă există statul (Bosnia/Herțegovina), trebuie să existe și limba oficială cu numele statului respectiv! Această stupidă „întrecere separatistă” este deja fatală: cresc generații de sîrbi, respectiv, croați și bosniaci care nu-i vor mai putea înțelege pe scriitorii comuni cîndva, din secolele XIX–XX! Așadar, la nici 150 de ani, s-a ales praf din „Acordul de la Viena”, convenție ce a făurit o limbă bine codificată (normată) pentru o populație înrudită, dacă nu identică, limbă ce a generat, la rîndu-i, o literatură extrem de bogată în scrieri, genuri și specii, subiecte, personalități, talente, realizări... și astea riscînd, acum, să devină arhaice, greu inteligibile sau neînțelese, iar în ultimă instanță – inutile. Fără să vrei, „drama lingvistică” sârbo-croată te duce cu gîndul la vînzoleala „moldoveniștilor” primitivi de la Chișinău: dacă aceștia și-ar face nestingherit mendrele, peste o generație-două ar fi mulți basarabeni vorbitori de „limbă moldovenească”, care, însă, nu i-ar mai înțelege pe Eminescu, Blaga, Rebreanu, Petrescu, Stănescu, Preda, Sorescu...

Aflîndu-se într-un ocean slav (după cum observase și Constantin Stamati-Ciurea), românii au întreținut cele mai diverse contacte, inclusiv lingvistice, cu slavii de răsărit (ucrainenii, rușii), apuseni (polonii) și de sud (bulgarii, sîrbi). Dacă nu mă înșel, chiar Nicolae Iorga a spus că de-a lungul istoriei *românii au avut doi vecini buni: sîrbi și... Marea Neagră!* Afirmția trebuie atribuită mai ales literatului decît istoricului N. Iorga – e, neîndoios, la mijloc, o metaforă, măcar și de aceea că

firea sîrbilor chiar că poate fi asemuită cu starea unei mări, în diferite anotimpuri: cînd e liniștită, cînd e agitată; ba e încîntătoare, ba e fioroasă! Așa sau altfel, sîrbii au împrumutat de la noi unele cuvinte vechi, mai ales din domeniul păstoritului: *brînză, baci, urdă, stînd, car, cărușă...*, dar pe care, încet-încet, ei le dau uitării. Totuși, cîteva cuvinte, le-am putut auzi în limbajul curent al sîrbilor (și al croaților): *fluier și flaut, față* (cu sensul de „mină”, „mutră”!) și locuțiunea adverbială *calea-valea*. Noi am împrumutat cu mult mai multe cuvinte de la sîrbi, unele absolut indispensabile acum și chiar în viitor! De exemplu: *boltă, a ciopli, glumă, grădina, graniță...* precum și *zgomot* sau *haiduc*, dar, esențial – adverbul *DA* (antonimul lui *NU*, care e latin). Prezintă interes faptul că în prezent sîrbii, atît de generoși cu noi, nu prea zic *DA*, ci mai mult *JESTE* (se pronunță *ieste*), iar tinerii din Belgrad și din alte orașe sîrbești recurg frecvent la o formă prescurtată: *JES* (= *ies*), identică adverbului cu același sens din engleză.

Limba sîrbă a fost pentru română, de-a lungul a cîtorva secole, un important „furnizor” de turisme (*bostan, bumbac, dud, mosor, tolbă, zambilă*); mai curînd tot prin intermediul sîrbei ne-au venit din greacă o serie de nume de sfinți și nume de botez: *Alexandru, Andrei, Elena, Ileana, Gheorghe, Nicolae, Vasile; Neagu, Vlaicu, Voicu, Vlad, Dan* etc.

Nu prea mulți știu că sîrbii au dat lumii întregi cel puțin un cuvînt; dar ce cuvînt! – *vampir*! Rămîne încă o enigmă cum de a ajuns acest sîrbism să cutreiere lumea... Croații, care întotdeauna au stăruit să nu rămînă mai prejos, au dat și ei ceva unei părți din Terra: cuvîntul *cravată*, care a prins rădăcini mai întîi în franceză, de unde a intrat în multe alte idiomuri. Nu e greu să observi apropierea dintre *cravată* și *croată* (în franceza, *cravate* și *Croate*): un fel de *cravată* (de fapt, un fular) era un element al îmbrăcămîntei croaților, pe care îl purtau și niște croați-bucătari la curtea unuia din mulții suverani francezi pe nume Louis (Ludovic). „Fularul croat” a impresionat și pe rege, și pe curteni, pe nobilii parizieni, care nu s-au jenat să-i imite pe niște bucătari veniți de pe malul Adriaticii, francezii dînd un exemplu molipsitor pentru o jumătate din populația planetei.

Cum tot vorbim despre fosta Iugoslavie, ar fi nedrept să ne referim numai la limba *sîrbo-croată* (fostă și ea...), pe care, e adevărat, o vorbea

ca limbă nativă, maternă, majoritatea populației acestei țări (circa 20 din 23 milioane): sîrbii (10 mln), muntenegrenii (1 mln), croații (5 mln), bosniacii/herțegovinenii (3-4 mln). La sudul ex-Iugoslaviei, vreo două milioane aveau/au ca limbă maternă *macedoneana* – un dialect al limbii bulgare, dezvoltat ca limbă literară, mai ales din rațiuni politice, după cel de-al doilea război mondial. La nordul țării, alte două milioane vorbeau/vorbesc limba *slovenă*... Scriu astea și mă gîndesc: oare să fie slovenii chiar numai două milioane? Statisticile uneori induc lumea în eroare, dar realitatea ne dumerește. De ex., nu poate să nu te pună pe gînduri faptul că într-o țară vecină cu Slovenia – în Austria –, numai în ultimele decenii s-au impus spectaculos cîțiva politicieni cu nume defel nemțești, ci mai curînd... slovene: Bruno Kreisky, Franz Vranitzky, Viktor Klima...

A propos de limba slovenă: conform prof. Gheorghe Constantinescu-Dobridor, este „cea mai armonioasă (alături de sîrbo-croată) dintre limbile slave, deoarece a păstrat urme ale vechiului accent muzical din slava veche” (vezi: Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de termeni lingvistici*. – București: Ed. Teora, 1998. – P. 295). Aici se impun cîteva precizări, pe care ne grăbim să le aducem și la cunoștința cititorilor noștri. „Vechiul accent muzical” slovena (ca și sîrbo-croata) l-a moștenit din slava veche, care însă îl păstrase din limba ariană sau iafetică (= limba lui Iafet, unul din fiii lui Noe) – „mama”, „strălimba” mării familii a limbilor numite acum indo-europene (cele indo-iraniene, romanice, germanice, slave, baltice, precum și cîteva limbi izolate ca armeană sau greacă). Prima atestare a limbii slovene datează din anul 1000 (sic!) – e vorba de așa-numitele *Fragmente de la Brizin* (*Freisingen*, în germană) – o spovedanie și o rugăciune. Vechimea acestor texte slovene i-a determinat pe unii lingviști din sec. XIX încoace să considere că toate textele în slavonă (slava veche) ar fi fost, de fapt, în slovenă! De-i așa, de nu-i așa... cert e că anume în slovenă s-au scris primele texte slave cu litere latine. După apariția primelor texte în slovenă, (prin anul 1000), au urmat cinci secole bune de „tăcere”, datorată impunerii, presiunii limbii germane. Ca o recompensă, secolul XVI este deosebit de generos cu limba slovenă: în 1550 vîd lumina tiparului, în slovenă, un abecedar și, concomitent, un Catehism; în 1555–1560 se tipărește o traducere a Noului Testament,

iar în 1584 apare prima gramatică a acestei limbi. Și mai mare a fost recompensa oferită limbii (și culturii, științei) slovene de secolul XIX, prin activitatea lui **France Miklosic** (a se citi [franțe mikloșici]), al cărui nume e mai cunoscut în varianta de scriere germanizată – **Franz Miklosich** (1813–1891). Acest fiu al Sloveniei este unul dintre cei mai de seamă lingviști ai ultimelor două secole. Deși s-a impus cu niște lucrări fundamentale de slavistică: *o gramatică comparată a limbilor slave și un dicționar etimologic ale acestor idiomuri*, F. Miklosich a fost preocupat și de alte limbi, germanice și romanice, inclusiv de română. Lucrarea sa *Elemente slave în limba română* este și astăzi un model de studiu comparativ, contrastiv, precum și de etimologizare (identificare) corectă, obiectivă, cumpătată a slavonismelor în lexicul românesc, pe atunci când unii filologi, ruși sau germani, dar și români (de ex., Alexandru Cihaș, 1825–1887) puneau la îndoială romanitatea limbii noastre, exagerând importanța influenței slave. În alt studiu, *Contribuție la fonetica dialectelor române*, marele lingvist sloven se referă clar la *graiul moldovenesc*, ca un component al limbii române, alături de graiurile muntean, ardelean, bănățean etc. Iată o sugestie de lectură pentru „moldoveniștii” de la Chișinău!...

O particularitate originală a limbii slovene o constituie prezența *dualului*, număr gramatical, specific unor limbi vechi precum sanscrita, elena (greaca veche), slavona. Din ultima, dualul a fost moștenit în numai două din cele 12 limbi slave moderne – în slovenă și în sorabă (numită și sorbă, sîrba lusaciană, vendă – limbă slavă încă vorbită în Germania, de circa 150.000 persoane, în localități preponderent rurale, din vecinătatea orașelor Cottbus și Bautzen). Dualul este ceva deosebit de singular și de plural, prin care se arată două exemplare de aceeași speță sau o pereche de obiecte. Să nu vă imaginați însă, că ar fi vorba de cuvinte de tipul *ochi, mâini, picioare... sau ochelari, pantaloni!* – cum credeam și eu. Măcar și din motivul că dualul sloven este caracteristic atât substantivului, cât și verbului! Dacă e să rezumăm, la dual este întotdeauna, bunăoară, substantivul *ljubav*, ce semnifică *pasiune, dragoste, iubire*; ca și verbele respective (*a iubi, a se îndrăgosti, a fi pasionat*), atunci când e vorba de sentimente adevărate, adinci și puternice!

Puțină istorie, și mai puțină geografie

Se consideră că actualele popoare slave de sud, din fosta Iugoslavie, ar constitui rezultatul unui amestec între străvechii iliri și slavii veniți pe aceste pământuri prin sec. VI–VII, ultimii, slavii, asimilându-i pe iliri, de la care au rămas urme extrem de vagi și cele mai puține în domeniul limbii. Cea mai veche formă de statalitate, în acest spațiu, ar fi apărut pe teritoriul actualului Muntenegru și al Croației, prin sec. IX, remarcabilă fiind totuși vechea statalitate a sîrbilor, cu deosebire atunci când sîrbii au fost uniți sub sceptrul cnejilor Stefan Nemanja (sec. XI) și Stefan Dušan, zis și Uroș IV (sec. XIV). După înfringerea sîrbilor în bătălia cu turcii, de pe Cîmpia Mierlei (Kosovopolje), în 1389, pământurile lor cad sub dominație otomană, pînă în 1878, când alături de Serbia, și Muntenegru (ca și România) sunt recunoscute ca state independente. Și sîrbii, și muntenegrenii, au avut în politica externă o orientare pro-rusească (de fapt, obsedați de a domina Balcanii – ca o modalitate de a cuceri Constantinopolul, căzut sub turci încă în 1453 –, rușii s-au băgat și la sîrbi). Dacă sîrbii și-au format la școlile din Petersburg și Moscova o parte a elitei intelectuale și politice (altă parte fiind pregătită la Berlin, Paris, Viena), apoi muntenegrenii au „furnizat” curții țarilor ruși mai multe prințese (cneaghine) frumoase: diferite doamne și domnișoare Milița sau Draghița (prenume feminine deosebit de populare la slavii de sud) se aflau și în anturajul legendarului Rasputin. În vara lui 1914, când Austro-Ungaria a atacat Serbia, Rusia a intrat imediat în conflict, de partea sîrbilor, astfel începînd primul război mondial. Anterior, în 1904, după declanșarea războiului ruso-japonez, Muntenegru declară război Japoniei, „uitînd” apoi să încheie pacea cu această țară, astfel încît muntenegrenii se află pînă azi în stare de război cu japonezii!

Deși sîrbii au fost inițiatorii unirii slavilor de sud într-un singur stat, spre aceasta au aspirat și celelalte popoare înrudite, aflate sub dominații străine.

Slovenii, din extrema nordică a fostei Iugoslavii, încă din sec. VII au fost dependenți de germani (de Bavaria), sub care, în veacurile VIII–IX adoptă creștinismul (după anul 1054, în haină catolică). Din sec. X pământurile slovene sunt anexate de Casa (dinastia) de Habsburg, de care se desprind abia în 1918.

Croații, creștinați în sec. VII–IX, curînd își formează un principat, devenit în anul 925 regat. Din 1102 însă (ca și românii din Transilvania), croații se văd nevoiți să semneze un acord cu Regatul Ungariei, de care sunt legați (inclusiv ca o parte însemnată a Imperiului Austro-Ungar) pînă în 1918. Totodată, însă, coasta dalmată a Mării Adriatice (regiunea numită Dalmația, cu centrul la Dubrovnik), de prin anul 1200 trece, timp de șase veacuri, sub autoritatea Veneției, fiind preluată, apoi, de către unguri și austrieci, pînă la destrămarea Imperiului Habsburgic.

Bosniacii (și *herțegovinenii*) au avut un banat (cnezat) în secolele XI–XIV, dar din veacurile următoare, XIV–XV, sunt încorporați Imperiului turcesc, fiind supuși unui proces acerb de islamizare: la începutul sec. XVII, 2/3 din bosniacii creștinați în sec. IX erau deja musulmani. Riul care îi despărțea de sîrbi ortodocși, Drina, era considerat de bosniaci „Drina, nașa Mekka i Medina”!

Macedonenii, de la sudul ex-Iugoslaviei, sunt mai mult nominal, formal, urmași ai acelei glorioase Macedonii antice, condusă de Filip și de Alexandru cel Mare. În secolele VII–XIV, ei au intrat în componența Imperiului Bizantin, o perioadă aflîndu-se și în primul Țarat Bulgar. Din 1371 este o provincie a Imperiului Otoman, ca în 1913 să fie împărțită între Grecia, Bulgaria și Serbia, sîrbilor revenindu-le partea cea mai mare a teritoriului populat de macedoneni.

Prin unirea pămînturilor populate de etniile enumerate mai sus, la 1 decembrie 1918 (atenție la această dată! istoria e dolidora de coincidențe!), se formează *Regatul sîrbilor, croaților și slovenilor*, numit din 1929 *Iugoslavia*.⁵ După cel de al doilea război mondial, Constituția din 1946 proclamă noua Iugoslavie stat federal, format din șase republici

⁵ Încă în 1876, preocupat de (ne)soluționarea problemei naționale în Austria (Imperiul Habsburgic) și în Balcani, Mihai Eminescu admitea – profetic – apariția în această zonă a Europei a citorva regate noi (român, grec, bulgar, maghiar, ceh...), inclusiv: „*Regatul sîrbo-croat, cuprinzînd Serbia, Montenegro (sic), Bosnia, Herțegovina, Albania de Nord, Banatul, Croația, Slavonia, Dalmația, Stiria pînă la Drava, cu 8 milioane locuitori*” (Mihai Eminescu. *Publicistică: Referiri istorice și istoriografice*. – Chișinău: Cartea Moldovenească, 1990. – P. 48). Astfel, geniul eminescian a trasat – cu maximă precizie – o hartă a Iugoslaviei, cu 42 de ani înainte de apariția ei pe mapamond!

„popular-democratice” (ulterior, din 1963 – „socialiste”), pe care le enumerăm aici de la nord la sud:

1. *Slovenia* (suprafața 20 mii km. p., populația circa 2 mln, capitala Ljubljana), 2. *Croația* (57 mii km. p., peste 5 mln, Zagreb), 3. *Bosnia și Herțegovina* sau *Bosnia-Herțegovina* (51 mii km. p., circa 5 mln, Sarajevo), 4. *Serbia* (88 mii km. p., peste 10 mln, Belgrad, care era și capitala întregii țări, a Iugoslaviei), 5. *Montenegro* (14 mii km. p., circa 700.000, capitala Podgorica [a se citi: podgorița], numită în anii de comunism Titograd), 6. *Macedonia* (26 mii km. p., peste 2 mln, capitala Skopje/Skoplje, a se rosti [skopie] sau [skoplie]). În componența Serbiei intrau două provincii autonome: la nord – *Voivodina* (sau *Voivodina*), cu o suprafață de 22 km. p. și o populație de peste 2 mln, alcătuită din sîrbi, maghiari, slovaci, români etc., capitala – Novi Sad; la sud – *Kosova* (sau *Kosovo*, sau *Kosova și Metohia*), cu 11 mii km. p., circa 2,5 mln locuitori (dintre care circa 90 la suta sunt albanezi), capitala Pristina.

Iugoslavia postbelică a fost condusă, în temei, de un singur om: mareșalul Iosip Broz Tito (1892–1980), militant comunist între cele două războaie mondiale, organizator al luptei de partizani împotriva triplei ocupații (germane, bulgare și maghiare) din anii 1941–1945, din 1945 este prim-ministru, iar din 1953 și pînă la moarte – președinte al țării. A cîștigat simpatia Occidentului pentru că l-a înfruntat cu mult curaj pe Stalin, tratîndu-i cu rezerve și pe ceilalți lideri sovietici, refuzînd să urmeze directivele Moscovei; în anii '60–'70 ai sec. XX a fost unul din artizanii mișcării de nealinere, percepută ca o aspirație de a domoli dictatul marilor puteri, indiferent că-s din Apus ori din Răsărit. Prin contrast, în țara sa nu a promovat o linie dură, nici în politică, nici în economie, cu atît mai puțin în cultură. Iugoslavii nu au cunoscut colectivizare, nici industrializare în stil sovietic (sau românesc), nici vorbă de foamete organizată sau de deportări. Spre marele necaz al Moscovei, economia iugoslavă admitea mai multe elemente capitaliste: mica proprietate privată, în producție accentul se punea pe calitatea mărții, nu pe volumul ei; altele erau criteriile de remunerare a muncii; se recunoștea oficial inflația și se luau măsuri pentru diminuarea ei; limitarea locurilor de muncă genera șomaj, și acesta recunoscut oficial etc. Iugoslavii trăiau mai bine decît alte popoare „socialiste” iar societatea ducea un stil de viață incomparabil mai liberal decît în

celelalte țări socialiste „frățești”: bunăoară, presa, radioul și TV, cinematografia și teatrul, literatura, artele vizuale nu știau decât o cenzură „extrem de dulce”, față de cea sovietică ori din RDG. Deținătorii pașapoartelor iugoslave puteau, nestingherit, călători sau merge la munci în orice țară din Vest. Cîteva milioane de cetățeni ai Iugoslaviei au profitat de aceste libertăți, și mergînd în Germania Federală sau în Franța, trimiteau în patrie valută forte cu miliardele; la un moment dat dolarul SUA și marca vest-germană aveau în ex-Iugoslavia o circulație aproape că de la egal la egal cu dinarul. Grație politicii sale abile – populistă, dar și populară, prin anii '70 se instalase în Iugoslavia un cult al lui Tito, care a culminat prin doliul cu adevărat de talie federală, națională, la moartea mareșalului, în primăvara lui 1980. E de menționat că acest cult al lui Tito era totuși unul „temperat” și, așa zice – cît se poate de sincer, bazat pe o anumită recunoștință față de ce făcuse el și conducerea sa pentru majoritatea populației. Mi-a fost dat să aud personal, și nu că de la pionieri sau tineri comuniști, ci de la intelectuali mijlocii, oameni serioși, inclusiv de la femei, din Iugoslavia, fraza: „Umiram za Tita!” – „Sunt gata să mor pentru Tito!”.

Și dacă pentru mulți sovietici Iugoslavia era un „ideal (pseudo) comunist”, un „paradis socialist”, altfel vedeau lucrurile iugoslavii înșiși. Mai ales acei iugoslavi (procentual, mai mulți sloveni și croați), care au văzut că în alte părți, din Vest, se poate munci și trăi și mai bine decât la ei acasă. Concomitent, el însuși fiind croat (și nici nu ascundea aceasta), Iosip Broz Tito, deși se declara „cel mai convins iugoslav”, „deasupra oricăror prejudecăți naționale”, a promovat numeroși croați în armată, în Securitate și în diplomație. Nu m-am referit întîmplător, în acest alineat, la croați și sloveni: în ei mocnea mai tare nemulțumirea pentru diferite nereguli de ordin economic, dar și în domeniul relațiilor interetnice. Pentru croați și sloveni, macedonenii din sud, bosniacii musulmani, dar și sîrbii și muntenegrenii erau niște oameni cu spirit de inițiativă și gospodăresc atrofiat, cu o disciplină „balcanică” („numai de petreceri sunt buni!”) etc. Pe deasupra, sîrbii, majoritari în administrație, îi tratau pe sloveni și croați cu destulă suspiciune: că sunt naționaliști, separatiști, că prea se uită spre Vatican și spre Germania Federală etc.

După moartea lui Tito, urmează un declin economic, politic și moral ce slăbește enorm statul federal; concomitent, cresc tensiunile în

raporturile dintre sîrbi, pe de o parte, și croați, la nord, și albanezi, la sud – pe de altă parte. Anul 1991 a trebuit să tragă o linie peste declinul și peste tensiunile din Iugoslavia. Este simptomatic faptul că Slovenia și Croația se desprind primele de statul iugoslav, proclamîndu-și independența în aceeași zi: pe 25 iunie 1991. Ce-i drept, consecințele au fost diferite: dacă în Slovenia au urmat doar niște ciocniri cu armata federală la retragerea acesteia, în Croația nu a fost chip fără lupte înverșunate, massacre ale populației (și în comunitatea croată, și în cea sîrbă). Macedonia devine independentă în toamna lui 1991, fără ca sîrbii să tragă vreun foc de armă, în schimb grecii nici pînă azi nu recunosc noul stat ex-iugoslav, care, în opinia Atenei, uzurpează denumirea unei provincii elene, Bosnia și Herțegovina își proclamă independența în martie 1992, cînd plana ideea de a fi împărțită între Serbia și Croația. Dificultatea partajării acestei republici a generat în anii 1991-1992 și în 1994-1995 un război sîngeros între bosniacii musulmani și croați, pe de o parte, și sîrbi, pe de altă parte. Cum la proclamarea independenței nu au participat reprezentanții comunității sîrbe, Belgradul are toate motivele să nu recunoască statul Bosnia-Herțegovina. Între timp se declanșează conflictul din Kosova și Metohia, unde albanezii musulmani, deveniți majoritari, îi alungă masiv pe sîrbi, devastează și distrug casele și monumentele, inclusiv bisericile și mănăstirile, cele mai vechi și cele mai mult cinșite de sîrbii ortodocși. În anii 1998-2000 confruntările dintre sîrbi și albanezii kosovari iau proporții înspăimîntătoare; în căutarea unei soluții, se decide introducerea trupelor pacificatoare ale NATO; pacificarea culminează cu bombardarea Belgradului, în primăvara lui 1999.

Odată cu destrămarea Iugoslaviei, Muntenegru a rămas fidel alianței cu Serbia, dar cum și cea mai trainică alianță poate fi zădărnicită, iată că în iunie 2006 Muntenegru își declară independența de stat, recunoscută deja de o bună parte din țările lumii.

Ex-Iugoslavia între „un vis frumos” și unele realități de coșmar

Cine vrea să înțeleagă, nu va contesta că Iugoslavia a fost un stat federal, polietnic, multinațional cu numeroase premise, respectiv, șanse de existență, de supraviețuire. Se spune, și e în aceste spuse un adevăr, că Iugoslavia a fost un micro-imperiu. Oricum, paralelele cu imperiul sovietic sunt destul de riscante. În primul rînd, pentru că Iugoslavia,

extrem de pestriță, era totuși mai omogenă, adunînd între granițele ei națiuni și populații în genere foarte înrudite – sub aspect lingvistic, ceea ce ni se pare primordial. Nici diferențele de ordin religios sau de structură psihică între popoarele din ex-Iugoslavia nu au fost atât de accentuate ca în URSS. Sîrbi, fiind cei mai numeroși în țară, mai fiind și motorul unirii din 1918, și liantul cel mai solid – neîndoios, au avut rolul de „frate mai mare”, pe care însă l-au jucat mai altfel decît rușii în URSS: nu i-au deportat în masă nici pe croați care în anii 1941–1945, sub drapelul lui Ante Pavelic, au luptat masiv împotriva sîrbilor; nici pe ungurii din Voievodina care s-au aliat mai toți cu amiralul Miklos Horthy, nici pe bulgarii de la sud, care, firește, au primit trupele de ocupație bulgare ca pe niște eliberatori. Sîrbizarea zonelor nesîrbe (Slovenia, parțial Croația, Macedonia, Kosovo, Voievodina) – atât în regat, cît și în statul comunist al lui Tito –, s-a făcut cu alte ritmuri și prin alte mijloace decît rusificarea în imperiul țarist, apoi în cel sovietic. Este întru cîtva discutabilă și aroganța sîrbească, invocată, cu deosebire, de unii intelectuali croați sau de sloveni – pînă la urmă, demonstau aere de superioritate față de sîrbi chiar reprezentanții acestor două națiuni catolice (ce-i drept, aveau și temeiuri pentru aceasta). Din cîte știu, abia față cu tragedia destrămării Iugoslaviei, în 1991, și mai virtos după bombardarea Belgradului de către trupele NATO, sîrbi au început a vorbi obsedant despre faptul că – nu numai pentru binele lor, dar și în numele propășirii celorlalte popoare conlocuitoare, străbunicii, bunicii, părinții lor, sîrbi, au luptat, au fost mutilați și au murit, pe scurt – s-au jertfit, în primul război mondial, apoi în cel de al doilea război mondial...

O diferență însemnată între URSS și Iugoslavia consta în aceea că sovieticii erau considerați și numiți, mai ales în Vest, de cele mai multe ori – ruși, pe cînd cetățenii iugoslavi erau tratați și numiți ca atare – iugoslavi. (În context, vom aminti că iugoslavi, scriși chiar așa în buletine de identitate, au fost foarte puțini: circa 250 de mii înainte de dispariția federației, așadar, ceva mai mult de un procent din populația țării. Așa se seriau – la indicația oficialităților – copiii din familiile mixte, precum și ultrapatrioții, aceștia fiind aproape exclusiv sîrbi). Dacă un eston nici nu trebuia să-și afișeze distanța ce-l despărțea de un turkmen, apoi în ex-Iugoslavia adeseori nu se știa adevărata apartenență etnică a unei personalități. Mă refer acum la interpretii de muzică ușoară

din ex-Iugoslavia: *Djordje Marjanovic, Radmila Karaklajic, Lepa Lukic, Tereza Kesovija...* Mă gîndesc la echipele de fotbal iugoslave – *Crvena Zvezda, Hajduk, Partizan...*, la unul dintre legendarii fotbaliști ai anilor '70, *Dzajic*; la filmele cu *Gojko Mitic* și alți minunați actori... Ca Iugoslavă era cunoscută în lume pictura naivă de acolo, deși, cine dorea să intre în amănunte știa că în acest gen au excelat croații, iar din partea sîrbească – numeroși țărani români, și nu mai puține țărance române, din Banatul de Sud, zis și Banatul Sîrbesc.

Pe acest fundal al unei abordări relativ cumpătate, echilibrate, pare incredibilă atitudinea Belgradului oficial, dar și a intelectualității sîrbe față de minoritatea românească din fosta Iugoslavie și din actuala Serbie. Ca și rușii, sîrbi i-au despărțit pe românii ajunși să trăiască în țara vecină, în două grupuri inegale, de fapt, în două clase, în două caste: cei mai puțini (vreo 50.000, maximum 100.000) sunt recunoscuți ca atare, acești români beneficiază de anumite drepturi și libertăți (învățămînt, presă, radio...). Cei mai mulți, însă – vreo 500.000 de români, au fost declarați „altceva decît români” – vlahi, și, lipsiți de dreptul la identitate, au fost și sunt tratați ca niște paria, crunt sîrbizați, inclusiv prin inocularea continuă a unui sentiment de inferioritate, că ar fi niște neisprăviți, dar cu șansă unică de a ieși din mocirlă – dacă devin sîrbi sadea. Mai amintim în context, că la fel ca rușii, sîrbi le-au interzis un timp românilor alfabetul latin, obligîndu-i să citească și să scrie cu „vukovița”, alfabetul chirilic adaptat limbii sîrbe.

Cum puteți observa și din alineatul consacrat literaturii slovene, nu au fost sîrbizate numele slovenilor, și nu numai cele ale scriitorilor (de la Ivan Cankar la Irena Oder...), ci în genere, nu li s-au adăugat terminațiile tipice sîrbești – *ovic, jevic*. La fel, Belgradul oficial nu a atentat nici la onomastica specifică a croaților, nici a maghiarilor, nici a albanezilor din fosta Iugoslavie. Dar ce au făcut cu numele românești! Fără a intra în amănunte, spun doar atîta: am cunoscut personal români din Banatul de Sud și din Valea Timocului care se numeau oficial Bukurovici, Mindrulovici, Prunkulovici și chiar Korneskuovici!

Din *Sava Iancu* s-a transformat în *Sava Iancovici* un apreciat istoric român, cunoscut mai ales ca *Sava I. Gârleanu* – așa își semna articolele, studiile, cărțile. Născut în 1926, în comuna Grad-Rudna din Banatul de Sud (Sîrbesc), a venit la București, la studii postuniversitare, după

cel de al doilea război mondial, și-a luat doctoratul și a fost mult timp cercetător științific la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, apoi cercetător științific la Institutul de studii sud-est europene.

„*Contribuțiile sale de cercetător științific și om de cultură au fost dedicate cunoașterii istoriei românilor, istoriei albaneze, a Macedoniei, a relațiilor româno-sârbe și româno-bulgare, cum și a istoriei și existenței românilor din Peninsula Balcanică*” (apud dicționarul *Români în știința și cultura europeană* (ediție ARA – Academia Româno-Americană de Științe și Arte / sub redacția prof. dr. Dan Grindea, dr. Ion Manea Manoliu, S[ine] l[oco], 1996. – P. 160-161). Unele lucrări de ale sale își dovedesc rezistența de-a lungul deceniilor: *Haiduci și haiducie* (București, 1969), *Tudor Vladimirescu: Viața și fapta sa* (1971), *Tudor Vladimirescu: Documente și date noi*, *Complotul împotriva lui Alexandru Șușu* etc. Încă pe când se afla în România, a adus la cunoștința opiniei științifice numeroase informații despre „vlăhimea balcanică”, în primul rând despre aromâni.

După o dramatică epopee, se stabilește cu traiul în Suedia, devenind cercetător științific la vechea, faimoasa Universitate Lund – secția de științe umanistice și teologice, specialitatea istorie. Aici continuă să dea glas preocupărilor mai vechi, concomitent, redactează mai multe moțiuni privind situația disperată a „vlăhimii” din Iugoslavia și în genere din Balcani, pe care le adresează diferitelor foruri științifice internaționale.

Nu am amintit întâmplător de acest istoric român, originar din fosta Iugoslavie, unde mai pui că o fi fiind ca el încă mulți alții. Vorba e că mă leagă mai multe de Sava Iancovici-Gârleanu. Poate, în primul rând, faptul că îmi este unchi... prin alianță... a fost soțul mătușii mele – Liuba Iancovici (născută Pohilă, la Putinești, județul Sorocea, fiind sora mai mică a lui tata, Ion Pohilă), din 1940 – trăitoare la București, mulți ani profesoară de istorie la Universitatea din capitala României. Cartea lui Sava I. Gârleanu *Tudor Vladimirescu: Viața și fapta sa*, cu o dedicație a autorului, este o relicvă a familiei noastre. Discuțiile din copilărie și adolescență, apoi corespondența, din anii de studenție – cu *nenea Sava*, cum îi spuneam noi, rudele de la Putinești, m-au marcat profund, pentru toată viața. El m-a îndrumat să învăț limbile slave, „doar toate popoarele slave au regimuri comuniste și astfel obții un

capital extraordinar, nu obligatoriu unul material...” Încă pe când eram la facultate, i-am scris un răvaș în sirbește, ceea ce l-a amuzat mult, însă abia peste ani buni aveam să înțeleg ce capital enorm m-a îndrumat dragul meu unchi să valorific...

Am ținut să evoc figura lui nenea Sava și pentru că la 23 ianuarie 2006 el ar fi implinit 80 de ani și nu știu cine și-a mai amintit de *acea rara avis* pe nume Sava I. Gârleanu... Poate cineva din discipolii și colegii lui de la Lund să-i fi dus o floare la mormînt, unde se odihnește pe veci mai mult de un deceniu deja. S-ar putea, totuși, să greșesc, s-ar putea să fi fost comemorat Sava I. Gârleanu pe undeva, căci a fost o prezență insistentă în viața științifică și culturală din Vest. De ex., era membru al unor instituții de prestigiu ca: Societatea istoricilor din Lund, Institutul Suedez din Istanbul, Societatea Scriitorilor din Suedia, Institutul Suedez de imigrație, Centrul cultural pentru străini, PEN-Clubul suedez, Institutul Român și Biblioteca Română din Freiburg/Germania, Academia belgo-hispanică, AIDLAM – Association Internationale pour la defense de langues menacees (=Asociația internațională pentru apărarea limbilor amenințate), Academia Româno-Americană de Științe și Arte etc.

Dacă Sava I. Gârleanu nu este dat uitării în Vest – cu atât mai bine. La București, în anumite cercuri, și în Basarabia, la Putinești și la Chișinău, cu certitudine se păstrează despre el cea mai luminoasă amintire.

De-a dreptul șovină și imperială este atitudinea Bisericii Ortodoxe Sârbe față de români: ierarhii sârbi au interzis continuu serviciul divin în limba română. Recent, patriarhul sârb Pavle a dispus să fie dărîmată o biserică (!!!), zidită de enoriași români, numai pentru că acolo se dorește ținerea slujbelor religioase în română. Ce mai păstor peste cîteva milioane de bieți oameni cu adevărat credincioși, cu frică de Dumnezeu! Nu-i așa că acest patriarh sârb amintește de episcopul rus al Basarabiei, Lebedev, care în secolul XIX, și-a încălzit o iarnă întreagă reședința din Chișinău, aruncînd în sobă cărți sfinte în limba română?

Cum pot fi calificate aceste abordări altfel decît „dublu standard”, cum se numește acum, sau „politică duplicitară”, ceva care amintește de dualul din slava veche și slovenă, dar generînd numaidecît emoții absolut negative?!

Scritori, cărți, biblioteci...

Vă amintiți, probabil: pretext pentru a scrie acest articol ne-a servit o întâmplare, o întâlnire cu doi literați din fosta Iugoslavie...

La București se consumau niște zile însoțite de primăvară și iată că pe acest fundal demn de tabloul *Primavera* al pictorului renascentist Sandro Botticelli, au apărut ei: **Irena Oder** din Ljubljana (Slovenia) și **Miljurko Vukadinovic** din Belgrad (Serbia). Nu știu ce fac ei acum, în luna lui Brumărel, când se află pe la casele lor, dar atunci, primăvara, ambii erau profesori invitați la secția de slavistică a Facultății de Litere din cadrul Universității București: Irena preda studenților de acolo, firește, slovena; Miljurko îi învăța, desigur, sîrba. În pofida acestor diferențe, au mult în comun: sunt tineri și frumoși, formînd un nemaipomenit cuplu intelectual, artistic; un dual slav, adică ex-iugoslav, un dual purtător de energii exclusiv pozitive! Am avut o mare bucurie, o mare satisfacție sufletească să fiu cîteva zile în preajma lor! Și ea – Irena, și el – Miljurko, și-au trăit adolescența și tinerețea în țara despre care v-am povestit, așadar, li lega un trecut nu prea îndepărtat și o fostă patrie comună, cu bune și cu rele, din care ei au putut discerne ce a fost bun... măcar și din motivul că *De mortuis – aut bene, aut nihil*, nu-i așa? Însă în mod deosebit m-a impresionat cît de strîns îi leagă, pe Irena și pe Miljurko, și pasiunea pentru limba și literatura română, fascinația pentru anumite culmi ale culturii noastre: culorile și formele irepetabile ale mănăstirilor din nordul Moldovei; strălucirile de geniu poetic ale lui Eminescu, Blaga, Stănescu; sculpturile lui Brâncuși, vasta cuprindere și înțelepciunea adîncă a lui Nicolae Iorga, cîntecele Mariei Tănase, rapsodiile lui Enescu, performanțele teatrului românesc, de la Caragiale și pînă la Sorescu...

Pe cît de dulce, pe atît de discretă, **Irena Oder** nu mi-a vorbit despre ce a făcut, ce face pentru popularizarea literaturii române în țara sa. Știu doar atît, că intenționează să traducă în slovenă cîteva romane, mai multe povestiri și poeme de autori români, inclusiv de la Chișinău; că va scrie eseuri despre personalități și fenomene ale literaturii și spiritualității noastre. Nu am nici o îndoială că aceste contribuții ale Irenei Oder vor avea priză în patria sa, slovenii fiind cotați încă în Imperiul Habsburgic, apoi și în ex-Iugoslavia, ca o națiune iubitoare de carte, predispusă la meditații, la sinteze și abstractizări și deosebit de receptivă la frumos. Raportată la numărul de populație, dar și la

vitregiile destinului (secole la rînd limba slovenă a fost strîmtoară de cea germană), literatura pe care o reprezintă Irena Oder este una relativ tină, dar variată și cu titluri de performanță. Dovadă ne stă și faptul că în excelentul pînă astăzi dicționar de *Scritori străini* ((București: Ed. Șt. și Encicl., 1981. – 646 p. / coordonator dr. Gabriela Danțiș) sunt prezenți cel puțin trei literați sloveni, toți trei traduși și în română, și în rusă, probabil și în alte limbi. Primul trebuie amintit doctorul **France Presern** (a se citi [franje preșern], 1800–1849), poet romantic, autor de poeme novatoare, de inspirație civică și erotică; este cel care a șlefuit cu osîrdie și cu inspirație limba slovenă. **Ivan Cankar** ([ivan țankar], 1876–1918) este numele de referință al literaturii slovene moderne. A lăsat proze axate pe tradiția marilor realiști ruși (Gogol, Dostoievski), drept exemplu, în acest sens, fiind romanul său *Na klancu = În trecătoare*; a scris și nuvele cu infiltrații naturaliste (nuvela *Hisa Marije Pomocnice = Casa Mariei Pomocnica*), comedii, drame, poezii de dragoste și cu accente civice, patriotice. **Oton Zupancic** (citiți [oton jupancici], 1878–1949) a fost membru al asociației literare moderniste *Zadruga* (din care făcea parte și I. Cankar), și este întru totul explicabil că a cultivat o lirică de factură modernistă, cu o traiectorie sinuoasă: de la simbolism (placheta *Cez plan = Peste șesuri*), spre poezii ce proclamă armonia spiritului (volumul *Samogovori = Solilocvii*), pînă la poeme cu apăsate note civice (cartea *Zimzelen pod snegom = Iarba de saschî pe zăpadă*). O. Zupancic a lăsat slovenilor traduceri magistrale din opera lui Shakespeare, precum și din mari poeți germani, ruși, spanioli. Cu referire la literatura slovenă contemporană, de cele mai multe ori sunt invocate numele poezilor **Tomaz Salamun** [tomaz șalamun] și **Srečko Kosovel** [sreciko koșovel].

Amintim în context că primele cărți în limba slovenă au fost tipărite pe la mijlocul sec. XVI (așadar, cu aproape un veac mai înainte de *Cazania* lui Varlaam), iar în anul 1678 Janez Majr deschide la Ljubljana o tipografie-editură cu librărie. În 1864 se întemeiază (după model sîrb) asociația culturală *Matica Slovenacka* (ceva similar ASTREI transilvane) care, printre altele, a avut o bibliotecă, cu rol de bibliotecă națională, în care se adunau toate tipăriturile în limba slovenă, astfel anticipîndu-se Legea depozitului legal, adoptată la Ljubljana abia în anii '60 ai secolului trecut. În prezent, cea mai mare colecție de carte în Slovenia o are Biblioteca Națională și Universitară (mixtă, unită,

fondata la Ljubljana în 1774), aceasta fiind urmată de Biblioteca Museum, a cărei istorie începe în 1821. Prima are un fond de circa 1,5 mln documente, cea de a doua – câteva sute de mii, inclusiv multe cărți vechi și rare. Alte biblioteci din Slovenia: 150 „populare” (cum ar fi la noi *publice* – municipale, județene și comunale), vreo 325 de biblioteci științifice și de specialitate, circa 1.000 de biblioteci școlare.

Ca flu al unei națiuni mai mari, *Miljurko Vukadinovic* (a se citi [miliurko vukadinovici]) reprezintă, cumva firesc, și o literatură mai mare, oricum, mai bine cunoscută în lume, inclusiv la noi. Voi face un breviar al literaturii sârbe, bazându-mă exclusiv pe impresiile personale de lectură. În copilărie am citit poezii de *Jovan Jovanovic Zmaj* [jovan iovanovici zmai], un excelent autor pentru cei mici, pe care aveam să-l redescopăr mai apoi și în manualele de sârbo-croată, unde a fost inclus, desigur, pentru muzicalitatea versurilor sale: *Kad bi jelen imo krila / To bi brza ptica bila... (=Dacă cerbul ar avea aripi, ar fi o pasăre avântată în zbor...)* etc., etc. În adolescență am citit poezii de *Petar Njegos* (a se pronunța [niegoș], 1813–1851), principe și episcop al Muntenegrului, autor al unui poem filozofic de factură romantică, *Luca mikrokozma = Raza microcosmosului* și al epopeii naționale *Gorski venac = Cumuna munților*. *Branislav Nusic* ([nușici], 1864–1938), acest Caragiale al sârbilor, a fost prezent de câteva ori, cu comedii, pe scena teatrelor din Chișinău. Sunt remarcabile și prozele scurte ale lui Nusic, și ele amintindu-ne de schițele și momentele lui Caragiale, dar și de nuvelele lui Cehov sau Mark Twain, deși, oricum, cel mai mult persistă în ele parfumul sârbesc, poate chiar general balcanic. Din mulțimea de poeți contemporani ai Serbiei aș remarca două nume, două talente distincte: *Desanka Maksimovic* (înscrisă pe linia marilor poete slave ca rusoaica Anna Ahmatova, croata Vesna Parun, bulgăroaica Elisaveta Bagriana, polona Wislawa Szymborska, ultima laureată a Premiului Nobel pentru literatură etc.) și *Vasko Popa*, care a scris în tinerețe în limba sa maternă – româna. Desprind și numele a numai trei mari prozatori contemporani: *Mesa Selimovici*, *Miodrag Bulatovic*, *Milorad Pavic*, autori de romane psihologice, cu elemente de magie și cu accente de absurd.

În 1956, toată suflarea iugoslavă jubila: Juriul Academiei Regale de la Stockholm a acordat Premiul Nobel scriitorului *Ivo Andric* (1892–1975). Traectoria vieții și creației lui Ivo Andric a fost una tipic

iugoslavă: născut la Travnik, vechea capitală a Bosniei, a făcut studii universitare în capitala croată, la Zagreb, trăind și activând la Belgrad. (Dar nu numai! Pentru că s-a aflat mulți ani în misiuni diplomatice – la Roma, Trieste, Geneva, Madrid și la *București*). A primit Premiul Nobel „pentru forța harului epic, ce i-a permis să dezvăluie în toată amploarea destine și probleme umane, punându-le într-o legătură fascinantă cu istoria țării sale”. În această apreciere nu e greu să intuim trimiterea la cele trei romane unite printr-o linie de subiect, așa-numita „trilogie bosniacă”, scrisă în anii celui de al doilea război mondial: *Travnicka hronica = Cronica din Travnik*, *Na Drini cuprija = E un pod pe Drina* și *Gospodjica = Domnișoara*. Însă Andric a mai scris și scilicite proze scurte (cartea *Prokleta avlija = Curtea blestemată* și altele), poezii admirabile (mai ales în tinerețe, volumele *Ex Ponto* și *Nemiri = Neliniști*), eseuri splendid realizate (*Mostovi. Razgovori sa Goyom = Poduri. Convorbiri cu Goya*). Nu se poate să nu menționăm faptul că valoarea bănească a Premiului Nobel (pe atunci, cam o jumătate de milion de dolari) Andric a pus-o la dispoziția Guvernului, cu o destinație specială: pentru dezvoltarea rețelei de biblioteci de la baștina sa, Bosnia...

Însuși Miljurko Vukadinovici este o personalitate remarcabilă a literaturii și culturii sârbe. Într-un număr viitor, îi vom face, posibil, o prezentare mai amănunțită; acum ne limităm doar la câteva hașuri pentru portretul său. E un poet de seamă, unul de factură nichito-stănesciană (ultima sa plăchetă poartă titlurile *Mă numesc Nichita = Zovem se Nichita*, e o ediție bilingvă, româno-sîrbă, Miljurko scriind, am impresia, cu același fler, în aceste două limbi). De fapt, a spune că M. Vukadinovic e un poet de factură stănesciană nu e prea corect, măcar și de aceea că sunt destui poeți – și în România, și la Chișinău, chiar și la Bălți! care trebuie considerați „de croială nichito-stănesciană”, căci cei mai mulți dintre aceștia pornesc de la Stănescu și tot la el ajung. Miljurko însă este o replică sârbească a lui Nichita Stănescu, și e o replică naturală, vie, palpantă: dacă și pornește de la Stănescu, merge numaidecât mai departe. Îndrăgostit de Nichita, el desigur revine la acest Izvor, dar mai ales sau numai pentru a-i admira limpezimile, din care răsar noi îmbolduri, însă cu alte dimensiuni și tensiuni poetice.

Autor a 25 de volume în sîrbă (poezie, proză, eseuri...), M. Vukadinovic mai are 7 cărți scrise/țipărite în română. S-a impus și ca un

excelent traducător: a tălmăcit din Eminescu, Iorga, Sadoveanu, Ana Blandiana, Grigore Vieru... precum și din creația unor poeți sloveni. Prin Miljurko Vukadinovic, și literatura sârbă, și cea română s-au ales cu o achiziție de valoare excepțională. Fără a părăsi preocuparea noastră, dictată și de specificul publicației *BiblioPolis*, amintim că prima tipografie sârbească a fost întemeiată în anul 1493 (așadar, la nici 40 de ani după Gutenberg), în orașul Cetinje [țetine] din actualul Muntenegru. În 1823 se întemeiază Asociația *Matica Srpska*, cu atribuții de bibliotecă națională și de depozit legal; modelul sârb a fost preluat de alte popoare slave, mai întâi de croați, apoi de sloveni, cehi și slovaci. În prezent, în Serbia funcționează circa 1.200 de biblioteci „populare” (publice), 500 biblioteci științifice și de specialitate și 2500 de biblioteci școlare. Dintre acestea, cele mai vechi sunt: Biblioteca Națională (întemeiată în 1832), Biblioteca Academiei de Științe și Arte (1842) și Biblioteca Universitară (1844) – toate la Belgrad și fiecare având fonduri de peste 2 mln volume.

Sper că v-ați convins, stimați cititori, ce poate face uneori întâmplarea norocoasă! Și cât de mult contează să cunoști, în această lume banală, încă doi literați de excepție, din fosta Iugoslavie, ca și limbile, literaturile, culturile, în fine – țările pe care ei le reprezintă...

(„*BiblioPolis*”, nr. 3, 2006)

DIN ȚARA BASMELOR TOTAL FANTASTICE...

Dacă, grație unui geniu al speciei literare numită *poveste* – Hans Christian Andersen, Danemarca e considerată o țară a basmelor, apoi Lituania, fără a avea un nume ce s-ar fi bucurat în lume de asemenea rezonanță, pe mapamond este socotită o țară a basmelor fantastice.

Veți spune că fiecă poveste, fiecă basm e prin sine o scriere deja fantastică. Așa e, și totuși... La Charles Perrault, la frații Grimm, la același Andersen, la Ion Creangă sau Petre Ispirescu, în fine, la Spiridon Vangheli... – prevalează și copleșește elementul realist, rupt din cotidianul trecut sau continuu, apoi vin să ne frapeze aspectele fantastice. Pe când în basmele lituaniene, fantasticul e un element predominant, poate și omniprezent, din care motiv aceste creații

populare vest-baltice au și fost calificate de unii specialiști ca *basmă total fantastică*.

Cine a avut prilejul să cunoască mai îndeaproape Lituania și pe lituanieni, arta, cultura, literatura... într-un cuvânt – spiritualitatea acestui popor, nu a putut să nu rămână surprins, frapat, de abundența motivelor fantastice, de sorginte etno-folclorică. Ele sunt prezente în picturile și în simfoniile genului național al lituanienilor *Konstantinas Mikalojus Ciurlionis* (1875–1911). Sau în poezia, în proza și în studiile estetico-filozofice ale lui *Oskaras Milasius* (1877–1939; cum Milasius, fost ambasador al Lituaniei la Paris și cavaler al Crucii Legiunii de Onoare, a scris mai mult în franceză, numele lui e mai cunoscut în această formă: *O.V. de L. Milosz* – observați, cu particula de noblețe *de*, francezească! (Mai amintim că din stirpea sa e și laureatul Premiului Nobel *Czeslaw Milosz*). Desigur, își au un loc distinct fantasmogoriile naționale ale lituanienilor și în eseurile, studiile, monografiile unor notorii filozofi contemporani ca *Jurgis Baltrusaitis* sau *Maria Gimbutas* (în forma-i originară, lituaniană, acest nume se scrie *Marija Gimbutene*).

Încă pe la mijlocul secolului XIX, Prosper Mérimée a cules în Lituania, o poveste fantastică – *Lokys* („Ursul”), și deși a „cultivat-o”, aceasta, nu se știe din ce motive, nu a avut succesul de care s-au bucurat *Carmen*, *Mateo Falcone*, *Colomba* ori *Tamango*. Dar nici nu a fost dată cu totul uitării: în anii '70 ai sec. XX, un talentat regizor polon a făcut o ecranizare numită la fel, *Lokys*, cu celebrul actor Daniel Olbrychski în rolul titular; poate și datorită jocului, dar, posibil, și grație surprinzătorului substrat etno-folcloric, pur lituanian, pelicula a atras atenția cineaștilor la festivaluri de prestigiu – și la Cannes, și la Veneția, și în Berlinul de Vest, apoi și a cinefililor, astfel reamintind Europei, lumii civilizate că există un popor original și talentat ca lituanienii, atâta doar că acest popor zace sub șenilele tancurilor rusești, sovietice.

Gîndul la Lituania, la substanța fantastico-folclorică a spiritualității lituaniene ne-a revenit nu prea de mult, cînd maestrul *Sandu Macovei* mi-a dat pentru o posibilă prezentare în presă, o cărțuie venită/adusă din această frumoasă, mîndră țară baltică.

Se numește *Sneiges, arba kitokios Koledos*, adică, în traducere – „Fulgii de nea, sau un alt fel de Crăciun”. Are sub titlu precizarea: *apysaka*, altfel zis – „povestire”, sau „nuvelă de proporții”, de vreți –

„microroman”. A apărut, cum este indicat pe foaia de titlu, în... anii... (da, la plural): 2004–2005, și nu în capitala lituaniană, la Vilnius, nici măcar în glorioasa capitală interbelică a Lituaniei independente – Kaunas, ci într-un oraș mai puțin cunoscut: Kursenai.

De altfel, tinăra existență a autoarei – **Ruta Jasińska** (născută în anul de grație 1989!) – este legată cumva mitic de niște orașe provinciale, mai mici și parcă mai puțin semnificative, din patria sa: la Kursenai trăiește, la Plunge câștigă un prim concurs al tinerilor prozatori, cu nuvela *Zalioji akis* („Ochiul verde”), iar la Siauliai, în galeria *Laiptai* (în traducere – „Scara”, sau „Trepte”) are prima expoziție personală... da, de pictură! Și abia mai târziu (în 2005, când Ruta avea 16 ani!), două instituții din marele, mirificul oraș Kaunas (Liceul *Santaras* – *Concordia* și Muzeul literaturii lituaniene, purtând numele clasicului Maironis) îi acordă titlul de laureată a festivalului literar *Ziemkėlis* („Drum de iarnă”).

Cine a avut răbdarea să citească până aici tableta noastră, posibil, și-a dat seama că am încercat o prezentare a unei cărți din Lituania. Titlul cărții – să-l repetăm, pentru că e cam lung și mai puțin obișnuit: *Sneiges, arba kitokios Koledos = Fulgi de nea, sau un alt fel de Crăciun*. – ne poate duce cu gândul la o proză în genul basmului fantastic. Populată cu numeroase personaje (de altfel, cu nume moderne, unele defel lituaniene: *John, Henri, Akiro...*), după cum ne lămurește și autoarea însăși (sau poate editorul), în postfață, povestirea este axată pe un mesaj tradițional, poate chiar folcloric: lupta dintre bine și rău, rostul și triumful vieții... – atita doar că scrierea Rutei e într-o cheie fantastică, poate chiar într-o manieră *gen fantasy*.

De altfel, autoarea e o tinăra f. simpatică (vezi măcar poza de pe copertă), mai avînd și un prenume foarte frumos: **Ruta** e o floare-simbol a lituanienilor, culoarea ei galbenă cică amețește flăcăii și-i face să se îndrăgostească de fetele care îi doresc; mirosul fin, captivant al acestei plante (de altfel, utilizată pe larg în medicina populară și industrializată din Lituania) are același efect asupra fetelor mari, bune sau dornice de măritat...

Și în această carte Ruta Jasińska apare într-o *firească, pentru ea, dublă ipostază: de prozatoare și pictoriță*, ilustratoare a propriei scrieri. Deopotrivă cu clasicii *Donelaitis, Julija Zemaite, Maironis, Milasius, poeții* din zgomotoasa grupare simbolist-avangardistă *Keturi*

vejai („Patru vînturi”, anii '30 ai sec. XX), *Salomeja Neris, Eduardas Miezelaitis, tatăl și fiul Montvila, Jonas Avyzius, Marcelijus Marcinkecius...* – lituanienii au și alți scriitori de real talent, din păcate, mai puțin cunoscuți la noi. Și pictori dăruți de Cel-de-Sus au lituanienii cu prisosință: *Clurlionis* a trecut de mult în universalitate, dar lista marilor plasticieni nu se încheie aici. Suficient să amintim de graficianul **Stasys Krassauskas**: o tinăra lituaniană, frumoasă foc, plină de grație, dar și viață, devenise simbolul unei reviste literare rusești de mare tiraj – *Iunost'* („Tinerețe”), extrem de populară, foarte solicitată și citită, cîndva, de la Marea Baltică pînă la Marea Barentz, în Extremul Orient. Din seva baltică își trag (fie și parțial) rădăcinile artistice mari maeștri ai picturii vest-europene ca **Marc Chagal** sau **Haim Soutine**.

Între literatură și artele plastice se situează alte importante realizări ale lituanienilor: teatrul (și cel dramatic – să amintim un singur nume: **Raimuntas Nekrosius**! dar și cel de operă, cu nume extrem de sonore ca cel al lui **Virgilijus Noreika**) și cinematograful, căruia i-au dat strălucire regizori de talia lui **Vytautas Zalakevičius** și faimoși actori ca **Donatas Banionis, Regimantas Adomaitis** sau **Algis Budraitis**, iar în ultimul timp – și niște splendide actrițe, cap de listă făcînd inconfundabila **Ingeborga Dapkunaite**.

Poate se va găsi cineva să traducă și în română proza acestei fete lituaniene, chiar dacă nu are nici 18 ani. (Prin anii '70 ai veacului trecut făcea ravagii în imperiul sovietic, în lagărul comunist și chiar dincolo de granițele acestora romanul unui alt foarte tînăr baltic, un elev eston, de 17 ani, **Matti Unt**, un mini-roman în care poate numai titlul trăda vîrsta autorului: *Adio, pisoi roșcat!*...)

Poate se va găsi cineva să organizeze la Chișinău și o expoziție de pictură și grafică a Rutei? Astfel ne vom cunoaște mai bine foștii frați de coșmar sovietic; astfel ne vom apropia din nou, doar pe timpul prințului **Vytautas (Vitold) cel Mare** (1401–1430), eroul bătăliei de la Grunwald, frontiera Statului Lituanian trecea pe Nistru...

Pînă una-alta, nu ne rămîne decît să-i transmitem tinereii, talentatei Ruta Jasińska „Într-un ceas bun!”, cu „Doamne-ajută!” (exact la fel, ca noi, ortodocșii, zic și catolicii), și fie ca acest ceas al ei să devină o etapă distinctă în proza și în pictura lituaniană.

ÎNGEMĂNAREA MUZELOR LA TABOR

Vom aminti, mai întâi pentru cei care, posibil, au lipsit uneori de la orele de istorie sau de geografie: Tabor e un oraș din Cehia de Sud, celebru cândva prin faptul că de aici a pornit mișcarea husiților, de eliberare și înnoire spirituală a patriei. Protagonistii acestei lupte, numiți și taboriți (evident, după numele localității), sunt cunoscuți în genere ca husiți – după numele animatorului și conducătorului lor: Jan Hus (1371–1414 sau 1415), profesor, rector al Universității din Praga, reformator al Bisericii creștine apusene. Spiritul vizionar (pînă la urmă ideile sale au prins rădăcini în Occident), curajul, patriotismul l-au costat extrem de scump pe Jan Hus: excomunicarea, condamnarea ca eretic, apoi arderea, de viu, pe rug. Această pedeapsă barbară, a fost totuși aprobată de majoritatea vulgului... Se zice că unii priveau cu încântare la flăcările rugului ce mistuiau lacom trupul învățatului-martir; atunci, se mai spune, o bătrnică a ținut să-și aducă și ea obolul, aruncînd peste foc un braț de vreascuri – ca să ardă mai bine, mai sigur rugul! gestul femeii provocînd sincera uimire și compasiune a lui Hus, manifestată printr-o fraza devenită celebră: „*O, sancta simplicitas!... „O, sfînta naivitate omenească!”*).

În prezent, orașul Tabor are desigur mai multe elemente ale unei noi celebrități. Și unul din aceste elemente este, fără doar și poate, atelierul, creația, însăși existența acolo a pictorului nostru Teodor Buzu, originar din Drásliceni.

Nu toți oamenii noștri aflători pe meleaguri străine se adaptează prea ușor în noile medii; probabil, și mai puțini găsesc întotdeauna un limbaj comun cu băștinașii. Teodor Buzu, încă în primii ani de aflare în Cehia, a început a colabora cu editurile locale, ilustrînd cărți, inclusiv traduceri din română. Cînd Europa Liberă și-a trecut sediul la Praga, a devenit un prieten, dar și un favorit al acestui post de radio, inclusiv datorită nobleței directorului de atunci, Dan Ionescu. S-a apropiat Teodor și de Catedra de filologie română a faimoasei Universități Caroline din capitala cehă. Cînd și-a descoperit mai larg harul și originalitatea de creator, a început a fi curtat de diferite galerii, între acestea fiind și o sală de expoziții din incinta Ambasadei României la Praga. Cît despre galeriile din Cehia de Sud, acolo, foarte curînd,

T. Buzu se simte ca la el acasă... Împreună cu gruparea de pictori semeni *Torzo*, organizează de zece ani la Ceske Budejovice (un fel de capitală a sudului ceh) ciclul de expoziții *Intersalon*, de cîtiva ani aflîndu-se deja în juriul acestor manifestări artistice anuale ce adună tot mai mulți pictori – și nu numai cehi, dar și din alte țări, inclusiv din România și din R. Moldova, aceștia din urmă fiind, de regulă, invitații drăsliceaneanului nostru.

Deși se află de două decenii departe de baștină, T. Buzu este relativ bine cunoscut și la noi: datorită unei expoziții, mai multor reproduceri în presă, unor emisiuni la radio și TV din Chișinău. Totuși, riscăm să spunem că e mai bine cunoscut în patria sa adoptivă, la Tabor, alături de soția Dagmar, designer-urbanist, și cei doi fii ai lor, Aleš și Daniel. Dacă la Chișinău a avut o expoziție de pictură, apoi la Praga, Tabor, în diferite alte orașe cehe, în zeci de țări din Europa de Vest, în Orientul Mijlociu și în Egipt i-au fost organizate zeci, sute de expoziții – potrivit unor date recente – Teodor Buzu a avut circa 60 de expoziții personale și aproape 90 de participări la expoziții în grup. Probabil că nici un alt plastician de la noi nu s-ar putea mîndri cu asemenea statistică. Este un răsfațat al criticii de artă, al presei... – despre el în Cehia și în alte părți s-au scris zeci, sute de articole, recenzii, eseuri (numai elogioase!), s-au făcut emisiuni radio și TV, o emisiune TV cu adevărat memorabilă este cea realizată de maestrul Dan Grigorescu la România TV Cultural. Mai adăugăm, în context, că este Cavaler al Ordinului Pentru Merit al României, în grad de Comandor, pentru meritele sale față de cultura cehă i s-a acordat titlul de Cetățean de onoare al municipiului Tabor.

Teodor Buzu practică o artă a esențelor, abstractizată – acuarelă, pictură de șevalet, grafică, în care își găsesc expresie și prind grai frămîntările sale sufletești, tăcerile, reticențele, amintirile și visele sale. În multe privințe, creația lui T. Buzu contrastează cu operele colegilor săi de breaslă din Cehia: ne referim, în primul rînd, la cromatică, artistul nostru fiind un excelent colorist, în picturile sale culorile sunt vii, aprinse, violente chiar, emanînd vigoare și sentimente aduse la extremis – nostalgie, pasiuni puternice, un dor de patrie, sîșietor, aspirație spre zbor, spre lumi ireale sau poate de el numai visate. Au picturile lui Teodor și o puritate, o poetică deosebită a lor – și în construcție, și în colorit, și în mesaj. Vatra părintească, conștientul sau subconștientul

de acasă, românesc, sunt mereu prezente în opera sa, uneori discret, alteori – aproape că direct, realist, ca în ciclurile *Drumuri românești*.

A făcut ilustrații la *Luceafărul* și alte creații eminesciene, are lucrări inspirate de Blaga, de Bacovia, de Ion Pillat... Cu totul recent, la Praga a fost lansată o nouă traducere, în cehă, a baladei *Miorița*, cu ilustrații executate îndelung, chinuitor, dar plină la urmă – și victorios, de Teodor Buzu.

Pornisem însă de la adaptarea artistului într-un mediu străin, de la conlucrarea lui cu reprezentanții noi atmosfere spirituale în care l-a adus destinul. Ca o reflectare vie, și o dovadă incontestabilă a buneii, rodnicei, chiar extraordinarei conlucrări a lui Teodor Buzu cu artiștii locali (din Cehia, și în special – din orașul Tabor) e și cartea pe care dorim să o prezentăm. Nu e o simplă plachetă de versuri, ci e o carte de poezie și de pictură, având, în temei doi autori: pe *Lumir Slaby*, poetul, și pe Teodor Buzu, pictorul. Astfel se îngemănează muzele... la Tabor, în Cehia, ca, de altfel, și în alte mari centre culturale ale Europei, ale lumii în genere.

Lumir Slaby este, conform unei succinte prezentări de pe coperta cărții: „un călător, un poet, un muzician, un cântăreț” (am tradus calificativele în ordinea fixată de editor).

Cu versuri proprii a debutat și în muzică; poezii și eseuri de călătorie a publicat mai întâi în almanahuri literare și în reviste literare electronice ca, de exemplu, în una numită *Divoke vino* („Tulburel”). Debutează editorial în anul 2003, cu placheta *Svisty* („Hirciogi”... da, da, mamiferii ceia rozători, ci blana roșcat-cafenie și cu două pungi pe laturile gurii, cu care cară provizii!). În anul 2004 apare *Septani proti zlu* („Descin-tece contra răului”), o carte de poezie și de pictură, versurile fiind, firește, ale lui Lumir Slaby, iar picturile – ale lui Teodor Buzu. Tot atunci are loc o expoziție omonimă în incinta Teatrului Municipal din Tabor. O altă expoziție similară e prilejuită de apariția noii plachete, pe care o prezentăm și noi: *Neco divokeho* („Ceva barbar”). Pentru ca cititorii să aibă o imagine despre starea poeziei acestui autor ceh, inserăm, într-o tălmăcire liberă, una din poeziile ce alcătuiesc sumarul cărții *Neco divokeho*:

Lumir SLABY

Microfloră

Părăsim toate microclimatele,
ieșim din case, ieșim din scoici
abandonăm lumea telefoniei
peste puțin vom găsi alte, de toate,
vom intra aievea
în noi, nehanuite ghetouri
vom risipi cețurile ce ne copleșesc
și durerile altora
le vom strînge în pumni
vom spăla cu lacrimi
zilele cu ghinion,
vom culege din fantezii
cîte ceva și pentru noi
lumea noastră e microflora
zonele de protecție
aflate sub înaltă tensiune
degeaba așteptăm ordine de sus
totul oricum zboară, zboară, zboară...

Prezentare și traducere din cehă de Vlad POHILĂ
(„BiblioPolis”, nr. 2, 2007)

IMPACTUL BENEFIC AL SIMBIOZELOR SAU ADRIAN, CREATORUL POLIFONIC

După cum îl trădează într-o cîtvă și numele, Adrian Briedis-Macovei este o simbioză norocoasă dintre Leons Briedis – renumit poet, eseist, filozof leton, un mare traducător al literaturii române în Letonia, și Maria Macovei-Briede – poetă, eseistă și traducătoare, româncă născută în Siberia, în familia unor gospodari deportați dintr-o comună din sudul Basarabiei. Leons a făcut studii universitare la Riga (filologia romanică) și la Chișinău (spaniola și româna); Maria – a făcut școala rusă undeva la granița ruso-mongolă, apoi filologia română la Chișinău; aici, în

inima Basarabiei s-au cunoscut, s-au îndrăgostit și au decis să fie împreună, dar ceva mai departe de spațiul mioritic. Stabiliți în capitala letonă, într-o garsonieră din Riga Veche (*VecRīga*), au început a depăna soarta unui neobișnuit cuplu de intelectuali aserviți de bună voie, ba chiar cu maximă pasiune, și în egală măsură, literaturii și culturii letone, dar și celei române, apoi și altor spiritualități îngemănate, cu stigmatul Gintei Latine. Privind acum în urmă – deja de la geamurile apartamentului-biblioteca de pe „malul celălalt al Daugavei” (adică, din Orașul Nou – *Jasma Rīga*), Leons numără circa 40 de cărți de autor (poezii, eseuri) și ceva mai multe volume traduse, preponderent din română, dar și din alte limbi neolatine, din unele idiomuri germanice, dar și din graiuri exotice cum ar fi albaneza ori swahili, limba oficială și de cultură a vreo cinci mari state africane. Maria a adoptat ipostaza de poetă și eseistă bilingvă: scrie și în română, (prima carte de versuri i-a fost prefațată de Ana Blandiana), și în letonă. Aceasta, pe lângă activitatea de tălmăcitoare din letonă în română și viceversa, pe lângă rolul de profesoară „neoficială”, „benevolă”, „voluntară” de română în spațiul baltic.

Dînd Cezarului ce-i a Cezarului, mai simplu spus: apreciind la cota maximă contribuțiile literare, cărturărești ale lui Leons și ale Mariei, îndrăznesc să afirm că cea mai de seamă împlinire a lor este, totuși, creșterea celor doi fii, Cornel și Adrian (în scrierea letonă – Korneliuss și Adrians). „Badea”, Cornel, e acum un apreciat designer; nu exclud să aibă și alte talente artistice, pe care le vădea încă în adolescență; pur și simplu nu am putut să-i urmăresc evoluția din ultimul timp.

Adrian a preluat, cu certitudine, de la părinți talentul, dar și pasiunea nemărginită pentru poezie, pentru estetică, pentru filozofie și pentru limbi. A preluat și numele amîndurora: deși semnează, de obicei, pur și simplu Adrian, în ambianțe mai oficiale este, totuși, Adrian Briedis-Macovei; conform ortografiei letone: Adrians Briedis-Makovejs. (În trecut fie spus, în traducere din letonă numele Briedis înseamnă *Cerb*; Macovei, reamintim, era numele pe care-l purtau cei șapte frați, fii de proeți iudei, sacrificați și canonizați, mai tirziu incluși și în calendarul creștin ca *Cei Șapte Mari Mucenici Macabei*, de *Ziua Macoveilor* sau la *Macovei*, *cap de post* – la 14 august).

Născut în luna lui Mărțișor, 1982, Adrian face studii la Universitatea

Letoniei, din Riga, apoi la Academia de culturi și civilizații străine, cu specializarea civilizațiile hispanofone (spaniolă, ca atare, și latino-america) – există și o asemenea instituție în Letonia, una din cele trei țări baltice (alături de Lituania și Estonia), trei Doamne și toate trei civilizate și cu adevărat libere, după 1991. Este redactor al revistei „familiale” *Kentaurs*, o excepțională publicație de literatură și cultură universală; asociat al editurii *Minerva*, și aceasta o inițiativă a familiei Briede-Macovei, dar cu rezonanțe bine deslușite în viața spirituală a Letoniei, ba chiar și dincolo de frontierele acestui stat. Aria de interese, de preocupări intelectuale ale lui Adrian este foarte largă – de la spațiul baltic pînă la cel latino-american și pînă la vechile civilizații orientale, punînd accentul pe poezie, eseistică, culturologie, filozofie, etnologie etc. A tradus versuri și eseuri din literatura spaniolă și din cele hispanofone ale Americii de Sud, diferite texte de scriitori englezi, nord-americani, scandinavi, dar și din Rusia, Slovacia, India, China, Japonia... La rîndu-i, poezia lui Adrian a fost transpusă în mai multe limbi, bunăoară, cu totul recent i-au fost tipărite niște poeme în limba japoneză.

Adrian vorbește fluent și scrie în patru limbi: letonă (firește), spaniolă, engleză și rusă. În limba mamei – română, pînă în decembrie 2007 vorbea cu un simpatice accent spaniol, utilizînd verbele mai ales la infinitiv, iar substantivele – la nominativ, recurgînd, iarăși după model spaniol – la prepoziții și articole. Anul trecut, pe la Crăciun, vizitînd în premieră patria mamei, a intrat în posesia unor manuale de română, și cum Adrian e un om al surprizelor, nu e exclus ca la o nouă vizită în Basarabia să vorbească fără probleme și română. Tot atunci, primind cadou o *Istorie a românilor* (în rusă, dar una adevărată, nu scrisă de interfrontiști...), Adrian, după cum ne-a mărturisit chiar el, a avut revelația apartenenței (fie și pe jumătate, pe linia mamei) la un popor cu o istorie și o cultură deosebit de originale. Întors acasă, la Riga, s-a apucat să scrie, sincer entuziasmat, o lucrare dramatică al cărei personaj principal este nimeni altul decît... Păcală! pe care noi, românii, l-am cam dat uitării... Concomitent, acumulează material pentru o piesă de teatru (posibil, și un viitor scenariu de film) prin care dorește să prezinte Occidentului – cel puțin Letoniei – o altă imagine, „veritabilă”, „autentică” a lui Vlad Țepeș, alta decît cea lansată (și în bună parte încetățenită) prin niște iubitori de picanterii, de la Hollywood.

Om de o sensibilitate aparte, de o cultură și o percepere extrem de matură, pentru anii săi, a fenomenelor sociale și estetice, Adrian, cu adevărat, strălucește în materie de filologie, culturologie, filozofie, estetică, semiotică etc. Dar mai e și un intelectual versat în politică și politologie, istorie, etnologie, diverse aspecte – fie intersecții, fie linii paralele, fără șanse de apropiere – între globalism (ca opțiune pan-europeană, pan-occidentală) și iubire de tot ce e leton. Și mai e Adrian Briedis-Macovei un suflet eminent poetic – adevăr pe care l-a pus la judecată, dacă nu la o confirmare publică prin chiar volumul său de debut: *Dzejolji* („Poeme”), – Riga: Ed. Minerva @ Force-E, 2006. – 79 p.

Nu riscăm (încă) să definim în vreun fel, să categorisim cumva lirica lui Adrian, care s-ar înscrie (deja) în antologii ale tinerilor creatori din Apus, dar și din Răsărit. Este o poezie „pur și simplu” modernă, situându-se în zona de tranziție a modernismului, poate spre post-modernism, numai că ceva mai altfel decât este perceput acest fenomen de către unii poeți și esești de la Chișinău. S-ar impune o remarcă despre o specie mai aparte pe care o cultivă Adrian. Însuși autorul le numește „miniaturi lirice”; noi le-am numi ceva mai complicat: „o încrucișare între haiku și daina letonă”. Vom preciza, în context, că *daina* letonilor seamănă mai mult din punct de vedere fonetic, vizual, cu *doina* românească – de regulă, dainele (în letonă, la plural, *dainas*) sunt niște catrene foarte sugestive, axate pe toată gama de trăiri umane: înțelepciune, emotivitate, muzicalitate, umor etc. Am ales din creația lui Adrian câteva poezii, pentru a satisface curiozitatea celor interesați de un triplu fenomen, sau de un fenomen cu trei fațete: literatura unui popor baltic, așa cum sunt letonii; creația unui reprezentant al simbiozei genetice și culturale (în cazul dat – un „amestec” letono-român); în fine, poezia tină, de astăzi, din lume, care, oricât ar părea de greu credibil, are, totuși, destule tangențe cu frământările, căutările lirice ale unor tineri de la noi.

Adrian BRIEDIS-MACOVEI

MINIATURI LIRICE

(*Haiku și daina încrucișate*)

Vînd cuvintele
Și le dau pe toate
Pentru o singură tăcere.

Luna peste lună se așterne
Dar noaptea
Toată ziua trîndăvește.

În veșminte vesele
Tîneretea trece pe alături
Ah, așteaptă-mă și pe mine.

Ce gînduri nebune
Se leagănă în surisul ei
Ascunzîndu-se în pieptul meu.

Civilizația coboară
Din ce în ce mai jos
Pe culmea munților americani.

A fi prostănac este ușor
Dar a o face pe prostul
Este o mare înțelepciune.

Nu cădea te rog în panică
Doar nu re afli
Pe vaporul „Titanic”.

Buzele tale roșii
Pe care mi le dai atît de generos
Sunt dădora de spină.

Viața e un joc
Cînd tocmai îi prinzi gustul
Vine timpul s-o părăsești.

Picături de ploaie
Lin și fără zgomot
Îmi udă inconștientul.

Negru și alb se ascund în inima mea
Iar eu mă găsesc între ele
Pe calea de mijloc.

Traducere de Maria BRIEDE-MACOVEI

CHIPUL MEU SURÎZĂTOR

(Autoportret din cuvinte)

inima-mi obosită
se zbate de dor
printre nori
pe ceruri purpurii
două steluțe se zbenguie
două luminițe de cleștar
stau de veghe
în așteptarea furtunilor
stau cumiși pînă va apărea el
spîridușul ștrengar din mine –
un pisicuț ce toarce
îngîlnînd non-stop nestingherit
el Michiduță acesta al meu
scutură discret clopoței inimei mele
pînă îmi răsare surisul
în gropițele de pe obraji
și eu mă înalț în tonuri catifelate

rup anevoie lanțurile somnului
și pe rugul sufletului
se deschide un nou orizont
invitînd la un nou dans
acolo printre spini și ghimpi
– drumul pînă la floarea marii iubiri
– acolo mă regăsesc
doinînd în balansoarul destinului.

(2007)

ODĂ MAMEI

(Cea mai scumpă mamă de pe mapamond)

ma-mă,
măicuța mea
cu nume total de femeie
ma-ma mea Ma-ri-a

ma-ma mea
cu nume de Născătoare
tu știi cel mai bine
și eu la fel de bine știu:
sunt capricios
și îndărătnic sunt
însă oricum tu ești
ma-ma mea Ma-ri-a
măicuța mea cu nume de Născătoare
să știi că te iubesc
cu toată patima inimii mele
cu toate furtunile
ce se dezlanțuie
în sufletul meu,
ma-mă, scumpă măicuță

ma-mă,
ma-ma mea Ma-ri-a

măicuța mea
cu nume de Născătoare
deși nu te alint
iar uneori te și necăjesc
tu oricum ești ma-ma mea
cea mai scumpă ma-mă de pe mapamond
și toată patima inimii mele
ție ți-o dăruiesc
ma-ma mea Ma-ri-a

măicuța mea
cu nume total de femeie
ma-ma cu nume de Născătoare
ma-ma mea Ma-ri-a
inima mea
e pentru tine ma-mă

(2006)

*Traducere autorizată
din letonă de Vlad POHILĂ*

FEODOR DOSTOIEVSKI SAU OMUL FERICIT PRIN SUFERINȚĂ (1821–1881)

Motto: „Nu există fericire în confort, ea se câștigă prin suferință. Omul nu se naște fericit. Omul cucerește dreptul la fericirea sa, și întotdeauna prin suferință. Aici nu există nici o nedreptate”.

(Din reflecțiile prințului Nikolai Lvovici Mișkin, eroul central al romanului *Idiotul*, de F. M. Dostoievski)

I. Un fiu de aristocrat tiran ajunge în fața plutonului de execuție...

Prozator și eseist rus, Feodor Mihailovici Dostoievski este considerat unanim „o personalitate de răscruce în istoria literaturii universale, natură scrutătoare a straturilor imprevizibile și indefinite ale sufletului uman, conștiință frământată, supusă contradicțiilor, cu pendulări uriașe, de la socialismul topic la mistica ortodoxismului ce întrezărește eliberarea omului de răul social și moral în ispășirea prin jertfă și umilință” (Gabriela Danțiș // *Scriitori străini*, București, 1981, p. 159).

S-a născut la 30 octombrie (11 nov.) 1821, la Moscova. Tatăl, Mihail Dostoievski, de viță nobilă, a lucrat medic la un spital pentru săraci, avea și o moșie în gubernia Tula, unde a fost ucis în 1837, de către șerbii săi, aduși la disperare de apucăturile sale tiranice. Mama, Maria (n. Neceaeva), se trăgea dintr-o familie de negustori moscoviți, o fire evlavioasă, blândă, smerită și iubitoare, a decedat în același an cu soțul său, în 1837.

Viitorul scriitor face mai întâi studii la un „pension” particular din orașul natal, după care intră, împreună cu fratele său mai mare, Mihail (1820–1864), la Școala de ingineri militari din Petersburg (1838–1843), pe care, însă, Mihail o abandonează curînd, ca să urmeze altă școală, la Revel (azi Tallinn, Estonia). Feodor este pasionat din copilărie de literatură, în adolescență citind frenetic din Homer, Goethe, Schiller, Hoffmann; Molière, Voltaire, Hugo, Balzac, G. Sand, E. Sue; Shakespeare, Dickens. După absolvire, lucrează la camera de proiectări a Departamentului Ingineresc de pe lângă Comandamentul Sankt-

Petersburgului. Peste un an, însă, își dă demisia din armată (1844), ca să-și facă literatura, scrisul, o profesie – până la sfârșitul vieții.

Debutează editorial cu traducerea romanului **Eugénie Grandet** de Balzac (1844). Adevăratul său debut se produce peste un an (1845), odată cu apariția romanului epistolar **Bednîe liudi (Oameni sărmani)**, în care abordează un subiect de predilecție în întreaga sa creație – cel al omului umil, mereu stresat, obidit. Lucrarea este salutată cu multă căldură de Visarion Gr. Bielinski (1811–1848; cel mai prestigios critic literar al epocii), ea consacându-l pe Dostoievski ca pe un reprezentant de vază al „școlii naturale” (realiste) ruse, alături de Gogol și Pușkin-prozatorul. Următoarele sale proze, povestirile **Dvoinik (Dublul)**, 1846), **Romanul în nouă scrisori** (scris într-o noapte, decembrie 1846) și **Hozealka (Gazda)**, 1848) înregistrează anumite abateri de la linia „școlii naturale”, la care însă revine prin romanele **Befie noci (Noapți albe)**, 1848). În aceste lucrări apare obsedant chipul intelectualului visător, nepractic, rupt de realitate. Dedublarea personalității, apariția (mai ales în **Dublul**) unui tip de personaj cu totul diferit de cel clasic, constituie una dintre marile inovații ale artei scriitoricești a lui Dostoievski. (Notă: *dedublare*, în înțelegerea primară, înseamnă: „împărțire în două”, „capacitatea cuiva de a avea concomitent, simultan, două stări, două calități etc.”; *dedublarea personalității* semnifică „o tulburare psihică, constând în disocierea (scindarea, separarea) personalității la același individ: în una normală, și în alta morbidă (bolnăvicioasă), care conduce la alterarea (stricarea, schimonosirea) sentimentului de unitate/identitate a *ego*-lui omenesc”). În romanul neterminat **Netocika Nezvanova (Netoșka Nezvanova)**, 1849) tratează tema copilăriei nefericite, reluată apoi în mai multe romane și povestiri.

Atras de ideile socialismului utopic, frecventează „cercul lui Petrașevski”, a cărui activitate e considerată de autorități ca subversivă. La 23 aprilie 1849, Dostoievski este arestat, împreună cu alți membri ai „grupului Petrașevski”, și ținut 6 (șase!) luni într-o celulă a fortăreței Petru și Pavel (“Petropavlovskaja krepost”). Principalul cap de acuzare este difuzarea „Scrisorii către Gogol” a lui Bielinski. La 22 decembrie 1849 este condamnat la moarte prin împușcare; într-o piață centrală a Petersburgului, are loc „ritualul execuției” – condamnații sunt legați de stîlp, li se leagă apoi ochii, ca în ultimul moment să li se anunțe

comutarea pedepsei. (Trăirea șocului de a vedea moartea cu ochii săi este zugrăvită mai apoi, zguduitor, în romanul **Idiotul**.) Este condamnat la patru ani de muncă silnică și pierderea drepturilor civile, cu indicația de a fi încadrat, după ispășirea pedepsei, ca simplu soldat în armată.

Și-a executat pedeapsa în penitenciarul de muncă silnică de la Omsk, Siberia (ianuarie 1850 – februarie 1854). În drum spre ocnă, grație generozității unei soții de fost revoluționar-decembrist, intră în posesia unei **Biblii**, *singura carte* pe care a putut-o citi în acest răstimp. Întreaga operă a lui Dostoievski este marcată de învățătura și morala biblică; motive, chipuri, versete evanghelice; interpretări, comentarii ale învățăturilor și pildelor biblice, trimeri la acestea, apar în marca majoritate a scrierilor sale, în multe cazuri – ca *motto*-uri. (În 1877, Dostoievski își anunța intenția de a scrie o carte despre Iisus Hristos.) Încadrat în batalionul de infanterie de la Semipalatinsk (azi, nordul Kazahstanului), recapătă dreptul de a citi și a scrie. Grație intervențiilor unor apropiați ai curții, este înaintat în gradul de ofițer, i se permite să-și tipărească scrierile, apoi – să revină în Rusia europeană (în 1859 – inițial la Tver, apoi la Petersburg, unde reia activitatea literară). În 1857 se căsătorește cu Maria Dmitrievna Isaeva, dar foarte curînd, după cununie, un acces de epilepsie îl țintuiește la pat pentru patru zile. Parcă în recompensă, în același an, recapătă titlurile de noblete.

II. La ocnă, în Siberia, a acumulat „material pentru nenumărate volume”

În detenție i s-au întezit accesele de epilepsie, pe care le știa din adolescență, iar anturajul, atmosfera de acolo, i-au accentuat firea de om nervos, instabil, nu întotdeauna echilibrat, predispus la „senzații tari”: jocuri de noroc (ruletă, joc de cărți), pasiuni ciudate, soldate adesea cu riscante aventuri amoroase, călătorii costisitoare etc., din care motiv a dus-o mereu în lipsuri, la limita ananghiei, hăituit și terorizat psihic de creditori – atît editorii lucrărilor sale, cît și alți „binevoitori”.

După cum îi scria fratelui Mihail, la ocnă a adunat “material pentru nenumărate volume”. Tipărește în revistele „Russki Mir” („Universul rus”) și „Vremea” („Timpul”; 1860–1862) **Zapiski iz mertvogo doma**

(**Amintiri din casa morților**), pe care începuse a le scrie încă în 1854. Deși adoptă o narațiune calmă, marcată de compasiune, scrierea este zguduitoare prin reconstituirea minuțioasă, cu vervă, a unor scene din viața condamnaților, în care culorile se îngroașă când evocă cruzimea temnicerilor. Herzen a calificat **Amintirile...** ca pe o „carte oribilă” (în rusă: „ujasnaia kniga”), care poate fi tradus și ca „o carte terifiantă (teribilă, groaznică”; „o carte a groazei (a ororilor, înspăimântătoare)”, comparînd-o cu scenele din fresca lui Michelangelo „Judecata de apoi”; Turgheniev a asemuit-o cu **Infernul din Divina Comedie** a lui Dante Alighieri. Însuși Lenin, care nu l-a agreat pe Dostoievski, vedea în **Amintiri...** „o operă fără egal în literatura rusă și universală”, deoarece, credea Lenin, autorul înfățișă „casa morții, în care trăia poporul rus sub țari”. În Siberia, Dostoievski mai scrisese nuvelele de proporție **Deadușkin son (Visul unchiului, 1859)** și **Selo Stepancikovo i ego obitateli (Satul Stepancikovo și locuitorii săi, 1859)** – una dintre puținele proze despre săteni, Dostoievski rămînînd un scriitor citadin („orașean”) prin excelență, iar Petersburgul – orașul în care se desfășoară acțiunea majorității scrierilor sale.

În 1861 apare romanul **Unijennie i oskorblennie (Umiliți și obidiți)**, care împreună cu **Amintiri din casa morții** și **Însemnări din subterană (Zapiski iz podpolia, 1864)** marchează noul proces de analiză psihologică din perspectiva trăirilor launtrice ale omului.

Fresca realistă a romanului **Umiliți și obidiți** este mai complexă, autorul prezentînd nu numai mizeria și nedreptățile de la periferia societății, dar și aspecte ale cultului egoismului, perversiunilor, imoralității; manifestă nu numai compasiune, dar și admirație pentru *smerenie*. În 1885, Constantin Dobrogeanu-Gherea (1855–1920) găsea în acest roman „un fel de cult al suferinței”, „o credință mistică și sumbră că numai cei care sufăr sunt mari și nobili”. Mai tîrziu, Garabet Ibrăileanu (1871–1936) avea să scrie cu și mai multe rezerve, chiar persiflînd, apropo de altruismul exacerbant al lui Dostoievski: „Desigur e foarte uman și înalt acest sentiment, dar e prea uman și prea înalt și prea lipsit de poezie”.

III. „În Occident, spre deosebire de Rusia, toți muncitorii sînt în sufletul lor tot proprietari”

Împreună cu fratele Mihail (cărui i se confesa într-un răvaș: „...Să te iubesc este pentru mine o necesitate absolută...”), editează revistele: „Vremea” („Timpul”, 1861–1863), apoi „Epoha” („Epoca”, 1863–1865), în care publică numeroase articole și eseuri, care sînt dovada unei evoluții impetuoase, spectaculoase prin originalitate, a concepțiilor sale politice, filozofice, estetice. Salută abolirea iobăgiei (1861), dar respinge violent ideile de echitate socială, de egalitarism, ale revoluționarilor democrați; justifică monarhia și privilegiile de castă, cum vede contradicțiile dintre clase ca reductibile, de natură să fie limitate prin *impăcare, apropiere*, sub egida țarului și a Bisericii ortodoxe, astfel devenind posibilă realizarea „rolului mesianic al Rusiei în instaurarea fericirii generale”, în lume – una dintre *idelle aberante* ale intelectualilor ruși din sec. XIX-XX, la care aderă și Dostoievski. Mai tîrziu (1877) avea să scrie aproape profetic: „Numai o singură generație va da material pentru propovăduirea socialismului și comunismului”. Apără cu ardoare *obștea* (comuna agricolă rusă), fără de care societatea s-ar altera catastrofal. Opțează pentru întoarcerea la „solul național rus” (doctrina „pocivennicestvo”, apropiată curentului slavofil), în care *sol* consideră că trebuie implantat sporul de civilizație europeană, acumulat în Rusia după reformele lui Petru cel Mare. Aceste opinii transpar cu pregnanță în studiul **Zimnie zametki o letnih vpeccatleniah (Însemnări de iarnă despre niște impresii de vară, 1863)**. În probleme de estetică se dedă unor polemici violente cu Dobroliubov, Herzen, Cernișevski, Saltikov-Șcedrin; respinge ideea „utilitarismului” în artă, considerînd că arta și literatura, deși reflectă realitatea, în esență acestea exprimă „libertatea de inspirație a creatorului” (articolul „G-bov i vopros o literature” – „G-bov și problema literaturii”, 1861).

În anii 1862–1863 călătorește în Europa de Vest, vizitînd Parisul, Londra, Kölnul, apoi Elveția și Italia, din nou Germania. Frecventează muzee, marile galerii, dar e prezent și în cluburile cu jocuri de noroc. Descoperă că în Occident „toți muncitorii sînt în sufletul lor tot proprietari”, că sînt obsedați de ideea proprietății, această opinie, total potrivnică teoriilor revoluționare, fiind reliefată în **Însemnări de iarnă despre niște impresii de vară**, iar apoi – continuată prin următoarea

constatare: "Dar oare libertatea dă fiecăruia câte un milion? Nu. Ce este un om fără un milion? Un om fără un milion nu este acela care face tot ce dorește, ci acela cu care se face tot ce se dorește".

În aprilie 1864 îi moare soția, iar în iulie – fratele Mihail. Scrie **Zapiski iz podpolia (Însemnări din subterană, 1864)**, considerat un pamflet împotriva lui Cernișevski, despre *dedublarea* ce macină neîndurător sufletul omului, personajul principal al acestei lucrări devenind un arhetip dostoievskian.

În 1865 întreprinde o călătorie în Danemarca; la bordul vasului „Viceroy”, cu care călătorește, face schițe pentru romanul **Crimă și pedeapsă**, tipărit în anul următor, în revista „Russki Vestnik” („Mesagerul rus”). În 1867 apare ediția a II-a, completată (prima ediție – în 1860), a *Operelelor* sale (vol. 1, 2).

Constrâns de editorii care îi cereau în forță manuscrisele promise, în 1866 Dostoievski își angajează o stenografistă – pe Anna Grigorievna Snitkina, pentru a-i dicta romanul **Igrok (Jucătorul, 1866)**. Se cunună cu ea la 15 februarie 1867, trăind în relativă armonie până la sfârșitul vieții.

În 1866 apare și romanul **Prestuplenie i nakazanie (Crimă și pedeapsă)**, conceput încă în pușcărie – scriere care consfințește gloria literară a lui Dostoievski. Mulțimea de episoade, legate de evoluția stării lui Raskolnikov, anticipează romanul polițist (cu detectivi) al sec. XX, ele, însă, „dau operei și valențe de roman social și de moravuri”, făcând din **Crimă și pedeapsă** „un roman esențialmente psihologic și de idei” (O. Drimba, **Istoria literaturii universale**, vol. 2, București, 1997). Psihologia crimei și a ispășirii ei prin suferință, filozofia zigzagurilor, frământărilor, chinurilor – chiar și în cazul celor orgolioși, obsedați de *ideea exclusivismului ce le-ar permite orice* – răzbate în întreaga operă de mai tirziu a scriitorului. Exact peste 20 de ani de la apariție în original – în 1886, revista „Contemporanul” din Iași avea să publice prima traducere în română din Dostoievski: **Raskolnikov**, un fragment din **Crimă și pedeapsă** (deși Titu Maiorescu încă în 1883 mărturisea, în **Însemnări zilnice**, că citește „extrem de interesantul roman al lui Dostoievski, **Raskolnikov**, tradus în nemțește”).

Cu **Crimă și pedeapsă** începe ultima și cea mai fecundă etapă a

creației lui Dostoievski, marcată de scrierea capodoperelor sale: **Idiot (Idiotul, 1868)**, **Besi (Demonii, în prima traducere românească numindu-se Posedații, 1871–1872)**, **Podrostok (Adolescentul, 1875)**, **Bratia Karamazovi (Frații Karamazov, 1879–1880)**; supranumite și „cele cinci romane ale maturității lui Dostoievski” (V. Cristea, **Dicționarul personajelor lui Dostoievski**, București, 1983).

Pleacă, împreună cu soția, în străinătate timp de patru ani (1867–1871), vizitând Dresda, Frankfurt pe Main, Baden; într-un muzeu din Basel (Elveția) vede pictura „Cadavrul lui Iisus Hristos” de Hans Holbein cel Tânăr (1497–1543), care l-a tulburat atât de mult, încât i-a provocat o stare apropiată unui acces de epilepsie. Mai călătorește la Geneva (unde se întâlnește cu Herzen: „timp de 10 minute am conversat pe un ton politic-dușmănos și ironic și ne-am despărțit”); la Milano, Florența (1868), Veneția, Trieste, Viena, Praga (1869). Joacă febril ruletă, în speranța de a scăpa de datoriile ce-l apăsau (stare descrisă pasionant în romanul **Jucătorul**).

IV. „Nu există fericire în confort, ea se câștigă prin suferință (...) și aici nu există nici o nedreptate”

În august-septembrie 1867 scrie prima versiune a romanului **Idiotul**, dar o nimicește, ca să reînceapă scrierea în decembrie, același an. Lucrarea, considerată de autor ca unul dintre cele mai bune romane ale sale, i-o dedică nepoatei de soră, S.A. Ivanova, pentru care a trăit o puternică pasiune și căreia i-a expus, într-o scrisoare, astfel, scopul, ideea **Idiotul**-ui: „înfățișarea unui om frumos și pozitiv”, mai ales că, socoate Dostoievski, „toți scriitorii, și nu numai de la noi, ci chiar și din Europa, au eșuat ori de câte ori și-au propus să infățișeze frumosul pozitiv. Deoarece e o sarcină nemăsurat de dificilă. Frumosul este un ideal, iar idealul (...) este departe de a fi cristalizat”. Ideea de *frumos* este una directorie în opera lui Dostoievski, el lansând convingerea că *Frumosul (sublimul) va salva omenirea*. Deși excepțional în oglindirea societății rusești și în disecarea psihologiei personajelor, deși „densitatea personajelor pozitive” poate culminează în **Idiotul**, Dostoievski nu izbuteste să-i dea prințului Mișkin (asemănat de unii critici cu Iisus, de alții – cu Don Quijote etc.) forță de tipicitate, idealul pozitiv (chiar

sacru, de „om sfânt”) devenind mai curînd starețul Zosima din **Frații Karamazov**, Makar Dolgoruki din **Adolescentul**, ori Sonia Marmeladova, cea care-l secundează pe Raskolnikov, în **Crimă și pedeapsă**. „Concepția pravoslavnică” (întemeiată pe *ortodoxie*), definitorie pentru creația lui Dostoievski, este expusă poate cel mai clar, cel „mai dostoievskian”, în acest roman: „Nu există fericire în confort, ea se câștigă prin suferință. Omul nu se naște fericit. Omul cucerește dreptul la fericirea sa și întotdeauna prin suferință. Aici nu există nici o nedreptate”.

Și *afecțiunea, dragostea, iubirea* (de oameni, dar și între sexe) e marcată în proza lui Dostoievski, aproape obligatoriu, *de suferință; supliciu, chinurile* luînd și aici forme răscolitoare, de multe ori – de-a dreptul devastatoare, pînă la absurd. (În treacăt fie spus, „împreunării” nu se dedă niciunul dintre cei peste 500 de eroi dostoievskieni (numai din romanele sale); actul sexual nefiînd descris nici măcar aluziv de către marele prozator.)

V. O viziune apocaliptică: cei care doreau să facă în lume comunismul sunt identificați cu niște porci demonizați

La 14 septembrie 1869 se naște fiica Liubov (1869–1926), viitoare scriitoare, autoare de memorii despre tatăl său și contemporanii lui. În 1871 Dostoievski condamnă fără menajamente, într-o scrisoare către un prieten, „Comuna din Paris”. Scrie asiduu romanul **Demonii**, în care îi prezintă caricaturizat pe „nihilisti”, de fapt, pe fruntașii mișcării revoluționar-democrate din Rusia, întrezărind perfect, matematic, aspirația lor spre demonism, spre satanizarea societății, condamînd prin observații veninoase discursul lor demagogic, vînzoleala lor fariseică întru cucerirea păguboasă a altor minți, suflete, dar și averi. Preocupat anterior și după această perioadă, mai ales de zugrăvirea unor personaje pozitive, în **Demonii** o ia în sus gîndul demascator. Viziunea profetică a demonismului revoluționarilor ruși a fost comparată cu ieșirea diavolului dintr-un om ce se căiește și intrarea necuratului într-o turmă de porci, conform unui episod din Sfînta Evangheliie cea după Luca, acesta servind drept *motto* al scrierii: „Și era acolo o turmă mare de porci, care pășteau pe munte. Și L-au rugat să intre în

ei; și le-a îngăduit. Și, ieșind demonii din om, au intrat în porci, iar turma s-a aruncat de pe țărîm în lac și s-a înecat (...) (Cap. VIII, 32–33)”. În acest roman este cel mai evident „reacționarism filozofic”, tendențiozitatea malițioasă a lui Dostoievski. Totodată, aici prozatorul pune în relief mai mult zigzagurile amețitoare, piruetele delirante în comportamentul personajelor (alt exemplu edificator ni-l oferă apoi **Frații Karamazov**); pentru înțelegerea lor, face o explorare mai adîncă a unor îndemnuri imprevizibile, ascunse, insesizabile la prima vedere. Tocmai cu referire la acest roman, Maxim Gorki scria în 1913: „Incontestabil, Dostoievski este un geniu, nimeni nu se îndoieste de aceasta, însă el este geniul nostru rău”. Replica lui Lenin a fost pe potrivă: „Ieri am citit în (ziarul) „Reci” („Graiul”) răspunsul d-tale la „urletele” (elogiile – n.n.) în legătură cu Dostoievski și era cît pe ce să chiui de bucurie...”. Că **Demonii** avea un discurs antirevoluționar și un mesaj promonarhist o demonstrează și acest amănunt: în anul apariției romanului (an cînd Dostoievski i-a pozat lui Vasili Perov (1833–1882), pentru celebrul portret comandat de P. M. Tretiakov pentru galeriile sale, fondate la Moscova, în 1856), scriitorul face cunoștință cu politicianul reacționar K. Pobedonoshev (senator, membru în Consiliul de Stat, *ober-procuror* al Sinodului). Prin Pobedonoshev, Dostoievski transmite moștenitorului tronului, Aleksandr Aleksandrovici (viitorul țar rus Alexandru al III-lea), o scrisoare omagială, împreună cu un exemplar al **Demonilor**.

La finele anului 1866, în editura Strellovski, apare vol. III al **Operele** lui Dostoievski; vol. IV vede lumina tiparului în aceeași tipografie, la începutul anului 1870.

Aflat la un nou „tratament al nervilor”, la Bad-Ems, Germania, în 1874, lucrează la romanul **Podrostok (Adolescentul)**, care e tipărit în 1875. Ca și **Jucătorul**, dar și alte romane de Dostoievski, **Adolescentul** este dovada unei neglijențe stilistice în narațiune: fraza nu e lucrată, e înșirată pe hîrtie în fugă, curge, parcă, de la sine, încît lasă impresia că majoritatea personajelor sale au același limbaj. (Asemenea constatare nu ține cu referire la Lev Tolstoi, bunăoară, care-și copia de cîteva ori scrierile (antrenînd-o în această muncă pe soție); cu atît mai puțin se potrivește observația pentru proza lui Ivan S. Turgheniev, remarcabilă și prin eleganța stilului.)

VI. Țarul Alexandru al II-lea dorește să-l prezinte pe Dostoievski copiilor săi, pentru „a-i înfriuri binefăcător”

În 1873–1874 redactează revista „Grajdanin” („Cetățeanul”), patronată de K. Pobedonosțev, unde publică primele pagini din **Jurnalul unui scriitor** – o suită de articole, eseuri, reflecții, note polemice etc. Anul 1876 îl consacră scrierii **Jurnalului...**, pe care continuă să-l publice în anii 1877, apoi 1880, 1881; ultimul caiet văzînd lumina tiparului în 1881, a doua zi după decesul scriitorului. Include în **Jurnal...** și creații beletristice, unele considerate secundare: **Bóbok**, **Miniatură**, **Poveste de Crăciun**, **Bărbatul Marei**, **Centenara**, toate scrise anterior. În 1876 publică **Krotkaia (Smerita)**, calificat de autor ca „roman fantastic”, iar un an mai târziu – scrie povestirea **Son smešnogo celoveka (Visul unui om ridicol)**, 1877). Pobedonosțev îi sugerează să dedice **Jurnalul...** moștenitorului tronului Rusiei, Aleksandr Aleksandrovici. D. Arseniev, educatorul odraslelor țarului, îi transmite dorința monarhului rus de a-l prezenta copiilor săi, pentru „a-i înfriuri binefăcător”.

În decembrie 1877 este ales membru-corespondent al Academiei Imperiale din Sankt-Petersburg, secția de limbă și literatură rusă. Tot atunci notează în unul din caietele sale:

„...Memento. Pentru toată viața.

- 1) Să scriu un **Candid** rus.
- 2) Să scriu o carte despre Iisus Hristos.
- 3) Să-mi scriu memoriile.
- 4) Să scriu poemul **Sorokovini**.

N.B. (Toate acestea în afara romanului proiectat și a editării **Jurnalului unui scriitor**, cu alte cuvinte – de lucru pentru minimum 10 ani, iar eu am acum 56)”.
(Notă: „Candid este titlul incomplet al romanului filozofic, ironico-moralizator **Candide ou l'Optimisme (Candidul sau Optimismul)**, al scriitorului și filozofului francez Voltaire (1694–1778), scris de autor la o vîrstă înaintată, în 1759. **Candidul** lui Voltaire, lucrare iubită mult de Dostoievski, întrușchipează modelul de moralitate pură, înțeleaptă și generatoare de optimism).

VII. După tipărirea *Fraților Karamazov*, în 1880, genialul scriitor rus mărturisea: „Intenționez ca încă 20 de ani să tot trăiesc și să tot scriu”

Suferă mult după moartea cauzată de un cumplit acces de epilepsie, la vîrsta de trei ani, a fiului mezin Alexei (n. 1875; cel mai mare, Feodor, se născuse la 1871). În 1878 este vizitat de poetul și filozoful Vl. Soloviov (1853–1900), împreună cu care merge la centrul monastic *Optina pustîn'*, unde, după lungi discuții cu starețul Ambrozie (prototipul starețului Zosima din *Frații Karamazov*), îi expune lui Soloviov planul romanului **Frații Karamazov**, pe care-l dedică soției Anna. Rod al unei munci de trei ani, această vastă pînză epică este tipărită în 1879–1880, în revista „Russki Vestnik”. În nov. 1880 e tipărit epilogul acestui roman, după care autorul scrie unui amic: „Intenționez ca încă 20 de ani să tot trăiesc și să tot scriu”. În linii mari, ideea romanului este concentrată într-o reflecție a lui Dmitri Karamazov: „*Inima oamenilor nu e decît un cîmp de bătălie în care se luptă Dumnezeu cu diavolul*”. *Sufletul omului fiind teremul unei bătălii între două principii eterne, de bază: bine și rău, factorii determinanți ai comportamentului său sunt numai în el, în omul însuși. Considerat drept „poet al unei umanități mizere”, umile și umilate, de la periferia societății, iată că în acest roman se reliefează și intelectuali, aristocrați „mîndri” – cinici, perversi, fără scrupule, trufași, orgolioși; trufla lor fiind osîndită de marele prozator (aidoma lui Feodor Karamazov au fost zugrăviți anterior Volkonski din **Umiliți și obidiți**, Lujin și Svidrigailov (**Crimă și pedeapsă**), Lembert (**Adolescentul**), Stavroghin (**Demonii**) etc. În **Frații Karamazov** se face poate cea mai simțită, mai însemnată caracteristică a creației lui Dostoievski – *polifonia* (în termenii criticului evreu-rus M. Bahtin, 1895–1975): multitudinea atitudinilor, comportărilor, impulsurilor, pornirilor, declarațiilor, confesiunilor, gesturilor etc., care permit o investigare, reflectare și cunoaștere mai adîncită, complexă, vastă a vieții. „*Pluralitatea vocilor și conștiințelor autonome și necon-topite, autentica polifonie a vocilor cu valoare plenară, constituie într-adevăr principala particularitate a romanelor lui Dostoievski*” (M. Bahtin).*

Ideea *predestinării* își află și aici un loc de vază; elementul delirului

și morbidității, starea de demonism, predispoziția la satanizare a sufletului /conștiinței umane sunt reliefate și prin viziuni mistice (ca și în finalul romanului **Crimă și pedeapsă**), dar deja cu accente apocaliptice. Acest roman are un adaos filozofic culminant – poemul-legendă **Marele Inchizitor**, scris în aprilie-mai 1879 și considerat, „prin îndrăzneala opiniilor, prin tipul de erou (...), prin interpretarea originală a Cărții Sfinte”, *episodul cel mai interesant și mai controversat al Fraților Karamazov* (Leonte Ivanov, **Marele Inchizitor. Dostoievski – lecturi teologice**, Iași, 1977). Potrivit **Marelui Inchizitor**, trei forțe stăpânesc pe acest pământ: *ciuda, taina l' avtoritet – minunea (miracolul), taina (misterul) și autoritatea*.

VIII. La 28 ianuarie 1881, dimineața, Dostoievski îi spune soției: „Astăzi voi muri...”

În iunie 1879, la sesiunea sa din Londra, Congresul Internațional de literatură îl alege pe Dostoievski, în unanimitate, membru al Comitetului de onoare al acestei societăți. În februarie 1880, este ales vicepreședinte al Asociației slavone de binefacere, cu sedii în cele două capitale ale Imperiului Rus. În iunie 1880 este ales membru de onoare al Asociației iubitorilor literaturii ruse.

La 25 ianuarie 1881, după o dispută violentă cu sora sa, V. M. Ivanova, Dostoievski face o gravă criză de nervi. Se închide în biroul său, scuipe mereu sânge. (*Notă*: este un simptom de bază al unei maladii mai vechi a lui Dostoievski – *hemoptizia*, eliminarea de sânge prin tuse, în urma unei hemoragii a căilor respiratorii, specifică tuberculozei pulmonare). Seara își ia rămas bun de la membrii familiei și de la unii prieteni apropiați. Deși a doua zi se face mai bine, pe 28 ianuarie (9 februarie) 1881, dimineața, îi spune soției că „azi voi muri”. Seara, pe la 6.30, începe agonia, ca peste două ore genialul scriitor rus să se stingă din viață.

Sicriul cu corpul său neînsuflețit a fost pus lângă altarul Catedralei „Alexandru Nevski” din Petersburg, fiind înmormântat alături, la Cimitirul municipal Tihvinskoe.

IX. Fără Dostoievski, lumea ar fi și mai neună, și mai rea, și mai pustie...

Românii au aflat despre decesul lui Dostoievski dintr-o relatare publicată în ziarul *Telegraful* din București, la 20 februarie 1881, trimisă de la Petersburg de către Zamfir Ralli-Arbore (1848–1933; originar din Cernăuți, dar cu studii liceale la Chișinău), cel care, ca student al Academiei medico-chirurgicale de acolo, dar și membru al grupării de nihiști-conspiratori a lui Neceaev, a stat, în 1869, deci exact 20 de ani mai târziu decât Dostoievski, într-o celulă a fortăreței Petru și Pavel. Prin *Telegraful*, Z. Arbore anunța despre „moartea celebrului literatur rus” *ca despre* „faptul cel mai culminant din viața capitalei Țarului”, *unde în acele zile*, „ziarele sunt pline cu articole care vorbesc despre Dostoievski”, mai precizând că „Împăratul a decretat o pensie de 2.000 de ruble familiei răposatului”. În semn de omagiu, în 1881–1882, la Petersburg apare prima culegere solidă, în 14 volume, a creației dostoievskiene.

Cea mai completă ediție a operei lui Dostoievski a apărut la Leningrad, în anii 1972–1990: 30 de volume (dar 33 de cărți – tot atâtea, câți ani pămîntești a avut Hristos!); vol. 1–17 incluzînd romane și povestiri; iar vol. 18–30, – publicistică, scrisori, ciorne ale unor proze, alte însemnări, în total, – peste 15 mii de pagini tipărite. În română, cea mai completă ediție a scrierilor lui Dostoievski (11 volume, romane și povestiri), a apărut la București în anii 1966–1974, unul dintre stilizatorii tălmăcirilor (inclusiv al **Demonilor**) fiind și Marin Preda.

Creația lui Dostoievski se bucură de o largă popularitate în toată lumea, fiind tradusă în zeci și zeci de limbi și constituind obiectul investigației unui număr impresionant de cercetători. Opera sa a avut o influență covârșitoare asupra prozatorilor de la răscrucea secolelor XIX–XX, făcîndu-se simțită pînă în prezent. **Ecouri dostoievskiene** se găsesc în proza rușilor L. Andreev, A. Belii, D. Merejkovski, Z. Hippius, M. Bulgakov, B. Pasternak etc.; A. Gide, Fr. Mauriac, G. Bernanos, A. Camus, Marcel Proust (Franța); Graham Green, James Joyce (Anglia), H. Mann, Th. Mann (Germania); R. Musil și Franz Kafka (Austria), O'Neill, T. Williams, W. Faulkner, J. Green (S.U.A.); la mai mulți prozatori români de la începutul sec. XX, din perioada interbelică

(Mateiu Caragiale, Camil Petrescu, Gib Mihăiescu, George M. Zamfirescu; unii critici consideră „dostoievskiană” și **Ciuleandra**, apoi **Adam și Eva**, alte cîteva proze de ale lui Liviu Rebreanu); pînă în anii 70-80 de exemplu, în unele scrieri de Marin Preda, la Nicolae Breban, în romanele cu titluri semnificative **Animale bolnave** și **Îngerul de ghips** etc.

(„Limba Română”, nr. 9-12, 2001)

STRĂINUL, ÎNTR-O LUME A CIUMEI ȘI CĂDERII: ALBERT CAMUS

Romancier, dramaturg, eseist și publicist francez, reprezentant de primă mărime al literaturii moraliste europene și universale din sec. XX.

S-a născut la 7 noiembrie (conform altor date, 13 noiembrie) 1913, în localitatea Mondoni din Algeria. Tatăl, francez originar din Alsacia, era muncitor într-o exploatare agricolă, iar mama, originară din insula Mallorca, lucra cu ziua în casele mai înstărite din oraș. Cînd Albert avea numai un an, tatăl său moare în Primul Război Mondial, în luptele de la Marna, după care mama trece cu traiul într-un cartier marginal al Algerului. Aici băiatul urmează școala comunală, liceul, apoi Facultatea de Filozofie a Universității din capitala algeriană, manifestînd un interes aparte pentru opera filozofilor din Grecia antică. A pregătit pentru licență o lucrare despre neoplatonistul Plotin și Sf. Augustin, mult apreciată de profesorul său Jean Grenier. Un examen medical în chiar ajunul licenței îi scoate la iveală o grea afecțiune, de tuberculoză, care, împreună cu cele două căsătorii nefericite, aveau să-i marcheze starea de spirit toată viața.

În 1936 se angajează actor în trupa de la Radio-Alger, întemeind, în scurt timp, *Le Théâtre du Travail*, devenit ulterior *Théâtre de l'Equipe*. Începe a practica și gazetăria, la ziarul „L'Alger républicain”. La Alger publică primele sale două cărți, de proză eseistică: „*L'Envers et l'endroit*” („Fața și reversul”, 1937) și „*Noces*” („Nunți”, 1938). Este un apropiat al „Școlii algeriene”, formată din intelectuali de marcă

francezi și din alte țări neolatine (Spania, Italia, Portugalia), această mișcare avînd un aport considerabil la menținerea, atunci, a unui echilibru între spiritul european, lumea creștină, pe de o parte, și universul oriental, musulman, pe de altă parte. Deși în această perioadă A. Camus este frapat de scriitori ca M. Proust, A. Malraux și cu deosebire de A. Gide, totuși, în scrierile sale se face simțit un spirit „maghrebian, nord-african”, rezumat de autor prin sloganul tematic: „Soarele, marea și tinerețea”.

În primăvara anului 1940, fiind expulzat de autorități din capitala Algeriei, trece cu traiul la Paris. Este secretar de redacție la „Paris-Presse”, scrie pentru „Paris Soir”. Părăsește curînd Parisul, plecînd la Lyon, după care se întoarce în Algeria, lucrînd un timp profesor la un liceu din orașul Oran, unde termină de scris un eseu despre omul absurd și literatura absurdului. Aici mai concepe „*Mitul lui Sisif*” și face primele schițe pentru romanul „*Ciuma*”. Revine în Franța în toamna lui 1941. Din 1942 se implică în Rezistența franceză, participînd (din 1943) la editarea în clandestinitate a ziarului antifascist „*Le Combat*”. Articolele sale de atitudine au apărut ceva mai tîrziu în culegerile „*Actualles*” („Actualități”, vol. 1-3, 1950-1958). Lucrează la mai multe manuscrise începute încă în ultimii ani de aflare în Algeria: tragedia „*Caligula*”, eseu „*Le Mythe de Sisiphe*” („Mitul lui Sisif”), proză „*L'Étranger*” („Străinul”), romanul „*O moarte fericită*”, la care, după toate aparențele, nu a revenit.

În 1942 publică romanul „*L'Étranger*” („Străinul”), pe care-l terminase încă în 1940, purtînd manuscrisul în peregrinările sale. „*Străinul*”, cap de listă în „ciclul absurdului” (alături de „*Caligula*”, „*Neînțelegerea*” etc.), este scrierea care-l consacără brusc și ferm pe A. Camus printre cititori și critici; faima sa de literat este întărită, cu deosebire printre intelectuali, și de apariția, în același an, a eseului „*Mitul lui Sisif*”, considerat ca o cheie a întregii sale creații literar-estetice. În 1944 lansează două scrieri dramatice: tragedia „*Caligula*” și drama „*Le malentendu*” („Neînțelegerea”). Tipărește romanul alegoric „*La Peste*” („Ciuma”, 1947), considerată capodopera sa, lucrarea ce stă în fruntea ciclului camusian „al revoltei”. Urmează misterul dramatic „*L'État de siège*” („Starea de asediu”, 1948) și piesa

„*Les Justes*” („Cei drepti”, 1950), care reiau subiecte și anumite gânduri directorii din prozele anterioare. În 1951 tipărește eseu filozofic „*L'Homme révolté*” („Omul revoltat”), considerat și ca un excelent pamflet filozofic, care marchează o distanțare de la principiile estetico-morale ce-l apropiuau de Jean-Paul Sartre, astfel scrierea încheind și o etapă în creația lui A. Camus.

Deși nega, chiar cu o anumită vehemență („Nu, nu sînt existențialist!...”), A. Camus este trecut aproape că obligatoriu de către specialiști în pleiada marilor scriitori existențialiști, alături de Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, M. Merleau-Ponty (asupra acestei opinii insistă, bunăoară, redevabilele specialiste române în literatura franceză Sorina Bercescu și Irina Mavrodin). După cum recunoștea însuși A. Camus, nu a avut o filozofie proprie: „Nu sînt filozof. Nu cred destul în rațiune pentru a crede într-un sistem. Vreau să știu doar cum trebuie să te porți și, mai exact, cum trebuie să te porți cînd nu crezi nici în Dumnezeu, nici în rațiune”. Devine clar că nu putea să-și însușească ori măcar să împărtășească întru totul nici filozofia existenței, a existențialismului. Totuși, el abordează, în linii mari, aceeași problematică, aceeași concepție despre cunoaștere (care ar fi posibilă numai prin intermediul unei experiențe foarte intime, concret trăită, manifestată ca senzație și sentiment). Ideea absurdului, ca o evidență senzorial-afectivă, se află în centrul întregii reflecții camusiene, ca și refuzul – și acestea specifice existențialiștilor francezi, dar și lui Jaspers, Heidegger etc.

Vede lumina tiparului romanul „*La chute*” („Căderea”, 1956), iar un an mai tîrziu – volumul de nuvele „*L'Exil et le Royaume*” („Exilul și împărăția”), primite cu mult entuziasm de critică și cu un interes sporit de publicul cititor. Aceste volume constituie un fel de bilanț prealabil al creației camusiene, în care autorul vede moartea ca pe o certitudine matematică, ce răpește orice sens al vieții, viața fiind considerată de A. Camus „o aventură inutilă”. Asemenea experiență atinge limita tragismului în cazul sinuciderii.

În 1957, Juriul Academiei Regale de la Stockholm, Suedia, îi acordă Premiul Nobel, „pentru importanta lui creație literară care, cu o lucidă stăruință, aruncă lumina asupra problemelor conștiinței umane din timpul nostru”.

A. Camus a fost și se pare că mai rămîne cel mai tînăr scriitor încununat cu laurii celui mai de seamă premiu al contemporaneității, în domeniul umanistic. În „*Discours de Suède*” („Discurs ținut în Suedia” – cu ocazia decernării acestui prestigios premiu), A. Camus afirmă că substanța simbolistă a creației sale corespunde viziunii sale estetice, principiilor morale de care se ghidează în viață și în literatură.

A. Camus s-a impus și prin niște excepționale adaptări ale unor capodopere din literatura universală, adaptări considerate de unii exegeți ca niște creații aparținînd deja lui Camus: „*La Dévotion à la Croix*” („Închinarea la Cruce”, 1953), după spaniolul Calderón de la Barca; „*Requiem pour une nonne*” („Requiem pentru o călugăriță”, 1957), după americanul W. Faulkner (1957); „*Un cas intéressant*” („Un caz curios”, 1958), după italianul D. Buzzati, „*Les Possédés*” („Posezații”, 1959), după „*Demonii*” lui Dostoievski.

Se stinge din viață la 4 ian. 1960, pe la sfîrșitul sărbătorilor de iarnă, în urma unui accident de transport, aflîndu-se în automobilul lui Michel Gallimard; nici editorul lui Camus nu supraviețuiește impactului. Într-un necrolog semnat de J.-P. Sartre, care i-a fost lui A. Camus un timp prieten și tovarăș de idei estetico-literare, apoi, cînd autorul „*Ciumei*” și „*Străinului*” se îndepărtase de stînga – un aprig adversar, fondatorul existențialului francez nota: „Camus este în secolul nostru – și în disputa împotriva istoriei curente –, un descendent al acelei vechi tagme de moralisti a cărui creație reprezintă probabil cea mai originală linie în literatura franceză. Umanismul său tenace, restrîns, însă curat, dur, însă sensibil, a dus o luptă, cam îndoielnică, ce-i drept, prin finalitatea sa împotriva tendințelor diforme, anormale din epoca noastră. Cu toate astea, prin îndărătnicia negațiilor sale – în pofida machiaveliștilor, în pofida vițelului de aur al adepților utilitarismului –, Camus a întărit în inimile oamenilor din această epocă principiile morale de bază”.

Pe biroul scriitorului, ca și în sertarele sale, nu au fost găsite după deces decît niște notițe disparate, mai tîrziu a fost descoperit un fragment din romanul neterminat „*Le Premier homme*” („Primul om”). Post-mortem (1962, 1964) apar „*Les Carnets*” („Caietele”) lui A. Camus,

conținând numeroase reflecții, ca, de exemplu: „*Nici un rău pe care totalitarismul pretinde a-l vindeca nu este atât de rău decât totalitarismul însuși*”.

Tradusă în zeci de limbi pe toate continentele, opera lui A. Camus a exercitat o influență covârșitoare asupra evoluției literaturilor din multe țări, în a doua jumătate a sec. XX.

(*Calendar Național, 2003*)

PUȚINĂ ISTORIE

- ◆ Basarabeni în URSS: străini în țară străină
- ◆ „Te uită cum pușcă'n decembrie...”
- ◆ Recviem pentru „Deșteaptă-te, române!...”
- ◆ Da, suntem vinovați. De bunătatea noastră
- ◆ „Notă explicativă”: mai mult documentară, mai puțin sentimentală
- ◆ Ce nu se poate uita nici peste 90, nici peste 100 de ani

BASARABENII ÎN URSS: STRĂINI ÎN ȚARĂ STRĂINĂ...

Ultima mare campanie electorală „moldovenească”, soldată cu victoria „lui Voronin și a aliaților”, apoi și sărbătorirea aniversării a 60-a de la terminarea, pe 8 mai 1945, a celui de-al Doilea Război Mondial, a echivalat la noi, printre altele, și cu o nemaipomenită apologetică, soră cu isteria, făcută trecutului comunist-sovietic al Basarabiei. Au excelat, în acest sens, instituțiile mass-media de la noi, aservite puterii de la Chișinău și/sau Kremlinului: „radioul și televiziunea lui Teleșcu”, dar și alte posturi de radio și TV rusești („acreditate” aici să infecteze, în stil imperial, eterul moldovenesc), apoi, un pîlc numeros de ziare „moldo-rusești” – toate, recurgînd, parcă, la tehnologii savante din scrierile lui Ray Bradbury, ne-au întors, brusc, cu 20–30 de ani în urmă. Astfel au prins a curge gîrlă, „pe gura noastră de rai”, nostalgiile după URSS, după comunismul de oribilă croială rusească, după „prietenia popoarelor sovietice”... Și dacă bocetele unor bătrîni rusolingvi ce au huzurit în Moldova sovietizată, omenește, mai pot fi înțelese, este imposibil să auzi, fără a te cruci, anumite declarații ale unor copii sau adolescenți, elevi la licee românești de la Chișinău sau de aiurea. Declarații în care acești „puî de daci” își exprimă recunoștința față de veteranii războiului germano-sovietic, pe care ei, „puî de daci”, îl numeau „marele război pentru apărarea patriei”... Declarații în care acești românași basarabeni le mulțumesc veteranilor ruși pentru că „le-au eliberat patria de ocupanții străini”, pentru că „au adus pe pămîntul Moldovei pacea, libertatea, fericirea, democrația” (sic!) etc., etc.

Să nu ne facem iluzii că la Chișinău istericalele prosovietice, respectiv, românofobe și eurofobe se vor opri aici. Nu are cum, pentru că se apropie alte „sărbători remarcabile” ale „poporului sovietic”, care, iată, sunt și ale „poporului multietnic” al RM: 22 iunie, ziua declanșării războiului germano-sovietic, cel numit aici „marele război pentru apărarea patriei”, apoi, desigur, vine 28 iunie – tragica zi a ocupației Basarabiei și Nordului Bucovinei de către URSS, dată percepută de guvernanții de pe malul Bicolui ca „eliberare”.

* * *

Una peste alta, în aceeași perioadă, niște bizare vizite ale președintelui Traian Băsescu la V. Voronin și la V. Putin, mai multe apeluri telefonice de la Cotroceni la palatul din inima Chișinăului al generalului Voronin, au resuscitat în unele medii din România un val de rusofilie exaltată... E vorba de niște ciudate senzații filoruse, mai vechi în România, și nu am avea nimic împotriva lor, numai dacă în această exaltare s-ar face delimitarea de rigoare între Rusia lui Dostoievski și Rusia NKVD-ului (KGB, FSB), între mestecenii lui Esenin și depozitele cu armament nuclear ale lui Putin... Nu mergem mai departe cu exemplele. Dar așa ceva nu se face întotdeauna și nici tranșant și atunci ce concluzie pot trage filorușii de la București?

Cele mai diferite, desigur, dar, consecvent, și ceva de tipul: că „basarabeni aștia” (sau mulți din „aștia”) caută pe dracu’... unul Dumnezeu știe de ce, dar basarabeni nu-i înghit, aproape că genetic, pe ruși... pe ruși! care-s, pînă la urmă, niște simpatici!... da, mai exotici, mai altfel decît alții, însă oricum extrem de simpatici!...”

Fără a atenta la dreptul cuiva la opinie separată, la simpatie „etnologică” și chiar iubire („genetică!”), credem că trebuie să ni se rezerve nouă (celor care am trăit „live”, „pe viu” șansa de a fi român în URSS, generației mele de basarabeni, de ex.), dreptul de a spune cît de exotici și cît de simpatici au fost/sunt rușii. Ca și dreptul de a povesti tinerilor cum ne-a „eliberat” și cum „ne-a fericit” URSS.

Articolul de mai jos l-am scris tocmai pentru a limpezi anumite aspecte ale problemei, adică ale relației moldoveni-ruși-sovietici. Este pentru cei care doresc să-și limpezească impresia – eronată, tulbure, în multe privințe, din varii motive...

În dimineața zilei de 2 august 1940, la Moscova, în Kremlin, și-a început lucrările cea de a 7-a sesiune a Sovietului Suprem al URSS avînd ca subiect adoptarea „Legii cu privire la crearea RSS Moldovenești și primirea ei în componența URSS”. Abia de trecuse o lună de zile de la ocuparea, de către Armata Roșie, a Basarabiei și a Nordului Bucovinei... În alocuțiuni, discursuri, luări de cuvînt, vorbitorii își exprimau încrederea că „eliberată de sub stăpînirea burghezo-moșierească română, intrînd în familia fericită a noroadelor Uniunii RSS, Moldova sovietică va înflori și va ajunge pe culmi nebănuite,

trezind invidia altor noroade rămase sub jugul nesuferit al exploa-
tatorilor, al capitaliștilor și imperialiștilor însetați de singele trudi-
torilor”. Am citat din discursul deputatei Crăciunescu din circumscripția
electorală Orhei a noii republici sovietice. Dar la fel, sau aproape la
fel, spunea și Stalin. Și Molotov. Și Vorosilov. Și Beria sau Kaganovici,
oricare alt pontif sovietic de atunci și din următoarele decenii...

„Prietenia popoarelor” – un slogan favorit al Kremlinului.

Un slogan, nimic mai mult

Lozinka despre prietenia de nezdruccinat a popoarelor ca o garanție
a prosperării fiecărui popor și a întregului imperiu sovietic devenise
un leitmotiv îndrăgit, dacă nu chiar o obsesie a doctrinei sovietice și a
promotorilor ei: fruntași de partid, cadre de conducere, lucrători
ideologici, ziariști, scriitori, oameni de știință și de cultură etc., etc.
„*Družba narodov – Prietenia popoarelor*” s-a numit unul dintre cele
mai înalte piscuri din munții Pamir, cea mai îndepărtată stațiune de
cercetări militar-științifice a URSS în zona Cercului Polar, un crater
de pe Lună, studiat de astronomii sovietici... Apoi: un ordin suprem al
URSS, o prestigioasă universitate, ca să nu mai vorbim de zeci și sute
de fabrici, uzine, colhozuri, sovhozuri, palate de cultură și cămine
culturale, ziare și reviste ș.a.m.d. Nu exista congres de partid fără a se
aclama acest slogan, nu se desfășura vreun banchet partinic – fie la
Kremlin, fie în vreo organizație de bază din cel mai amărît colhoz – ca
să nu fie invocat refrenul „prieteniei de nezdruccinat”. Pare cumva
firesc să găsești constant acest slogan în mîile de tomuri cu materialele
congreselor, conferințelor, plenarelor de partid. Însă – curios – nu mai
puțin frecvent se întîlnea motivul „družbei” și în cîntece sau în poezii,
unele nu lipsite de inspirație, de altfel.

În 1964, cu ocazia aniversării a 40-a a RSSM (în realitate, se
împlineau atîția ani de la întemeierea, în stînga Nistrului, a Republicii
Autonome Moldovenești, prototipul/precursoarea Transnistriei sepa-
ratiste de azi), zece poeți de frunte de la Chișinău au fost convocați
pentru a compune un poem omagial. Scrierea poetică, așa cum ne putem
da seama – colectivă, se intitula „Inima cîntă”, iar capitolul ei „de vîrf”
începea cu o salbă de tulburătoare metafore: „Tu, Moldovă, țară-
mamă, / Vătră doinelor străbune / Ca un strugure de poamă / Stai pe
harta Uniunii!” (evident, a Uniunii Sovietice!).

Unul dintre cîntecele „populare de viață nouă”, inclus obligatoriu
în repertoriul celor mai de seamă interpreți basarabeni*, suna astfel:
„În frăție de popoare / Creștii Moldova mea / Cea mai mîndră stea...”
și mai departe, la refren: „Ești grădina țării mele, toată-n flori...”

De atunci, stereotipurile “strugure de poamă pe harta Uniunii”,
„grădina în flori”, traduse și în rusă, s-au identificat mult timp, în
conștiința oamenilor sovietici, cu imaginea RSS Moldovenești. A fost
o contribuție remarcabilă a poezilor basarabeni la popularizarea, fie și
metaforică, a minciunii sfruntate că poporul lor ar duce-o foarte bine
în imperiul sovietic.

E de menționat că această rîvnă patriotică nu-i caracteriza chiar pe
toți poeții din republicile URSS. Cei mai zeloși, la acest capitol, erau
desigur rușii, ucrainenii și bielorușii, cei care formau osatura imperiului.
Apoi – scriitorii din Asia Centrală, plătind astfel tribut unei tradiții
orientale de idolatrizare a anumitor personalități, fenomene, eveni-
mente. După aceștia, veneau imediat basarabeni... Balticii, de exemplu,
erau cu mult mai reticenți la acest capitol. Și nu numai poeții de acolo,
dar și mulți conducători – de partid, de unități economice, de instituții
culturale etc., care știau a înlocui subiectul dat cu altele, mai inspirate.
Peste ani, s-a dovedit că cei cu rezerve au fost niște vizionari. Căci, și
în privința „prieteniei de nezdruccinat” a popoarelor, liderii și ideologii
sovietici, potrivit unui banc, „aplicau sistemul teatral al lui Stanislavski
de-a-ndoaselea”: una gîndeau, alta spuneau și cu totul alta făceau.

În realitate, „prietenia popoarelor din URSS” nu era mai mult decît
un slogan, un mit, în cel mai bun caz – o intenție nobilă. Imperiul Rus,
a cărui succesoare fusese URSS, deși se extinsese continuu, pe un
teritoriu compact al Eurasiei, de la Vest spre Est, din punct de vedere
etnic și lingvistic nu era mai puțin pestriț decît Imperiul Britanic, întins
pe cîteva continente. Pe un teritoriu de peste 22 mln. kilometri pătrați,
conviețuiau popoare, populații și triburi ce nu aveau nimic în comun
sub nici un aspect, aflate la niveluri de dezvoltare de la orînduirea
gentilică pînă la capitalismul prosper, etnii fără vreo tangență în cultura
spirituală. După puciul bolșevic condus de Lenin, în noiembrie 1917,
s-a încercat o apropiere, chiar o nivelare a acestora, dar pe baza
ideologiei de clasă: prin mijloacele „dictaturii proletariatului” (culti-
varea urii și disprețului față de proprietatea privată, de spiritul gospo-
dăresc etc.), precum și prin metode specifice ale „internaționalismului

proletar”, care se identifica, în mare măsură, cu sfidarea, negarea valorilor naționale și tradiționale, în beneficiul unor surrogate a-naționale, a-geografice, a-temporale, a-estetice etc.

Dacă dictatura proletariatului, grație esenței sale belicos-distructive, a avut în URSS (iar apoi și în alte țări din „lagărul socialist”) un marș aproape că triumfal, implementarea postulatelor „internaționalismului proletar” a decurs cu mult mai greu, atât în sferile spiritualității, cât, mai ales, în mentalitatea oamenilor de rând. Vom cita un exemplu ce stătea, în anii de putere sovietică, la îndemâna oricui, nu că a unor exegeți ai vieții poporului. Chiar și în perioada când se reușise dezrădăcinarea credinței/religiilor din conștiința maselor, pentru niște ruși sau ucraineni doar născuți ca ortodocși, evreii rămăneau oricum purtători ai unei religii ostile și malefice, iar în viziunea musulmanilor din Asia Centrală sovieticii europeni – tratați de-a valma ca ruși, iar în consecință, drept creștini –, erau percepuți, nici mai mult, nici mai puțin decât ca niște „ghiauri”, („oameni fără credință”). Ca și prietenia popoarelor, „internaționalismul proletar” nu a trecut peste nivelul unor frumoase sloganuri.

Comuniuni etno-lingvo-religioase, constituite istoricește, în Rusia țaristă-URSS.

Totuși, independent de doctrinele sovietice, sau poate chiar în pofida lor, în URSS existau și unele tangențe, anumite liante – dacă nu între toate popoarele conlocuitoare, atunci de rang zonal, pe segmente geografico-istorice. Pe harta colorată în roșu a URSS, cu mult mai înainte de apariția statului sovietic, se constituiseră, pe baza identității sau similitudinii de ordin lingvistic, etnic, religios ș.a. câteva uniuni/comuniuni/mari comunități. Oricât de convenționale, dar ele existau și, într-o măsură apreciabilă, chiar „funcționau”. Am menționa, înainte de toate, *comuniunea ruso-ucraineano-bielorusă*, al cărei liant era comunitatea originii est-slave (toate trei popoarele „ieșiseră” din Rusia Kieveană), apoi unitatea de religie ortodoxă, apropierea lingvistică (rusa, ucraineană și bielorusa sunt limbi est-slave reciproc inteligibile). În fine, dăinuirea îndelungată a rușilor, ucrainenilor și bielorușilor în același stat (din sec. XVII, neîntrerupt – în Imperiul Rus) a creat premise pentru o unitate mentală, iar „vechimea” mai mare de aflare a lor în

URSS a determinat soliditatea mentalității sovietice, comuniste de factură rusă. Se vorbea și despre o predispoziție specifică, o loialitate sporită a reprezentanților acestor popoare pentru orînduirea comunistă, avîndu-se în vedere, între altele, sentimentele colectiviste cumva mai dezvoltate, o rupere mai accentuată de spiritul de inițiativă, cultul excesiv al șefului ca factor de decizie ș. a.

Exista în URSS, neîndoios, și o *comuniune baltică, formată din lituanieni, letoni și estoni*. Letonii și lituanienii sunt uniți prin originea etnolingvistică comună, iar letonii și estonienii – prin etica protestantă, care, implantată de saxoni, a influențat, apoi a și dominat spiritul local mai bine de cinci secole. (Lituanienii fuseseră convertiți la catolicism, de către poloni, în sec. XIV). Cele trei popoare baltice aveau ca o caracteristică comună, unificatoare și nostalgia unui trecut recent și prosper, perioada 1918–1940, când existaseră Țările Baltice independente, cu democrații, economii și culturi avansate, înscrise temeinic în circuitul de valori europene.

Comuniunea transcaucaziană se întemeia pe o unitate specifică de percepere, supranumită și „demnitatea munteană/montană”, diferită sau chiar opusă celei „de cîmpie”, adică rusească. Armenii și georgienii se solidarizau și datorită unității religiei creștine, opusă islamismului, profesat de adversarii lor seculari – turcii și iranienii, precum și de vecinii lor imediați – azerii. Dispersarea istorică a armenilor în tot spațiul caucazian, existența, în trecut, pînă la începutul sec. XX a unor importante centre culturale, politice și economice armenești în tot Caucazul de Nord (inclusiv la Baku, capitala Azerbaidjanului, sau la Tbilisi, capitala Georgiei), le crea armenilor un grad sporit de comoditate în întreg acest spațiu, asigurîndu-le chiar o poziție dominantă, poate mai însemnată chiar decât a rușilor. Această dominație a armenilor atenua mult factorul musulman în zonă, îi reducea din importanță și din vigoare. Deținînd poziții-cheie și în Azerbaidjan, armenii îi promovau, atunci cînd numărul conaționalilor lor era insuficient, pe „frații întru credință”, așadar, pe georgieni sau pe ruși, pe ucraineni, nu pe azeri.

Deși în anii de regim sovietic nu i s-a acordat atenția cuvenită, fiind cumva neglijată, subestimată, exista, totuși în URSS o amplă și puternică *uniune asiato-musulmană, constituită convențional din kazahî, turkmeni, uzbeki, kirghizi și tadjici*. În anii '20–'30, cînd au

fost create republici unionale pentru aceste popoare, frontierele dintre ele, considerate de Moscova provizorii și simbolice, au fost trasate cu totul arbitrar. Cum se spunea, mai în glumă, mai în serios, acolo, liderii de la Kremlin „au tras, pe hartă, granițele cu rigla”. În consecință, în acest spațiu s-au semnalat numeroase interferențe nedorite: sute de mii de tadjici trăiau în Uzbekistan, uzbeki – în Kirgizia și Turkmenia, kazahi – în Uzbekistan etc. Astfel, tadjicii revendicau, tacit, numeroase centre culturale, monumente istorice și religioase rămase, în urma partajării teritorial-administrative arbitrare, în Uzbekistan; kirghizii pretindeau că statul lor medieval s-a constituit pe un teritoriu ce se afla în Kazahstan, iar Kazahstanul pretindea unitatea kazahilor cu cea a karakalpacilor – poporație încorporată în Uzbekistan. În pofida acestor confuzii supărătoare, existau și numeroase afinități ale popoarelor din acest spațiu ex-sovietic, numit în manualele de geografie și/sau de istorie Asia Mijlocie sau Asia Centrală. În primul rând – religia și, respectiv, etica musulmană, legislația islamică (un fel de „obicei al pământului” local), caracteristice pentru reprezentanții tuturor populațiilor de aici: fie „de bază” ca uzbekii, kazahii, turkmenii, kirghizii, tadjicii (constituiți în republici unionale), fie „secundare” (karakalpacii, formînd o republică autonomă în Uzbekistan; uigurii, belugii, dunganii ș.a., dispersați în toate republicile enumerate, dar fără a avea formațiuni național-administrative). Există și o unitate lingvistică în această zonă: în afara tadjicilor, vorbitori ai unei limbi iraniene, foarte asemănătoare cu persana și afganeza, ceilalți locuitori ai Asiei Centrale vorbesc limbi turcice înrudite, în general reciproc inteligibile.

Însă aceste priorități pe care le oferea imperiul sovietic și, înainte de toate, Rusia, cu cele două mari orașe ale ei, aveau și un revers mai puțin plăcut pentru națiunile ne-ruse. Puse cap la cap, aceste oportunități aveau o contribuție decisivă la sovietizarea/rusificarea *nașmenilor*, inclusiv sau poate în mod special a basarabenilor. Ele garantau nivelarea mentalității, deznaționalizarea, dezvoltarea unui devastator complex al inferiorității, o fatală autopercepere de „om neîmplinit”, „neisprăvit” ca reprezentant al altei etnii decît cea „de bază”, rusă, complexul de „frate mai mic” – ce-i drept, chipurile! – ocrotit de unul cu adevărat mare și (atot)puternic!

Este simptomatic faptul că în anii '70 la Chișinău, în alte orașe și chiar în unele sate basarabene făcea ravagii o „modă”, printre moldoveni

– de a-și găsi bunici sau rude de origine rusă, ucraineană sau bielorusă... E comic, dar mai ales dramatic, totuși, acest caz: cînd, întrebăți cine dorește să devină, unii copii de la grădinițele moldovenești din Chișinău răspundeau: „Vreau să devin rus!...”. Poate tocmai de aceea nu toate popoarele înglobate în URSS au beneficiat/au vrut să beneficieze în egală măsură de avantajele oferite de metropolă. Bunăoară, cînd se făceau în presă, la radio ori la TV reportaje de la marile șantiere ale URSS (diferite „șantiere de șoc ale comsomolului”, din Siberia și Extremul Orient), acestea erau concepute ca niște „tregeri în revistă” a prezenței pline de elan, la ele, a reprezentanților tuturor popoarelor ce formau republici unionale. Și adesea autorii acestor reportaje căutau în desperare cite vreun eston sau vreo letonă-baltică nu se desprindeau prea ușor de la baștină, oricît de tentante erau salariile, primele și alte facilități „siberiene”. Cam aceeași situație exista și în privința carierei militare. După destrămarea URSS și formarea, pe ruinele imperiului roșu, a 15 state noi, cu toate însemnele specifice unor state independente, în armatele din Letonia, Estonia, Lituania mai mulți colonei au fost avansați, promovați, în regim special de urgență, în gradul de general. În statele din Asia Centrală – Kazahstan, Turkmenia, Uzbekistan, Kirghizia – au fost promovați generali chiar și unii maiori și căpitani! Și aceasta în condițiile în care în Rusia, Ucraina, Armenia, Georgia și în *R. Moldova* se simțea (și se mai simte) un excedent de generali!...

S-au dovedit a fi operante și legile nescrise ale Moscovei în ceea ce privește pregătirea diplomaților. Numai prezența masivă a ucrainenilor în diplomația sovietică (numeric, ei se situau pe locul doi după ruși) a făcut posibil ca, în 1991, Ucraina independentă să pretindă – și să obțină! – partajarea unei bune părți a patrimoniului sovietic în străinătate. Conform unui acord confidențial între MAE rus și MAE ucrainean s-a recurs, atunci, la următoarea schemă: Moscova a rămas în posesia imobilelor pentru ambasade, iar Kievul și-a însușit clădirile unde anterior se aflau consulatele sovietice, în peste 50 de țări din Europa, Asia, America. Nici una din celelalte 13 republici ex-sovietice nu a putut obține nimic în acest sens. Chiar și Republicile Baltice care, pînă la ocupația sovietică din 1940, aveau ambasade în unele capitale din vestul Europei, nu le-au putut recupera. Prin 1991–1992 devenise notoriu litigiul dintre Lituania și Rusia avînd ca obiect un imobil din

centrul Parisului: fosta ambasadă lituaniană fusese transformată, după cel de-al doilea război mondial, în reprezentanță comercială sovietică și la acest imobil pretindea, după prăbușirea imperiului, succesoarea de drept, declarată, a URSS – Rusia. Numai intervenția energică a primarului de atunci a Parisului, Jacques Chirac, a făcut ca litigiul să fie soluționat în favoarea Lituaniei.

Cît privește cadrele KGB... se pare că Moscova, după 1991 fiind ca o fiară ce-și linge rănile, la acest capitol a demonstrat exces de generozitate, „dăruind” tinerelor state sau chiar „alungînd” într-acolo securității „naționali”, cei mai mulți dintre aceștia devenind perfecți spioni ai Rusiei în spațiile unde își urmau cariera. E adevărat că legislațiile unor republici au interzis angajarea, în structurile naționale, a KGB-iștilor cu școală și/sau experiență sovietică. Cum nu e greu să ne dăm seama, aceste republici au fost cele baltice și Georgia, cărora, ulterior, li s-au alăturat, dar pe alte principii, din alte rațiuni, și câteva republici central-asiatice – Turkmenia și Uzbekistan – unde s-au instaurat regimuri dictatoriale, cărora le pare liberal pînă și spiritul KGB-ist!

Moscova bloca metodic stabilirea de raporturi directe între popoarele din imperiu

Dacă e să ne reamintim de „sistemul lui Stanislavski interpretat de-a-ndouasea” de către Kremlin, nu ar mai surprinde pe nimeni „dezvăluirea” că politica oficială a Moscovei făcea totul ca să zădărnicească, să împiedice ori cel puțin să nu stimuleze, dezvoltarea relațiilor reciproce dintre republicile și popoarele din URSS. Totul trebuia să se facă prin intermediul Moscovei, nimic fără Moscova! – și nu că în politică sau economie, dar și în sfere aparent inofensive cum ar fi schimburile culturale.

URSS a semnat tîrziu, pe la finele anilor '70 ai sec. XX, *Convenția privind drepturile de autor*. Anterior acestei aderări, sovieticii traduceau din Vest orice le poftea inima. Atîta doar că se traducea doar în rusă – în alte limbi ale popoarelor din imperiu nu se permitea să se tîlmăcească, peste capul Moscovei, nici măcar din clasicii literaturii universale, din antichitate și pînă în sec. XIX. Și dacă în această interdicție mai poate fi urmărită o anumită logică, pare cu totul anormal faptul că, bunăoară, nici un roman eston nu putea fi tradus alături, la Rîga, unde exista un

firesc interes sporit față de vecini, dacă acest roman nu a fost tradus/publicat la Moscova. Fără o coordonare la Moscova, un teatru românesc de la Chișinău nu putea merge în turneu în regiunea Cernăuți, „dăruită” în 1940 „republicii-surori” Ucraina, chiar dacă acolo artiștii basarabeni aveau mulți spectatori și, în lipsa unui teatru românesc la Cernăuți, erau așteptați, sincer doriți. Un film armenesc, produs la Erevan, nu putea rula la vreo 300 de km, la Tbilisi, pînă a fi „testat” la peste 2000 de km, la Moscova. O expoziție de pictură lituaniană putea fi vernisată la Chișinău sau Baku numai dacă anterior fusese organizată la Moscova sau dacă întregul ei conținut și traseul fuseseră aprobate la un Consiliu pentru repertoriu, evident, cu sediul la Moscova. În anii '70 ai sec. XX, la Tallinn a fost lansată o serie de ghiduri de conversație în estonă plus una din limbile popoarelor „frățești” din URSS. Frumoasa inițiativă a estonienilor a fost stăvilită după apariția a două ghiduri: eston-leton și eston-lituanian; altele, inclusiv unul eston-român, au putut vedea lumina tiparului abia după 1991.

Admitem că existau anumite rațiuni, la nivelul intereselor de stat, pentru atîta prudență în ceea ce privește stabilirea și dezvoltarea relațiilor reciproce între popoarele din URSS. După cel de-al doilea război mondial se organizau *Săptămîni* sau *Decade ale culturilor naționale la Moscova*, care erau un fel de spectaculoase, impresionante „dări de seamă” ale provinciei în centru. În 1966, anticipîndu-se semicentenarul puciului bolșevic din 1917 („Marea revoluție socialistă din octombrie”), s-au organizat, în premieră, *Săptămîni ale culturii unei republici în alta*: cultura ucraineană în Georgia, georgiană – în Ucraina, moldoveană – în Estonia, bielorusă – în Uzbekistan etc. Delegații formate din scriitori, ziariști, interpreți, pictori, cineaști colindau republicile, prezentîndu-și realizările în domeniul culturii, literaturii și artei.

Tocmai în timpul acestor frumoase manifestări ochiul de veghe al KGB-ului a avut neplăcuta surpriză de a sesiza că oamenii de cultură din republicile unionale abordează subiecte de interes comun, și anume destinul culturii naționale. Dar, de cele mai multe ori, aceste discuții lunecau pe panta unor viziuni naționaliste, nefavorabile poziției preferențiale a culturii ruse și în genere rolului de hegemon al poporului rus. În aceste discuții aparent inofensive „frații mai mici” de cele mai multe ori se solidarizau... Atunci s-a tras semnalul de alarmă: nici un fel de săptămîni ale culturilor naționale, nici un fel de relații reciproce,

schimburi directe, nimic fără „binecuvîntarea” Moscovei. Suspendarea acestor schimburi culturale directe dintre republicile unionale – care erau dorite de Moscova doar pentru evidențierea elementelor exotice dintr-un tot viguros, nu a esențelor neperimate ale unor spiritualități subliniate naționale – a fost pentru Moscova un semnal în plus că apropierea, contopirea popoarelor mai mici, ne-ruse, într-un „super-popor” sovietic, decurge anevoios, contrar așteptărilor artizanilor noului imperiu rus, de croială comunistă.

Războiul limbilor în „bastionul păcii pe planeta Pământ”

Nici măcar introducerea forțată a limbii ruse, rusificarea lingvistică și spirituală a „nașmenilor” (nerușilor) nu a decurs în URSS cu succes uniform: prea diferite erau atitudinile față de această limbă și față de felul cum era ea băgată pe gît etniilor conlocuitoare. Dacă în Kirghizia și în alte republici din Asia Centrală cunoașterea limbii ruse era o chestiune de onoare, un avantaj moral, un semn de familiarizare cu civilizația, în Țările Baltice zelul în a învăța limba rusă era tratat cu destule rezerve, cu jenă chiar... Dacă intelectualii armeni vădeau destulă toleranță față de utilizarea rusismelor în stilul colocvial, în vorbirea curentă, cei lituanieni sau letoni se arătau extrem de îngrijorați de extinderea acestui fenomen în limbile lor, luînd măsuri de contracarare a abuzului de rusisme în viu grai sau în scris: au inițiat în ziare și reviste rubrici speciale, iar la radio și TV – emisiuni de cultivare (în fond, de „de-rusificare”) a limbii materne. Și românii din Basarabia – ne referim, înainte de toate, la ziariști, scriitori, artiști, lingviști, istorici, alți umanitari, profesori din școli, universități etc. – s-au înscris într-o adevărată bătălie împotriva rusificării limbii vorbite, dar mai ales a formei ei scrise. În condițiile în care „centrul” (ideologii, dar și mulți cercetători șovini, de la Moscova) nu concepeau decît ca pe una benefică influența limbii ruse asupra altor limbi vorbite în URSS, la Chișinău a fost editat un îndreptar de o valoare inestimabilă: *Cuvîntul potrivit la locul potrivit* de Valentin Mîndicanu, un adevărat manifest împotriva rusificării. Cartea a suportat două ediții, în anii '70 și '80, depășind, prin conținut, prin mesajul său românesc, discret dar insistent, orice așteptări: autorul analizează toate abaterile de la româna standard, propunînd soluții de evitare/respingere a greșelilor (cu deosebire a

rusismelor și calchierilor după modele lexicale, gramaticale, sintactice etc. rusești), astfel încît, cei care studiau cu atenție lucrarea lui V. Mîndicanu treceau un adevărat purgatoriu lingvistic, după care nu se mai temeau că ar vorbi o română aproximativă sau alterată, în raport cu cea vorbită în dreapta Prutului. Îndreptarul lui V. Mîndicanu a fost, neîndoios, cea mai remarcabilă realizare în lupta împotriva rusificării, „pe plan unional”, ceva similar nu se făcuse în nici una din cele 14 „republici-surori mai mici”. Să fi fost aceasta o revanșă, în subconștient, a basarabenilor pentru alt „record” al lor, numai că de tristă faimă? Avem în vedere penibila ușurință cu care au adoptat moldovenii formele rusești de nominalizare, respectiv, de adresare.

Vorba e că încă în timpul țarismului, cu deosebire în sec. XIX, Petersburgul a pus problema unificării formei de nominalizare a tuturor supușilor Imperiului Rus, după modelul: nume (cu terminațiile specifice -ov, -ev, -in), prenume, nume după tată (sau patronimic: Andrei Vasilievici = Andrei, fiul lui Vasile sau Maria Grigorievna = Maria, fiica lui Grigore). Inițiativa nu-i viza doar pe ucraineni și bieloruși, care adoptaseră mai demult această formă de nominalizare. Dar încercarea de rusificare a onomasticii naționale a fost primită cu destulă ostilitate de către cei vizați, cei mai numeroși și mai înveterați adversari fiind, în special, printre nobilii, respectiv moșierii, comercianții baltici, armeni, georgieni, evrei etc. Problema s-a pus din nou încă din primii ani de regim sovietic, soldîndu-se cu rusificarea terminațiilor la numele de familie ale musulmanilor din Caucaz și din Asia Centrală, care tocmai au fost obligați să adopte și nume de familie pe lângă prenume și supranume (porecle, titluri etc.). Rămînea nerezolvată problema patronimicului, neacceptat nici în documente, nici în uzul cotidian de majoritatea popoarelor din URSS.

În acest context, basarabenii, aproape că fără excepție, au acceptat formulele ruse de nominalizare și de adresare (prenume și patronimic), percepuindu-le atît ca o formă de exprimare a politetiei, cît și (pentru unii, mai ales) ca o modalitate de „sublimare”, de a sublinia „prea-mărirea”, obediința față de un superior și/sau sugestia de a fi tratat ca atare și cel care se adresează după modelul rus. Și cum unele prenume românești nu se pretau „patronimizării” rusești, acestora li se rusifica forma sau ele erau înlocuite cu echivalente rusești: Ivan pentru Ion, Stepan în loc de Ștefan, Foma pentru Toma etc. Această ciudată

fascinație a moldovenilor pentru modelul rus de nominalizare/adresare are și în prezent un impact nociv asupra comunicării dintre ei: mulți s-au obișnuit într-atît de mult cu patronimicul rusesc încît se jenează a-l abandona, în favoarea vocativelor *domnule, doamnă* etc., considerîndu-le pe acestea din urmă prea oficiale, lipsite de doza de intimitate pe care o percepeau în formele rusești de adresare. Partea proastă e că adresările în stil rusesc au strimtorat, iar pe alocuri au scos din uz și alte cuvinte străvechi, tradiționale, ce nominalizează grade de rudenie, așadar, cu un element efectiv de intimitate, de afectivitate: *bade, lele, tanti, nene, cumetre, mătușă* etc.

Dincolo de mituri: rușii și alți „frați” sovietici văzuți de basarabeni fără ochelari fumurii

Altfel, nu putem cita prea multe alte cazuri de atitudine pasională a românilor basarabeni față de ruși sau alte națiuni conlocuitoare. Printre oamenii de rînd au persistat mereu tot felul de prejudecăți în ceea ce privește virtuțile sau defectele „confraților de Uniune Sovietică”. Bunăoară, în imaginația celor mai mulți basarabeni rușii apăreau ca bețivi, leneși, negospodari („bosiaci”, adică „golani”, „sărântoci” era una dintre poreclele „de serviciu” atribuite de către basarabeianul comun rușilor), fără credință în Dumnezeu. În concepția multor țărani basarabeni rușii erau asimilați comuniștilor, în opoziție cu capitaliștii bogați, prosperi – o identificare, desigur, nu dintre cele mai măgulitoare. Și cum în Basarabia cei mai mulți ruși stăteau la oraș, această asimilare a lor cu omul citadin le mai asigura și reputația de oameni fără tradiții, fără rădăcini, iar în ultimă instanță – de indivizi ce nu aveau nimic sfînt. În ochii intelectualilor basarabeni rușii apăreau adesea ca niște indoctrinați, excesivi de fideli, de zeloși regimului comunist, sovietic, purtători ai ideilor șovine și ai spiritului de misionar – în raport cu „națmenii”; displăcea și spiritul milităros al rușilor, ca și aerele lor de superioritate, „de frate mai mare” – atotputernic, atotștiutor și „atoatebinefăcător”. Rusoaicele erau percepute de moldoveni ca niște ființe ușurate, frivole, accesibile oricărui amator de „relaxare”, cam leneșe și fără excepție – proaste gospodine.

Nici față de ucrainenii atitudinea basarabenilor nu era dintre cele mai măgulitoare. Suficient să amintim această caracterizare, aproape

generală, dată de basarabeni ucrainenilor: „un fel de ruși... poate și mai stricați”. În rîndul bărbaților, adică al aceluia care satisfăcuseră serviciul militar în armata sovietică, persista amintirea, impresia penibilă despre „plutomerul ucrainean” ca moștră de arivism, de lingușire a superiorilor, de lipsă totală de scrupule, de lăcomie și tîmpenie. Femeia („vecina”, „cumătra”) ucraineană avea reputația de gospodină cam leneșă și neglijentă, cu o moralitate dubioasă: „ucrainencelor le cam place paharul și să tragă cu coada ochiului la vecin (cumătru, cumnat, oaspetele din alt sat)”.

Aceste impresii îi au/aveau în vedere mai ales pe rușii, respectiv, ucrainenii etnici, localnici, stabiliți mai demult sau mai recent cu traiul în Basarabia, dar, în linii mari, aceeași era atitudinea și față de rușii și ucrainenii din țările lor. Pe cît de binevoitoare în genere, pe atît de rezervată, totuși, era atitudinea basarabenilor și față de alți „străini localnici” – bulgarii („un fel de ruși...”) și găgăuzii („nu degeaba se zice că-s frați cu turcii!...”), poate în special față de ultimii, considerați ca „prea aprinși de fire”, pe de o parte, și închiștați, lipsiți de deschiderea specifică moldovenilor, pe de altă parte. Pînă la urmă, însă, bulgarilor și găgăuzilor li se găseau unele „circumstanțe atenuante”, inclusiv pentru că, trăind două secole printre sau alături de moldoveni, aceștia au preluat multe dintre tradițiile și rînduiele noastre (la marile sărbători de peste an: Crăciunul, Paștele, Duminica Mare, Hramul satului; la nunți, cumetrii ș.a.m.d.).

Față de evrei basarabeni au avut o atitudine constant rezervată, prudentă, dar marcată și de un respect, întotdeauna afișat, pentru „minteă ageră și cumpătarea jidanului”, pentru că „jidani le știe pe toate, dar știe și măsura”. Totuși, evreii „ridică destule probleme”, în concepția moldovenilor: sunt închiștați („ei, ovreii, ascund ceva de alții, de noi!”), apoi „au prea multă vîină de negustor, sunt puși pe căpătuială, predispuși la înșelăciuni, la șmecherii” etc. asemenea.

Atitudinea față de „alții”

Cît despre relațiile dintre basarabeni și reprezentanții celorlalte popoare din URSS, ar fi destul de dificil să tragem anumite concluzii categorice, idei generalizatoare, din simplul motiv că ocaziile de a contacta înde ei erau destul de rare. În genere, bărbații erau în acest

sens cumva avantajăți: încorporați în armata sovietică (doi-trei ani la infanterie și trei-patru ani la marină), ei puteau să-și satisfacă serviciul militar în orice colț al URSS, conform unor scheme numai de Statul-Major cunoscute. Abia în anii 70 ai sec. XX în URSS s-a declanșat un trafic turistic destul de intens, încât basarabenii (studenți, intelectuali, orășeni) au putut vedea cum trăiesc concetățenii lor din „republicile-surori”, și invers – alți „nașmeni” vizitau, în excursii organizate, Basarabia, căci anterior „toate drumurile duceau” exclusiv la Moscova, apoi la Leningrad (Petersburg), Kiev, mai rar – în Carpați și în Crimeea. Dacă ar fi să formulăm totuși anumite atitudini/impresii ale basarabenilor față de alții, ele ar fi destul de generalizatoare și s-ar rezuma la următoarele:

Balticii, fără vreo delimitare, sunt niște „naționaliști feroce”, admirabili pentru unii, oribili pentru alții; nu-i înghit pe ruși („nu-ți răspund și nu te deservesc la magazin dacă le vorbești rusește, trebuie să zici ceva în limba ta sau să cauți o modalitate de a preciza că ești din Basarabia”). Totuși, sunt oameni foarte culti, curași, gospodăroși, civilizați, adevărați europeni, „vestici”. Altfel, pentru noi („pentru o relație „normală” cu noi”) sunt prea reci, distanți, ba chiar înfumurați, aroganți.

Caucazienii, iarăși fără vreo delimitare, sunt expansivi, afemeiați, predispuși la petreceri, cam habarnici și cam lăudăroși. Au vină de comerciant, sunt predispuși la... (a se vedea observația referitoare la evrei), cu atât mai mult cu cât nici nu-și ascund fascinația, obsesia pentru un trai luxos. Nu se jenează să vorbească rusește cu un accent oribil. Își respectă limba („peste tot scriu cu alfabetul lor!” – armenii și georgienii), își cunosc istoria – armenii știu exact pe câți de-ai lor i-au căsăpît turcii și din acest motiv îi urăsc de moarte pe turci.

Asiații (băstinașii republicilor din Asia Centrală) – niște înapoiți, oameni de mîna a doua, „nasoli”, urîți („galbeni, cu pomeții proeminenți, cu ochii înguști”), se țin morțiș de credința lor ciudată („chiar și unii tineri, de cîteva ori pe zi bat mătânii și spun rugăciuni!”); în fine, sunt cam nătîngi – nu degeaba uzbekul, kirghizul și ceilalți ca ei îl înlocuiesc pe Bulă în bancurile rusești! Cu toate astea, asiații trădează o atitudine rezervată, dacă nu disprețuitoare față de europeni! (Este cazul să menționăm că aceste impresii – cumva ipotetice, și totuși în mare parte reale – ale basarabenilor față de asiați erau puternic

influențate de atitudinea tradițional rezervat-disprețuitoare a rușilor, care îi numeau, în mod curent, în cel mai limpede stil rasist: „ciornojopție” – „[inși] cu fundul negru”. Fiți de acord, este greu să-ți devină simpatic eroul unor bancuri scabroase, sordide, pe care le știi încă de pe băncile școlii. Astfel încît, comportamentul distanțat, poate chiar și disprețuitor al uzbekilor, kazahilor, tadjișilor etc. față de „albi” era în mare parte justificat, fiind o reacție de contracarare a unei atitudini preconcepute).

Adevărata atitudine față de „alții” (față de alogeni, ne-moldoveni) se învedera cel mai pregnant în cazul căsătoriilor. Basarabenii au dezaprobat constant căsătoriile mixte, cazurile cînd moldovencele se căsătoreau cu „străini” (ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi etc.) erau extrem de rare și în general condamnabile, supuse oprobiului, iar „a aduce în casă rusoaică” (așa se numea căsătoria unui flăcău moldovean cu o rusoaică sau o slavă, iar prin extensiune – orice reprezentantă a rasei europene) adeseori echivala cu o tragedie în familie. La fel de tragic era percepută de către țaranul moldovean și căsătoria fiicei sale cu un țigan.

După cum s-a stabilit deja cu maximă claritate, regimul însă stimula căsătoriile mixte, cu deosebire în cazul tinerilor basarabeni ce făceau carieră politică (de partid, în organele de interne, diplomatică, ba chiar și în cercetarea științifică) – acestora li se „recomanda”, mai discret sau mai deschis – „întru evitarea problemelor naționaliste” – să aibă soții rusoaice sau rusolingve. Opinia publică în genere dezaproba asemenea căsătorii, condamnaînd atât arivismul, cît și (ce-i drept, mai rar) „trădarea”, ruperea de la poporul său, căci părăsirea baștinei, a Basarabiei, pentru o carieră sau pentru o viață familială mai „aranjată”, era și ea percepută de țaranii noștri și de mulți intelectuali basarabeni ca o mare dramă.

Și acest subiect – felul cum erau văzuți basarabenii de către reprezentanții altor popoare din URSS ar merita atenția unui număr mare de cercetători, aspiranți la diferite titluri științifice și grade didactice. Atitudinile, abordările sunt extrem de diferite: în funcție de epocă, de poporul-„observator” al însușirilor și cusurilor tipic basarabene și, desigur, în funcție de „obiectul observațiilor”: țaranul, orășeanul, intelectualul etc. – îns din Basarabia – impresiona în mod diferit pe confracții lor din nemărginita țară sovietică.

Totuși, fără o prezentare oricât de sumară, aproximativă, a viziunii sovieticilor asupra basarabenilor nu am putea înțelege prea bine relația inversă, căci în multe cazuri buna/proasta impresie lăsată de moldoveni în vreo regiune a URSS nu era decât o reacție la atitudinea bășinașilor.

În genere, basarabenii aveau o reputație destul de bună în rîndul reprezentanților altor etnii conlocuitoare. Cei mai mulți sovietici, care avuseră ocazia de a vizita RSSM, îi percepeau ca pe niște oameni ospitalieri, harnici, gospodăroși, pașnici; apoi – bine făcuți și suficient de inteligenți pentru a fi numai buni de gineri în case de „nacealnici” ruși. Mai rar, rușii, ucrainenii și alți sovietici îi considerau pe basarabeni oameni practici, descurcăreți, chiar niște șmecheroi, așa cum apăreau moldovenii în prozele lui Ion Druță sau în multe filme produse la casele de film de la Chișinău. În marile centre rusești, Moscova și Petersburg, dar și în Republicile Baltice persista opinia că moldovenii sunt talentați la arte; în zonele mai îndepărtate ale Rusiei exista o impresie despre basarabeni ca niște ființe nu mai puțin exotice decât caucazienii sau asiaticii. Adesea, ideea de exotic îi asimila pe moldoveni țiganilor (grație aspectului fizic, în general, „brunet”, dar și predispoziției la cîntec și joc etc.) – și aici își făcuse efectul imaginația unor creatori, în primul rînd, poemul lui Pușkin *Țiganii în Basarabia*, scris la începutul sec. XIX, apoi și filmul *Șatra*, turnat de Emil Loteanu în anii '70 ai veacului trecut. Această asemănare îi supăra mai ales pe moldovenii care nu știau că în închipuirea rușilor țiganul se identifică, înainte de toate, cu tipul romantic, frumos-exotic, talentat, neîntrecut cîntăreț de romanțe etc. asemenea, și abia după aceasta țiganul e hoț, mincinos, lipsit de scrupule, nespălat ș.a.m.d.

Nu se spunea în URSS despre basarabeni, ca despre caucazieni, de ex., ca ar fi paroliști, nici că ar fi organizați și cu simțul răspunderii, ca balticii. În recompensă, basarabenii nu aveau reputația de bețivan, de degradat, pe care o aveau rușii, sau de ipocriți, lingăi, ariviști etc., cum erau considerați mulți ucrainenii.

Exista și o părere că moldovenii nu ar fi prea inteligenți, în schimb – excesiv de docili, slabi de caracter, chiar lași, „niște mămăligi” – așa ceva ne-a fost dat să auzim în Caucaz despre noi. Cu excepția Moscovei – deosebit de sensibilă la manifestările de naționalism (percepute, inerent, ca rusofobe și antisovietice), a Cernăuților și a Cetății Albe, unde KGB-ul era obsedat de „naționalismul românesc” –, nu ne-a fost

dat să auzim opinia că basarabenii ar fi naționaliști; oricum, în nici un caz așa cum se spunea constant, peste tot, despre baltici și de multe ori – despre georgieni și armeni. Mai mult încă, mulți baltici, puternic marcați de demnitate națională și de acuitatea memoriei lor istorice, își exprimau adeseori, delicat vorbind, nedumerirea, stupeoarea, în ceea ce privește miopia memoriei istorice a basarabenilor, mulți dintre care nici nu știau că fuseseră ocupați de către URSS, odată cu balticii, mișelește, în vara anului 1940. De aici și o doză de neîncredere față de integritatea, verticalitatea basarabenilor, ba și o umbră de bănuială că moldovenii ar fi excesiv de loiali, obedienți, fideli rușilor, puterii sovietice și ideilor comuniste.

Cu mici excepții, oamenii sovietici îi percepeau pe basarabeni ca pe o etnie distinctă de vecinii lor slavii, și, totuși, numai vecini cu românii. Și doar în Țările Baltice majoritatea locuitorilor știau de identitatea etnică și lingvistică a basarabenilor cu ceilalți români. Problema unității basarabenilor cu locuitorii României nu și-o puneau intelectualii – ruși, ucrainenii, armeni etc.: De ex., nu trebuia să-i spuie unui muzician de la Petersburg, Kiev, Riga sau Erevan că melosul de la Chișinău este identic cu cel de la București. Paradoxul cel mare e că existau și intelectuali cunoscători ai adevărului, tot ei promovînd falsuri dintre cele mai penibile: ne referim, înainte de toate, la istoricii ruși și ucrainenii, la „filozofii” din marile centre științifice ale URSS, la numeroasele cadre de conducere de pe întinsurile nemărginitei Uniunii Sovietice...

Ronald Reagan a avut perfectă dreptate

De-a lungul anilor, s-au produs, evident, și unele schimbări în atitudinea basarabenilor față de reprezentanții altor etnii din URSS și viceversa. Bunăoară, în anii '70, datorită activismului unor disidenți evrei (poetul Alexander Brodsky, filozoful Șcearanski, savantul Saharov ș.a.), a crescut brusc simpatia față de evrei, aceștia identificîndu-se, adeseori, în viziunea intelectualilor basarabeni, cu spiritul de libertate, cu aspirațiile antitotalitariste. În anii 1988–1991, s-a înregistrat un val de admirație față de baltici, care prinseseră a simboliza – în ochii basarabenilor, iarăși cu precădere ai intelectualilor de la Chișinău – intransigența în lupta pentru adevărul istoric, pentru scuturarea jugului rusesc și totalitar. Era atunci în vogă la Chișinău „modelul baltic de

dezrobire”, acest model urmînd să fie preluat și în anii de după obținerea independenței, fapt ce i-a pus pe jar, i-a alertat, i-a înspăimîntat pe șovinii ruși și pe acoliții lor de la Chișinău, care au făcut tot posibilul să zădărnicească relațiile moldo-baltice. În aceiași ani, 1989–1991, s-a schimbat în bine și atitudinea față de caucazieni, georgienii, azerii și armenii vădînd multă bărbăție în niște singeroase confruntări cu armata sovietică și cu KGB-ul.

Revirimentul din republicile central-asiatice i-au lăsat reci pe cei mai mulți basarabeni, de parcă totul se petrecea într-o lume existentă doar în imaginația celor ce cred în basme de genul celor *O mie și una de nopți*. Tocmai de aceea „despărțirea” de asiati a decurs fără emoții: întoarcerea în „matca lor musulmană” era firească, la fel ca revenirea balticilor în sînul națiunilor vest-europene.

În anii de renaștere națională a popoarelor din URSS, rușii – fie ei din Rusia, fie venetici în republicile unionale –, și-au arătat cel mai urît colții, esența șovină, imperialistă a mentalității și a percepției lor. Mici și mari, intelectuali sau proletari, bogați sau umili, fără excepție, în toate republicile, rușii s-au ridicat – în multe locuri cu arma în mînă – împotriva dorinței de libertate a popoarelor subjugate de țării, comandantii lor de oști și secretarii lor generali de partid comunist. Calificativele de „trădători”, „separatiști”, „nerecunoscători” etc., etc. au început să curgă șuvoi peste tinerele state ex-sovietice, ca și tot felul de blesteme și cobeli pe capul popoarelor subjugate, adeseori aceste funeste prevestiri și dorințe de eșec ieșind chiar și din gura unor savanți, scriitori, artiști etc. de talie europeană, dar infestați mortal de virusul șovinismului rusesc. Concomitent, nu mai încetau cele mai ticăloase uneltiri și provocări împotriva foștilor „frați mai mici” ai rușilor: crearea de autonomii, instigarea la conflicte armate, înscenarea unor tulburări și mișcări non-stop, în favoarea păstrării URSS, mimarea unor scene fantasmagorice de „maltratare”, „desconsiderare”, „umilire” a rușilor rămași în tinerele state etc., etc. Este firesc că în această atmosferă s-a schimbat brusc, în rău, atitudinea „nașmenilor” liberi față de metropolă și față de ruși în ansamblu, basarabeni nefăcînd excepție de la regulă.

Și doar despre ucraineni impresiile rămîneau constante, acestea aveau să se schimbe întrucîtva abia într-un tirziu de toamnă, în anul 2004... Printr-o pură coincidență, în același 2004, la moartea lui Ronald

Reagan, președinte al SUA între anii '70-'80, mass-media de la Moscova, cu un tupeu specific numai lor, în necrologuri, îi reproșau răposatului (!!!), la unison, că le-a lăsat ca o penibilă moștenire „umilitorul calificativ de *imperiu al tuturor relelor*”. Precizăm că astfel botezase R. Reagan URSS-ul în anii '70 ai secolului trecut, într-o epocă de maximă tensionare a raporturilor sovieto-americane, cauzată de cursa înarmărilor ce luase la sovietici proporții înspăimîntătoare. Însă apologeții șovinismului rus își văd patria, Rusia, ca o succesoare totală a URSS. Inclusiv, moștenitoare a frustrărilor pentru niște imaginare ofense, pe care le-ar fi adus Rusiei, constant, adversarii ei de pretutindeni. Pe atunci cînd președintele american a spus aceste cuvinte, cei de la Kremlin se jenau de relația țării sovietice cu imperiul rus. Acum, dimpotrivă, noțiunea de „imperiu” (cu epitete gen „liberal”, „reformat”, „euroasiat” etc.) este la Moscova și aiurea în Rusia în mare vogă, fiind utilizat de către conducătorii și ideologii ruși cu obsesivă mîndrie. Deci, imperiul rus-sovietic a murit, trăiască imperiul liberal, reformat, euroasiat Federația Rusă! Și nu mai exista acest reviriment dacă URSS nu era un imperiu al tuturor relelor. Cîtă dreptate a avut Ronald Reagan o poate ști/confirma numai unul care a trăit în „muma comunismului”, „grădina în floare a prieteniei popoarelor”, „bastionul păcii în lume” etc. Este și cazul semnatarului, pentru care îmi și pun acestor rînduri iscălitura...

(„Timpul”, 3, 17, 24 iunie 2005)

„TE UITĂ CUM PUȘCĂ'N DECEMBRE...”

Cum au trăit basarabeni revolta anticomunistă din România

.... Și parcă totul s-a întîmplat mai deunăzi! Au trecut, totuși, de atunci zece ani, un deceniu deja, și revolta anticomunistă din România a devenit o pagină de istorie cu toate însemnele respective: eroi, martiri, dar și torționari, protagoniști și figuranți, momente cruciale și gratuite, decizii salvatoare și erori, inerente sau premeditate, limpeziri și confuzii; în fine – amintiri ale martorilor, oculari sau de la distanță. Noi, românii din Republica Moldova, ca

și cei din sudul Basarabiei, nordul Bucovinei, din alte zone ale defunctei URSS, am trăit în felul nostru, „cu sufletul românesc la gură”, dramatismul evenimentelor ce s-au derulat în Țară în decembrie 1989. Poate tocmai acest specific al simțirii unei file din milenara noastră istorie comună prezintă interes pentru frații noștri din dreapta Prutului – nu obligatoriu istorici, dar oameni ce respiră, asemenea cu noi, același aer al apăsării unui trecut imediat, al incertitudinii zilei de azi și al speranței de schimbare în bine măcar în viitor.

Acesta e cuvântul potrivit – *am trăit* zbuțumatele evenimente din decembrie 1989. De fapt, „*anticipasem*” într-un fel aceste evenimente încă în septembrie 1989, când am fost prima dată „*cu adevărat*” în România. „*Cu adevărat*”, pentru că anterior mai trecusem Prutul în trei rinduri, dar vizitasem România în două delegații, preț de șapte-opt zile, împovărat de obligațiile de translator pentru niște boși ai comsomolului din Moscova, și încă o dată, în drum spre Bulgaria... Cu puținii bani ce ni-i schimbau abia de reușeam să merg suplimentar la niște muzee ori spectacole, să-mi cumpăr niște cărți, niște discuri... Atunci, în septembrie, am plecat să-mi fac în Țară concediul – pentru o lună de zile! În anul de grație 1989, ne schimbau deja în țările „*frățești*” o groază de bani – 600 de ruble „*bune*” (vreo 400, poate chiar 500 de dolari), apoi duceam atunci cu mine, dosite la fundul valizei, vreo 100 de exemplare ale *Glasul-ului*, tipărit clandestin la Riga (Letonia) și la Vilnius (Lituania), de *Literatura și arta*, „*nava-amiral*” a mișcării de rededeșteptare națională din Basarabia, precum și cel mai proaspăt număr al revistei ilustrate *Moldova*, cu o tulburătoare imagine surprinsă la prima Mare Adunare Națională de la Chișinău, din 27 august 1989...

Niciodată nu a fost pentru mine mai frumoasă luna lui septembrie decât în acel an 1989, când vărul meu Virgil și soția sa Lila, de la București, mi-au făcut un tur al României, „*pe patru roate*”, cu „*Dacia*” lor.

Țin minte cum s-au mai amuzat, la Curtea de Argeș, rudele mele pe seama unor „*reevaluări*” în optica mea istorico-estetică: parcă justificam jertfirea Anei de către Meșterul Manole, ca și „*monarhismul*” părinților mei, care s-au stins din viață cu convingerea că toate rețelele din România s-au iscat din pricina că Țara a fost lipsită de regi. Însă la

Peleş nu am putut vizita palatul regal, căci era de mai bine de zece ani „*o căsuță de vară și de iarnă*” a clanului Ceaușescu...

Când mă întorceam la Chișinău, pe peronul Gării de Nord, soția vărului mi-a spus: „*Acum, dacă vă dau voie, vino mai des la noi, vino chiar de Crăciun, să facem împreună revelionul...*”. I-am răspuns sincer ceea ce-mi țipa sufletul: „*Voi veni să văd o altă Românie, cu altă stare de spirit a oamenilor...*”. „*În asemenea caz, mi-a replicat, printre lacrimi, scumpa, buna, simpatica Lila, nu ne mai vizitezi nicicând... Aici e „Toamna Patriarhului”, a lui Garcia Márquez, și nu se știe de se mai termină vreodată...*”

Nu am știut ce să-i răspund, atunci, și am urcat grăbit în vagon, să nu mă vadă Virgil și Lila cum mă înec de emoțiile durerii, unde mai pui că însoțitoarea repeta a nu știu cîta oară, deja: „*Idiom, idiom, tovarișci, na rodnu, bistree!*...” („*Mergem, tovarăși, mergem mai repede, în patrie!*”).

Cel puțin în primele ore cît de îndepărtam de „micul Paris”, aveam impresia că trenul București – Moscova merge cu o viteză nebună; mi se părea că fuge dintr-o Românie extrem de tristă, umilită, devastată, despuiată – da, și din punct de vedere material, dar mai ales sufletește. Mergeam acasă, la ai mei, dar și printre atîția străini! și totuși mă întorceam la Chișinău cumva ușurat că am părăsit un spațiu atît de scump, însă înstrăinat, prădat, devastat; că nu mai văd cum sînt călcați în picioare, de o dictatură neomenească, antiumană chiar, încă vreo 20 de milioane de români.

Între timp, în alte spații în care sovieticii instalaseră asemenea teroare dictatorială (fie aceasta, în unele părți, și ceva mai „blîndă”), se produceau răsturnări spectaculoase, generatoare de speranță că iată, iată, lumea va scăpa de comunism... În această situație, firește, întrebarea pe care ne-o puneam tot mai des noi, intelectualii basarbeni, era cînd va bate ultima ora și pentru totalitarismul din România.

Nu-mi amintesc exact cine a vorbit, în cercul meu de colegi-prieteni, despre declanșarea evenimentelor de la Timișoara. La 21 decembrie, pe la prînz, s-a zvonit la Chișinău despre organizarea, la Universitate, a unei adunări populare – de protest, sau poate de fraternizare –, în legătură cu dramaticele evenimente ce se derulau în dreapta Prutului. Am mers numai decît într-acolo – era un miting, autorizat de Primăria Chișinăului, o adunare a studenților, de solidaritate cu participanții la revoltele anticomuniste din România. În fața mulțimii au vorbit studenți,

profesori, scriitori, jurnaliști, simpli cetățeni. O undă de durere trecea prin fiecare luare de cuvânt.

Ne-am împărțiat de la universitate mohorâți, chinuiți de întrebarea „Ce va urma, cum se vor termina tulburările din România?!”. Coborînd pe strada Pușkin, spre bulevardul central Ștefan cel Mare și Sfînt (pe atunci, firește, *Lenin* se numea, încă!), am văzut o surprinzătoare agitație la Casa Presei, unde se aflau redacțiile a vreo 30 de ziare și reviste de la Chișinău. Lîngă un autoturism, mai mulți colegi de breaslă ascultau un aparat de radio. Cineva a strigat către noi, cei ce coboram dinspre universitate: „*Ceaușescu-împărat/Ultel-a fost răsturnat!*” Cel ce aclamase era un angajat al unei reviste umoristice și am crezut că e la mijloc o glumă... M-am apropiat de mașină și am auzit la radio vocea Anei Blandiana, dar m-am gîndit că vorbește la „*Europa Liberă*”... Abia după ce am auzit mesajele FSN în maghiară și în germană, mi-am zis: „*Hei, dragii mei Lila și Virgil, s-a zis cu Toamna Patriarhului în România!*”.

Spre seară, piața din centrul Chișinăului, Piața Victoriei, actuala Piață a Marii Adunări Naționale, ca și Grădina Publică, ca și Scuarul Catedralei erau împinzite de mii de oameni. Toți așteptau venirea de la Moscova a deputaților noștri în Sovietul Suprem al URSS, scriitorii Grigore Vieru, Leonida Lari, Nicolae Dabija, Ion Hadârcă, părintele Petru Băbuș și alții, trimiși de chiar Mihail Gorbaciov pentru a ogoi spiritele în Basarabia... Pe la ora 19, cîți au putut au intrat în fosta (și actuala) Catedrală mitropolitană, pe atunci încă Sala de expoziții... S-a oficiat un serviciu divin întru pomenirea celor căzuți în timpul tulburărilor de la Timișoara, București, Brașov, întru izbînda celor care au avut puterea, bărbăția să se ridice împotriva unui regim atît de devastator.

Ascultînd rugăciunea, mulți ascultau concomitent la tranzistoare și unda Bucureștilor, comentînd cu neliniște și revoltă: „*Doamne, și la Sibiu se trage în manifestații...*”. Un prieten, mare bancagiu și meșter la calambururi, a zis atunci pe o notă gravă: „*Ja te uită cum mai pușcă în decembrie...*”. Pe fețele oamenilor era pecetluită o inefabilă durere, dar se auzeau tot mai des și mărturiile ale unei noi speranțe că pînă la urmă se va produce o schimbare, în cel mai rău caz, se va găsi o formulă amiabilă pentru stoparea violențelor.

Toată seara, pînă la miezul nopții, posibil și pînă dimineața, numeroși basarabeni ascultau cu sufletul la gură unda Bucureștilor care, brusc,

devenise mai credibilă decît *Europa Liberă* sau alte „voci vrăjmașe”. În acea zi, conducerea de la Chișinău, oricît de dură în atitudinile sale antiromânești, ținînd cont de starea de spirit „inflamabilă” ce se crease în rîndul populației băștinașe din Basarabia, a dispus translarea și emisiunilor TVR-1 – după zeci de ani de stupidă interdicție. Cum însă unii nu aveam televizor, ne-am adunat, o mîna de prieteni, în atelierul unui coleg, pictor și jurnalist, ca să ascultăm împreună reportajele de la Radio București. Nu ne deranjau – nu le sesizăm, de fapt! – confuziile ce se strecurau în fluxul de informații; nu ne întrebam de unde se luau și cum acționau „teroriștii cocoțați pe acoperișurile unor case din centrul capitalei române”; nici la felul cum se va derula judecarea cuplului prezidențial nu ne gîndeam. Ne doream doar atîta: să nu mai fie vărsare de sînge și să se pună cruce pe comunism, în dreapta Prutului.

Cît de mare era această dorință s-a învederat și în momentul cînd s-a transmis despre decizia unor persoane din FSN de a se recurge, eventual, la ajutorul Ambasadei sovietice la București. Cineva dintre noi – eram vreo 10 persoane în acea noapte de decembrie – a exclamat cu naivă sinceritate: „*Să fie acceptată și colaborarea cu rușii, numai să scape românii de comunism!*”. „*Doamne ferește, în nici un caz nu ne trebuie asemenea sprijin!*”, au reacționat, aproape isteric, la unison, cei mai mulți. A doua, a treia, a patra zi, ascultînd non-stop reportajele de la Radio București (căci nu-mi mai ardea nici de lucru, nici de mîncare...), am trăit deosebit de puternic emoția celor două sloganuri „negativiste” ale revoluției anticomuniste: „*Fără violență!*” și „*Fără ruși!*”.

În anul 1989, am mai trăit și cel mai dureros Crăciun din viață. Deși eram marcat profund de o veche oroare pentru cultul personalității lui Ceaușescu, am rămas atît de zguduit de sălbatica executare a „cuplului prezidențial”, după acea suspectă judecată, numită „*sumară*”, încît nu am putut privi nici atunci, nici mai tîrziu pînă la capăt documentarul despre penibilul final scris Elenei și lui Nicolae Ceaușescu la Tirgoviște. Numai la auzul acestei sinistre știri, a doua oară după știrile derutante despre acțiunile „teroriștilor”, m-am gîndit că e ceva cu totul neclar, suspect în derularea evenimentelor eroico-tragice din România, în acea primă lună de iarnă a anului 1989. Oricum, prăbușirea regimului comunist din România mi-a întărit credința că, într-o perspectivă, s-ar putea să ajungem, vorba lui tata, să fim iarăși toți românii la un loc, să trăim într-o singură Țară.

(„*România liberă*”, marți, 21 decembrie 1999)